

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Міжнародна науково-практична
конференція

**Конкурентоспроможність
національної економіки:
нова модель
в умовах воєнних викликів**

22 травня 2024 року

FORUM EFBM 3.0
FROM RECOVERY TO GROWTH

FORUM EFBM 3.0

ВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДО ЗРОСТАННЯ

Матеріали Міжнародного форуму

XXI Міжнародна науково-практична конференція

**«КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: НОВА МОДЕЛЬ В
УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ»**

Київ 2024

УДК 330, 331, 336

JEL classification: D00, E00, F00, G00, M00

Рецензенти:

Б. Засадний, доктор економічних наук, професор

М. Бондар, доктор економічних наук, професор

*Рекомендовано вченою радою економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол №12 від 14 травня 2024 року)*

Редакційна колегія:

д-р екон. наук, проф. А.І. Ігнатюк (голова); канд. фіз.-мат. наук, доц. Л.А. Анісімова; д-р екон. наук, проф. І.О. Лютий; д-р екон. наук, проф. Н.В. Ковтун; д-р екон. наук, проф. Н.В. Приказюк; д-р екон. наук, проф. В.В. Вірченко; д-р екон. наук, проф. О.І. Ляшенко; д-р екон. наук, проф. М.В. Ситницький; д-р екон. наук, проф. Г.М. Филюк; д-р екон. наук, проф. А.О. Ходжаян; канд. пед. наук, доц. І.О. Діденко; канд. екон. наук, доц. Н.В. Гончаренко; канд. екон. наук, доц. Н.В. Руденко; д-р екон. наук, проф. М.М. Бердар; д-р екон. наук, проф. Т.В. Гайдай; д-р екон. наук, проф. А.Б. Камінський; д-р екон. наук, доц. Л.В. Пащук; д-р істор. наук, проф. О.В. Чеберяко; д-р екон. наук, доц. А.С. Шолойко; канд. екон. наук, доц. І.А. Гончар; канд. екон. наук, доц. В.В. Журило; канд. екон. наук, доц. П.В. Кухта; д-р філософії, асист. Р.М. Лісова; канд. філол. наук, доц. А.С. Сизенко.

Е40 Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління, матеріали III Міжнародного форуму / за заг. ред. проф. А. І. Ігнатюк : Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. Міжнародний форум EFVM 3.0 «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. ВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДО ЗРОСТАННЯ». – 1125 с.

XXI Міжнародна науково-практична конференція «Конкурентоспроможність національної економіки: нова модель в умовах воєнних викликів». - 120 с.

Збірник містить матеріали III Міжнародного форуму «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. ВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДО ЗРОСТАННЯ», що проходив 21-24 травня 2024 року на економічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Збірник охоплює наукові публікації за основними напрямками економічної науки.

Для науковців, державних службовців, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, галузевої термінології, імен власних та інших відомостей.

ISBN 978-617-520-827-4 (online)

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2024

FORUM EFBM 3.0

FROM RECOVERY TO GROWTH

Proceedings of the International Forum

21th International Research Conference

**«COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY: A
NEW MODEL IN THE CONDITIONS OF MILITARY
CHALLENGES»**

Kyiv 2024

УДК 330, 331, 336

JEL classification: D00, E00, F00, G00, M00

Reviewers:

Bohdan Zasadnyi, Doctor of Economics, Professor

Mykola Bondar, Doctor of Economics, Professor

*Approved by the Academic Council Faculty of Economics of Taras Shevchenko
National University of Kyiv (14 May 2024, protocol №12)*

Editorial Board:

Anzhela Ignatiuk, Doctor of Economics, Professor (Head of Editorial Board); Lyudmyla Anisimova, PhD in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor; Ihor Liutyii, Doctor of Economics, Professor; Natalia Kovtun, Doctor of Economics, Professor; Nataliia Prukaziuk, Doctor of Economics, Professor; Volodymyr Virchenko, Doctor of Economics, Professor; Olena Liashenko, Doctor of Economics, Professor; Maksym Sitnicki, Doctor of Economics, Professor; Halyna Filiuk, Doctor of Economics, Professor; Alina Khodzhaian, Doctor of Economics, Professor; Iryna Didenko, PhD in Pedagogic Sciences, Associate Professor; Natalia Goncharenko, PhD in Economics, Associate Professor; Natalia Rudenko, PhD in Economics, Associate Professor; Marharyta Berdar, Doctor of Economics, Professor; Tetiana Gaidai, Doctor of Economics, Professor; Andriy Kaminsky, Doctor of Economics, Professor; Lidiia Pashchuk, Doctor of Economics, Associate Professor; Oksana Cheberyako, Doctor of Habil. in Historical Sciences, PhD in Economics, Professor; Antonina Sholoiko, Doctor of Economics, Associate Professor; Ihor Honchar, PhD in Economics, Associate Professor; Viktoria Zhurilo, PhD in Economics, Associate Professor; Pavlo Kukhta, PhD in Economics, Associate Professor; Anastasiia Syzenko, PhD in Philology; Associate Professor; Ruslana Lisova, PhD, Assistant.

E40 Economics. Finance. Business. Management, Proceedings of the III International Forum / Edited by Prof. Anzhela Ignatiuk : Kyiv : Publishing Lira-K, 2024. «Economics. Finance. Business. Management. FROM RECOVERY TO GROWTH» – 1125 c.

21th international research conference «Competitiveness of the national economy: a new model in the conditions of military challenges» - 120p.

The proceedings contain the papers presented at the III International Forum «Economics. Finance. Business. Management. *FROM RECOVERY TO GROWTH*» held on May 21-24, 2024 at the Faculty of Economics of Taras Shevchenko National University of Kyiv. The proceedings cover research papers in key areas of economics.

For scholars, civil servants, teachers, postgraduate and graduate students of economics in higher educational institutions.

The authors of published papers are solely responsible for the selection and accuracy of presented facts, quotations, economic and statistical data, professional terminology, proper names, and other data.

ISBN 978-617-520-827-4 (online)

© Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2024

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: НОВА МОДЕЛЬ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Азьмук Надія ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНА ЦИФРОВІЗАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ВИКОРИСТАННЯ ІІІ	13
Баюра Дмитро СТРАТЕГІЯ ESG ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ	16
Биковець Вячеслав МАЛИЙ І СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	18
Бобик Артем КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	21
Бурлуцька Світлана УПРАВЛІННЯ ЕКОЦЕНТРОВАНИМ РОЗВИТКОМ: КОНЦЕПЦІЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ	24
Виноградова Марія ВПЛИВ СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ НА СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	27
Вірченко Віра ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНОМУ РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	30
Голованенко Микола ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ	33
Горняк Ольга, Котелевська Яна ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	36
Длугопольський Олександр, Жуковська Аліна ІНДЕКС ІНКЛЮЗИВНОСТІ В ПОЛІТИЦІ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ХХІ СТОЛІТТЯ	40
Дудзяний Сергій ВПЛИВ ВІЙНИ НА РИНОК ЦЕМЕНТУ В УКРАЇНІ	43
Збаразська Лариса МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СМАРТ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ	46
Кириченко Анастасія ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: НОВІ РЕАЛІЇ	48

Клягін Юрій ІННОВАЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	50
Корнійчук Олександр, Шушпанов Дмитро, Дмитришин Назарій СИСТЕМНІСТЬ ДІЙ ОРГАНІВ ВЛАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА COVID-ПАНДЕМІЇ	53
Кудряшов Василь КОНЦЕПТУАЛЬНІ РАМКИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	56
Литвинюк Ольга ВИТОКИ МИТНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ	59
Любохинець Лариса, Вінскевич Олександр ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВ	62
Магомедова Аліна, Микитюк Оксана, Онисенко Тетяна ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	65
Мірошниченко Ольга ПРАКТИКА ВІДКРИТИХ ІННОВАЦІЙ: ВИДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ	68
Молдаван Любов, Піменова Олена СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ НООСФЕРИ	72
Мостепанюк Алла ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ НА РИНОК ПРАЦІ.	76
Онопрієнко Дмитро СТРУКТУРА ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ	80
Підпригора Лариса ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ПОГЛЯД НА РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА	84
Піменов Сергій ЕВОЛЮЦІЯ КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ВІД ПАНДЕМІЇ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ	88
Северина Ірина, Скопенко Наталія ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ОЩАДЛИВОГО ВИРОБНИЦТВА – ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	91

Ситайло Уляна РОЛЬ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕРЕРВНІСТЮ БІЗНЕСУ В ПОДОЛАННІ НОВИХ ВИКЛИКІВ	95
Страшинська Лариса, Страшинський Володимир ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ НА МОЛОЧНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ	97
Тараненко Олексій ВДОСКОНАЛЕННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЛОГІСТИЧНОЇ КОМПАНІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	100
Федишин Майя, Абрамова Алла СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ	102
Филюк Галина, Пригула Ігор МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	105
Чехова Ксенія НАПРЯМИ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНИХ ПРОЦЕДУР	109
Чигиринський Артем ЦИФРОВІ ЕКОСИСТЕМИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТІЙКОСТІ В МЕЖАХ СТРАТЕГІЧНОЇ ВІЗІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ	112
Чубук Леся ПРОБЛЕМИ РОБОТИ СЕРВІСУ АВТОМАТИЧНОЇ ОЦІНКИ НЕРУХОМОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	116
Шегинський Ігор РОЛЬ ОСВІТИ ТА НАУКИ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ІЗРАЇЛЮ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	119

**COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY: A NEW MODEL IN
THE CONDITIONS OF MILITARY CHALLENGES**

Azmuk Nadiya HUMAN-CENTERED DIGITALIZATION: THE UKRAINIAN CONTEXT OF AI USAGE	13
Baiura Dmytro ESG STRATEGY AN EFFECTIVE TOOL FOR THE FORMATION OF CIRCULAR ECONOMY IN UKRAINE	16
Bykovets Vyacheslav SME'S IN UKRAINE DURING THE WAR	18
Bobyk Artem COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN ENTERPRISES UNDER MARTIAL LAW	21
Burlutska Svitlana MANAGEMENT OF ECO-CENTERED DEVELOPMENT: THE CONCEPT OF CIRCULAR ECONOMY	24
Vynohradova Mariia IMPACT OF AGING ON PUBLIC SYSTEM	27
Virchenko Vira ISSUES IN ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF AN ENTERPRISE IN THE MODERN MARKET ENVIRONMENT	30
Holovanenko Mykola TRANSFORMATION OF UKRAINE'S ECONOMY IN THE CONDITIONS OF WAR CHALLENGES	33
Gornyak Olga, Yana Kotelevska TRANSFORMATION OF ECONOMIC POWER IN THE PROCESS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL POTENTIAL OF POST-WAR UKRAINE'S ECONOMY	36
Dlugopolskyi Oleksandr, Zhukovska Alina INCLUSIVENESS INDEX IN THE POLICY OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMIES OF THE XXI CENTURY	40
Dudzianyi Serhiy IMPACT OF THE WAR ON THE CEMENT MARKET IN UKRAINE	43
Zbarazska Larysa METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF A SYSTEM TO STIMULATE THE DEVELOPMENT OF SMART INDUSTRY IN UKRAINE	46
Kyrychenko Anastasia E-COMMERCE IN UKRAINE DURING THE WAR: NEW REALITIES	48

Kliagin Yurii INNOVATIVE MANAGEMENT OF BUSINESS PROCESSES AT FOOD INDUSTRY ENTERPRISES	50
Korniychuk Oleksandr, Shushpanov Dmytro, Dmytryshyn Nazarius SYSTEMATIC ACTIONS OF THE AUTHORITIES IN ENSURING THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE HEALTHCARE SECTOR IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AND THE COVID PANDEMIC	53
Kudryashov Vasyl CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR FINANCIAL SUPPORT UKRAINE'S RECOVERY	56
Lytvyniuk Olga ORIGINS OF CUSTOMS ADMINISTRATION IN UKRAINE: A CIVILIZATIONAL ASPECT	59
Liubokhynets Larysa, Vinskevych Oleksandr DIGITAL TRANSFORMATIONS AND ITS IMPACT ON THE ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES	62
Magomedova Alina, Mykytiuk Oksana, Onysenko Tetiana TECHNOLOGIES AND INNOVATIONS IN THE SYSTEM OF SOCIAL SECURITY FOR EMPLOYEES OF UKRAINIAN ENTERPRISES	65
Miroshnychenko Olga OPEN INNOVATION PRACTICE: TYPES AND TOOLS FOR COLLABORATION IN UKRAINE	68
Moldavan Lubov, Pimenowa Olena SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE NOOSPHERE THEORY	72
Mostepaniuk Alla THE IMPACT OF THE FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE ON ITS LABOUR MARKET	76
Onoprienko Dmytro STRUCTURE OF THE POTENTIAL OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF THE CIRCULAR ECONOMY	80
Pidopryhora Larisa RECOVERY OF THE NATIONAL ECONOMY: A VIEW ON THE ROLE OF THE PUBLIC SECTOR	84
Pimenov Serhii THE EVOLUTION OF CORPORATE RESPONSIBILITY: NAVIGATING THROUGH PANDEMIC TO SUSTAINABILITY	88
Severyna Iryna, Skopenko Natalia IMPLEMENTATION OF LEAN MANUFACTURING – ENSURING THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BUSINESS IN THE FACE OF MODERN CHALLENGES	91

Sytalo Uliana THE ROLE OF BUSINESS CONTINUITY MANAGEMENT IN OVERCOMING NEW CHALLENGES	95
Strashynska Larysa, Strashynskyi Volodymyr IMPACT OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION ON THE DAIRY SECTOR OF UKRAINE	97
Taranenko Oleksii IMPROVING BUSINESS PROCESSES OF A LOGISTICS COMPANY USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE	100
Fedyshyn Maiia, Abramova Alla STATE AND PROSPECTS OF MORTGAGE LENDING IN WARTIME CONDITION	102
Fyliuk Halyna, Prytula Ihor MACROECONOMIC TRENDS AND BUSINESS DEVELOPMENT PERSPECTIVES IN UKRAINE	105
Chekhova Kseniia WAYS TO REDUCE RISKS AND IMPROVE THE EFFICIENCY OF CUSTOMS PROCEDURES	109
Chyhyrskyi Artem DIGITAL ECOSYSTEMS AS AN ELEMENT OF SUSTAINABILITY WITHIN THE STRATEGIC VISION OF SOCIO-ECONOMIC MODERNIZATION OF UKRAINE	112
Chubuk Lesia PROBLEMS OF AUTOMATIC REAL ESTATE EVALUATION SERVICE WORK IN WAR CONDITIONS	116
Shehynskyy Ihor THE ROLE OF EDUCATION AND SCIENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE ISRAELI ECONOMY: LESSONS FOR UKRAINE.	119

Азьмук Надія,
доктор екон. наук, доцент,
Інститут економіки промисловості
Національної академії наук України

ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНА ЦИФРОВІЗАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ВИКОРИСТАННЯ ШІ

Ключові слова: штучний інтелект; людиноцентрична цифровізація; робоча сила; український контекст.

Nadiya Azmuk
Doctor of Economics, Associate Professor
Institute of Industrial Economics of
National academy of sciences of Ukraine

HUMAN-CENTERED DIGITALIZATION: THE UKRAINIAN CONTEXT OF AI USAGE

Key words: Artificial Intelligence; human-centered digitalization; labor force, Ukrainian context

Штучний інтелект – універсальний цифровий інструмент, що швидко інтегрується, як в повсякденне, так, і в професійне життя людини. Щорічне дослідження McKinsey (2023) засвідчує вибухове зростання генеративних інструментів штучного інтелекту та активне їх використання. За даними згаданого вище дослідження третина респондентів, підтвердили, що їхні організації регулярно використовують ШІ. Водночас 40% заявляють, що їх організації збільшать інвестиції у штучний інтелект. Більшість респондентів вважають, що названі цифрові інструменти трансформують потребу у робочій силі, зокрема вплинуть на її скорочення та зумовлять зростання витрат на перекваліфікацію [1]. Стрімкі темпи інтеграції ШІ в суспільство, економіку зумовлюють потребу у розробці політик та правил його використання на користь людини, тобто на людиноцентричних засадах.

Перші кроки щодо врегулювання взаємодії людини зі ШІ закладено у рекомендаціях ОЕСР (2019) [2], ЮНЕСКО (2021) [3]. Першим документом закладено принципи використання ШІ, другий формує етичні норми щодо його розробки, використання. Ці документи спрямовані на використання ШІ на людиноцентричних принципах, нормах. Зокрема, передбачають розробку та використання цифрових технологій ШІ з забезпеченням поваги до прав людини, демократичних цінностей та сприяння економічному зростанню.

У березні 2024 р. був ухвалений AI Act (2024), це комплексний документ що регламентує використання ШІ за групами ризику: неприйнятний, високий, обмежений та мінімальний [4].

Використання ШІ на людиноцентричних засадах допоможе гармонізувати соціально-трудова відносини, знизити ризики під час його використання та закласти фундамент для подальшого його безпечного використання у багатьох сферах економіки.

Водночас використання ШІ доцільно розглядати як інструмент відновлення та ревіталізації національного ринку праці, що визначається трудодефіцитною кон'юнктурою у багатьох галузях економіки через деструктивний вплив війни. Аргументами на користь цього є такі міркування.

По-перше, розвиток ШІ зумовлює інноваційний розвиток економіки та суспільства, сприяє побудові суспільства, заснованого на демократичних цінностей, забезпечить рівний та прозорий доступ до державних послуг громадянам країни.

По-друге, розвиток та використання ШІ на виробництві, у сфері послуг призведе до частково заміщення робочої сили генеративним, або іншим ШІ. В умовах гострої нестачі робочої сили в країні внаслідок російської агресії, це певним чином збалансує попит і пропозицію на національному ринку праці.

По-третє, штучний інтелект розширить інклюзію ринку праці, через створення нових робочих місць з дистанційною формою зайнятості.

По-четверте, ШІ доцільно використовувати для реінтеграції ветеранів у робоче середовище, через створення спеціальних програм з інтегрованим ШІ для арттерапії, а також навчання нових навичок, підвищення кваліфікації, залучення до трудових задач тощо.

По-п'яте, використання ШІ може підвищити якість робочого життя, через впровадження нових людиноцентричних цифрових технологій у бізнес та виробничий процес, створення більш сприятливих умов праці, зниження рутинності праці тощо.

Штучний інтелект має значний потенціал у сфері розбудови резильєнтного суспільства в Україні. Вирішуючи виклики та впроваджуючи відповідальні практики розробки та використання штучного інтелекту, Україна має використовувати ШІ для розширення можливостей своїх громадян, зміцнення своєї економіки та побудови справедливого суспільства.

Список використаних джерел

1. The state of AI in 2023: Generative AI's breakout year. QuantumBlack AI by McKinsey, 2023. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai-in-2023-generative-ais-breakout-year>
2. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449. OECD. 2019. URL: <https://oecd.ai/en/assets/files/OECD-LEGAL-0449-en.pdf>
3. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. UNESCO. Adopted on 23 November 2021. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-03/UNESCO.pdf>
4. Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law. 2024. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law>

Баюра Дмитро,
доктор екон. наук, професор
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

СТРАТЕГІЯ ESG ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: сталий розвиток, стратегія ESG, циркулярна економіка, корпоративне управління, корпоративна соціальна відповідальність.

ESG STRATEGY AN EFFECTIVE TOOL FOR THE FORMATION OF CIRCULAR ECONOMY IN UKRAINE

Baiura Dmytro,
Doctor of economic sciences, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Key words: sustainable development, ESG strategy, circular economy, corporate governance, corporate social responsibility

Великі та середні компанії в Україні до Covid-19 та повномасштабної агресії розпочали розробку та реалізацію нових корпоративних стратегій на засадах сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності. Головною із таких корпоративних стратегій є стратегія ESG, яка інтегрує такі напрями сталого розвитку як дбайливе ставлення до навколишнього природного середовища, розвиток соціальної сфери, особливо людського капіталу, а також формування належного ефективного корпоративного управління або врядування. Інституційні інвестори на розвинутих ринках капіталу в останні роки розпочали активно аналізувати стратегії ESG при виборі об'єктів інвестування. Більш ґрунтовно можна ознайомитися із положеннями статті щодо стратегії ESG-інвестування під час турбулентності [1].

Виходячи із останніх досліджень, варто підкреслити, що стратегії ESG тісно пов'язані із циркулярною економікою. Наприклад, компанія Apple зобов'язалась уже до наступного року вилучити пластик зі своєї упаковки. Дослідження розвитку українських компаній щодо формування нових стратегій ESG засвідчило, що окремі із них активно інтегрують Цілі сталого розвитку. Наприклад, компанія ДТЕК (dtek.com) у своїй ESG-стратегії до 2030 року зобов'язується, що буде слідувати принципам циркулярної економіки, зокрема активно використовувати промислові відходи.

На мій погляд, циркулярна економіка – майбутнє успішної України особливо у повоєнний період. Застосування її інструментів дозволить відбудувати зруйновані об'єкти критичної інфраструктури, розмінувати території та відновити довкілля. По-суті, циркулярна економіка являється економікою замкненого циклу. Практично будь-які відходи повинні повторно використовуватися у виробництві нової продукції. Це зменшує негативний

вплив на довкілля та дозволить ефективно використовувати обмежені природні ресурси. Як уже, не раз зазначалося, у багатьох міжнародних документах концепція циркулярної економіки базується на застосуванні принципів «3R» (reduce, reuse, recycle), а саме скорочення споживання, повторне використання та переробка. Важливо зазначити що ця концепція не лише кореспондується із 17 Цілями сталого розвитку ООН, але й заохочує країни та бізнес впроваджувати інновації. Сьогодні більшість країн ЄС, США, Китай, Японія, Південна Корея та інші розвиток циркулярної економіки поставили за пріоритет у своїх довгострокових стратегіях. Провідні успішні компанії також це задекларували у своїх корпоративних стратегіях ESG. Більш детально можете ознайомитися в авторській колонці на сторінках інформаційно-аналітичного журналу «ЕнергоБізнес» [2].

Європейська Комісія ще 11 березня 2020 року ухвалила спеціальний план – «Circular Economy Action Plan», який ліг також в основу Стратегії розвитку «зеленої» економіки в ЄС. Відповідно до нього у найближчі десятиліття передбачається подвоєння рівня повторного використання ресурсів у найближчі десять років та створення додатково 700 тис. нових робочих місць. Важливо, щоб і Україна не випала із цього важливого для економічного розвитку процесу, особливо у повоєнний період.

Досить системно визначено поняття циркулярної економіки у Оглядовому стратегічному Форсайті щодо циркулярної економіки в Україні «Бачення циркулярного майбутнього України», а саме: «циркулярна економіка – це система, в якій продукти, деталі та матеріали повертаються назад у цикл виробництва, створюючи додаткову цінність і зменшуючи кількість відходів. Зараз у багатьох країнах світу відбувається перехід до циркулярної економіки, який залежить від формування нових синергій між багатьма секторами бізнесу та безліччю матеріальних потоків у багатьох регіонах» [3].

Належне та ефективне корпоративне управління буде відігравати ключову роль у формуванні та забезпеченні реалізації корпоративних стратегій ESG. Це підтверджується щодо трансформацій промисловості України у 5.0. Тобто у найближчі часи необхідно забезпечити переорієнтацію економіки України від мажоритарно-орієнтованої моделі корпоративного управління до формування цінностей для усіх заінтересованих осіб – персоналу, територіальних громад, споживачів та безумовно навколишнього природного середовища.

Особливо негативний вплив на формування циркулярної економіки в Україні має війна. Це пов'язано із руйнуванням природних екосистем, накопиченням відходів, а також із додатковими ризиками для життя. Крім того, варто особливо звернути увагу, що розвиток циркулярної економіки, яка прямо корелюється із розвитком людського та соціального капіталу, адже це забезпечує інновації у всіх сферах економічної діяльності.

Подальший розвиток циркулярної економіки в Україні потребуватиме значних ресурсів та додаткового наукового обґрунтування для усіх видів економічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Andrii Kaminskyi, Dmytro Baiura, Maryna Nehrey. ESG investing strategy through covid-19 turmoil: etf-based comparative analysis of risk-return correspondenc/ issn 1822-8038 (online) intelektualne ekonomika intellectual economics 2022, No16(2), p.5-23.

2. Дмитро Баюра Циркулярна економіка – майбутнє успішної України/ ЕнергоБізнес, №42/1235 від 19.10.21. С. 27.

3. Бачення циркулярного майбутнього України. Електронний ресурс: <http://www.recpc.org/wp-content/uploads/2024/03/EU4E-Agenda-CE-foresight-Report-3-Future-Visions-Ukr.pdf>

Биковець Вячеслав
генеральний директор
Спілки підприємців малих, середніх і
приватизованих підприємств України

МАЛИЙ І СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: малі і середні підприємства, війна, бізнес-асоціації, Україна.

Vyacheslav Bykovets,
General director
the Union of the Entrepreneurs of Small,
Medium-Sized and Privatized Enterprises

SME'S IN UKRAINE DURING THE WAR

Key words: small and medium-sized enterprises, war, business associations, Ukraine.

Мале і середнє підприємництво є основою економіки будь-якої держави. Його роль в українській економіці визначається часткою підприємств від загальної кількості зареєстрованих, від кількості зайнятого населення та суми генерованої доданої вартості в Україні.

За останніми офіційними даними Державної служби статистики України, серед усіх зареєстрованих підприємств частка підприємств малого і середнього бізнесу становила 99,8%, тоді як на великі підприємства припадало лише 0,2%. Це цілком відповідає структурі підприємств країн Європейського Союзу, що дає змогу порівнювати їх з Україною.

До початку війни 72,6% зайнятого населення України працювало саме в малому і середньому бізнесі, тоді як на великих підприємствах – лише 27,4% зайнятого населення.

60,1% доданої вартості в Україні створювалося суб'єктами малого та середнього бізнесу.

З початком повномасштабної війни, ситуація для малого і середнього бізнесу, як і для економіки України в цілому, кардинально змінилася. В зв'язку з окупацією частини території України, воєнними діями, постійними бомбардуваннями та обстрілами населених пунктів, більшість проблем і негативних чинників, які не давали нормально розвиватися малому та середньому бізнесу в мирний час, відійшли на другий план.

Разом з тим, найбільшими проблемами, з якими зіткнулися бізнеси на початку повномасштабної війни, стали наступні:

- фінансові труднощі (брак обігових коштів, відсутність платоспроможних клієнтів, зростання цін на сировину і матеріали);
- непрогнозованість ситуації;

- відсутність інвестицій;
- логістичні та/або комунікаційні проблеми, наприклад, для експортерів це черги на західних кордонах; неможливість здійснювати експорт морем, повітряним транспортом; складні митні формальності;
- високий рівень стресу серед працівників.

Ці висновки були зроблені за результатами численних спілкувань з представниками бізнесу, проведених опитувань, анкетування тощо.

Разом з тим, починаючи з 24 лютого 2022 року – дня вторгнення російської федерації в Україну – бізнесове життя не зупинилося.

Поки Збройні Сили України захищають кордони країни, українці в тилу об'єдналися на волонтерському фронті. Безкорисну і суттєву допомогу почали надавати і бізнеси. Окрім очевидного позитивного ефекту — внеску у спільну перемогу, це вплинуло і на атмосферу всередині трудових колективів. Так, більшість вважають, що спільне волонтерство та допомога армії змогли підвищити командний дух компаній у складний період.

Може виникнути питання щодо того, як український бізнес оцінює державну політику щодо малого і середнього бізнесу в умовах війни.

На жаль, оцінки державної політики щодо підтримки бізнесу продовжують поступово погіршуватися.

Представники бізнесу найчастіше ставлять нейтральні оцінки державній політиці з підтримки бізнесу (51%). Однак частка негативних оцінок постійно зростає. Що менший розмір підприємств, тим частіше вони оцінюють цю політику негативно і рідше – нейтрально.

Найбільш очікуваними подіями та змінами для бізнесу є, безумовно, закінчення війни, деокупація всіх територій України та припинення девальвації гривні.

Ключову роль у вирішенні багатьох проблем бізнесу в цій ситуації мали б відігравати бізнес-асоціації, які в більшості країн світу є важливим і дуже дієвим елементом інфраструктури підтримки підприємництва, невід'ємною частиною громадянського суспільства, показником його спроможності до самоорганізації, захисту своїх прав і представлення своїх інтересів.

Бізнес-асоціації – це:

- реальна можливість взаємовигідної корпоративної співпраці однодумців та колег на чисто прагматичних засадах;
- спільне вирішення багатьох проблем, з якими підприємець знаходиться один на один;
- можливість власними руками формувати сприятливі умови для успішного вирішення проблем економічного розвитку.

На жаль, нинішня ситуація вплинула не тільки на бізнес, а й на діяльність бізнес-асоціацій в Україні.

Не зважаючи на це, в Україні є багато бізнес-асоціацій, які:

- дійсно активно працюють і лобіюють інтереси підприємництва;
- орієнтовані на своїх членів;
- надають їм істотну допомогу і суттєву підтримку в умовах воєнного стану.

Бобик Артем,
магістр фінансів,
Державна податкова служба України

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: конкурентоспроможність, економіка, кредитування, підприємництво, державна підтримка.

Bobyk Artem,
Master of Finance,
State Tax Service of Ukraine

COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN ENTERPRISES UNDER MARTIAL LAW

Key words: competitiveness, economy, lending, entrepreneurship, government support.

Війна, яка почалась в лютому цього року назавжди змінила хід подій не тільки в Україні, але в цілому світі. Руйнування, які були завдані та завдаються Україні потрібно буде відновлювати не один рік, однак українські підприємства незламні, та надалі працюють та забезпечують населення України робочими місцями та наповнюють державний бюджет, сплачуючи податки. Бізнес на сьогоднішній день є важливим елементом, який утримує державний бюджет. Саме тому дослідження теми конкурентоспроможності українських підприємств є особливо актуальною саме в сьогоднішній час.

Питання про конкурентоспроможність підприємства були висвітлені такими вітчизняними дослідниками як: Ольшевська Б., Скавінска Е. Янковий О.Г., Кім Ч., Ломбана Дж. Е., Дуайер Л., однак дослідження з приводу забезпечення конкурентоспроможності компаній в умовах війни не проводились.

Відповідно до досліджень, які проводились раніше, конкурентоспроможність являє собою можливість та здатність виробляти, продавати, рекламувати свою продукцію за дешевою ціною політикою, швидким та оперативним продажем та всупереч конкурентним фірмам, які є на ринку в даній галузі. Конкурентоспроможність часто ототожнюється з ціною або якістю продукту, продуктивністю ресурсів, виробничими витратами або самою конкурентною перевагою [1].

Конкурентоздатність фірми є її здатність досягати основної мети при наявності безлічі конкурентів, які мають схожі цілі та реалізують схожі бізнес-процеси для їх досягнення. На всі процеси в фірмі можуть впливати певні фактори, які можуть збільшувати конкурентоздатність фірми, а можуть знижувати її, тому в цьому випадку грає велика роль наскільки ефективно

фірма може їх поєднувати та використовувати для забезпечення сталого розвитку своєї діяльності.

Основними факторами низької конкурентоспроможності підприємства є наступні:

- відсутність досвіду змагань; ігнорування іноземного права; грубість двосторонніх і багатосторонніх міждержавних угод;
- наявність перешкод у вигляді відповідних умов стандартизації та сертифікації;
- невідповідність систем управління підприємством міжнародним вимогам;
- відсутність вітчизняних фундаментальних наукових досліджень в цій області;
- діяльність західних підприємств, десятиліттями існуюча в умовах жорсткої конкуренції.

Для того, аби подолати дані проблемні питання підприємство не може самотійно справитись, то в даній ситуації важливу роль грає підтримка держави [2, с. 24].

На початку війни 27% українських компаній були змушені призупинити свою діяльність, швидше а причиною стало їх місце розташування. Тільки 17% компаній працюють в нормальному режимі і забезпечують бюджет України.

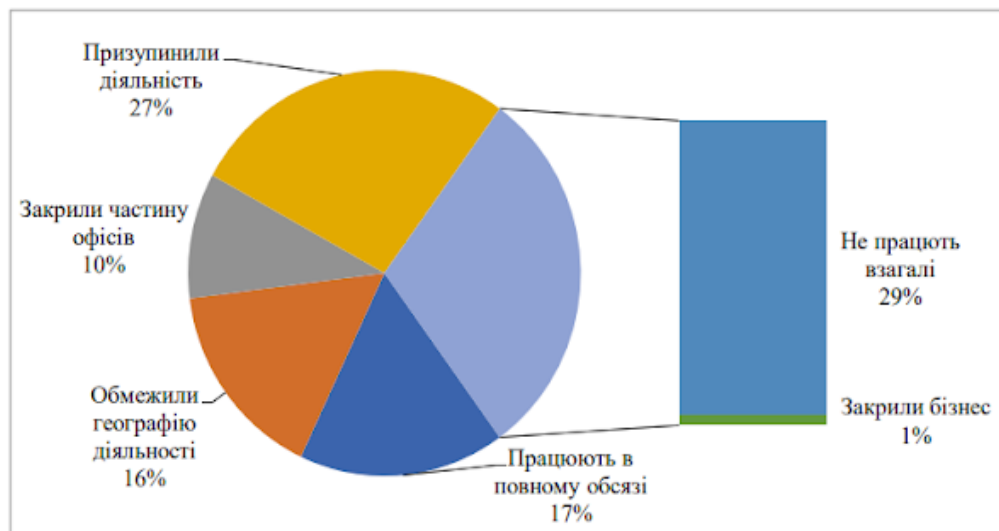

Рис. 1. Аналіз діяльності українських підприємств з початку війни

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Як ми бачимо, досить невтішні відсотки, однак підприємства, не дивлячись на війну не всі, але працюють і мають на меті постійно виходити на новий рівень розвитку.

З приводу кредитування, то в період війни кількість виданих кредитів зростає у 1,5 рази порівняно з тим самим періодом минулого тим же періодом 2021 року. Такі цифри ще раз засвідчують про високе бажання українського бізнесу відновити свою діяльність та знову почати заробляти кошти як для власних цілей так і для цілей країни. Найбільша кількість пільгових кредитів була надана компаніям у галузі сільського господарства - 45% від усіх кредитів,

не дивно адже аграрна галузь складає основу українського експорту. Наступними, отримали кредити компанії, які працюють в галузі торгівлі - 26% та компанії, які працюють у промисловості - 17% [4, с. 99-100].

Не менш важливу підтримку на відновлення української економіки та бізнесу роблять світові країни, які не тільки постачають нам зброю, але й підтримують фінансово. Найбільший відсоток допомоги надходить від США.

Діючий українських уряд швидко пристосувався до роботи в умовах війни і так само швидко пристосовується і український бізнес. Працюючи разом з державою та роблячи правильні дії українські підприємства допомагають долати ворога економічно, ще раз доводять що так само як і український дух - український бізнес є незламний.

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна сказати, що українські підприємства є дуже потужними, оскільки пристосувались до умов, які дуже ускладнюють роботу фірм, але водночас інформаційний простір сприяє більшим можливостям в плані міжнародного досвіду, використання та запозичення нових форм управління, методів менеджменту, а також підвищенню конкурентоздатності підприємств за рахунок використання різних підходів.

Список використаних джерел

1. Конкуентоздатність фірми: оцінка рівня та напрями підвищення: [монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового]. Одеса: Атлант, 2013. 470 с URL: http://oneu.edu.ua/wpcontent/uploads/2018/01/monografiya_ep_2013.pdf.
2. Olszewska B., Piwoni-Krzeszowska E., 2004, Partnerstwo z klientami szansą zwiększenia konkurencyjności przedsiębiorstwa, [w:] Olesiński Z., Szplit A. (red.), Przedsiębiorstwo i region w zjednoczonej Europie, Akademia Świętokrzyska. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815052659>.
3. Голобородько Я. (2022). Війна в Україні: економіка, бізнес, логістика, допомога URL: <https://trans.info/ru/viyna-v-ukrayini-ekonomika-biznes-logistika-dopomoga-279148>.
4. Омельченко Т. Конкуентоспроможність українських підприємств в умовах війни. Економіка та організація управління №3 (47). 2022.

Бурлуцька Світлана

д-р екон. наук, професор

Національний університет харчових технологій, м. Київ

УПРАВЛІННЯ ЕКОЦЕНТРОВАНИМ РОЗВИТКОМ: КОНЦЕПЦІЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: сталий розвиток; циркулярна економіка; замкнуті ланцюги; управління відходами; циркулярні бізнес-моделі.

Svitlana Burlutska.,

Doc.Sc. in Economics, Professor

National University of Food Technologies, Kyiv

MANAGEMENT OF ECO-CENTERED DEVELOPMENT: THE CONCEPT OF CIRCULAR ECONOMY

Key words: sustainable development; circular economy; closed chains; waste management; circular business models; the concept of responsible consumption.

Високий рівень утворення відходів та низькі показники їх використання як вторинної сировини характерні для українського суспільства. З метою вирішення даних проблем у листопаді 2017 року прийнята Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, яка визначає головні напрями державного регулювання у сфері поводження з відходами в найближчі десятиліття з урахуванням європейських підходів з питань управління відходами, що базуються на основних положеннях відповідних директив Європейського парламенту та Ради ЄС [1].

Ієрархія управління відходами, встановлена в Директиві ЄС про відходи від 19 листопада 2008 року, представляє собою систему пріоритетів, спрямованих на мінімізацію впливу відходів на довкілля. Ця ієрархія включає п'ять основних кроків, розташованих у порядку зниження пріоритетності та екологічної безпеки [2]: запобігання (найвищий пріоритет, передбачає дії, спрямовані на уникнення утворення відходів); підготовка до повторного використання (використання можливостей повторного використання ресурсів); переробка (виготовлення нових матеріалів з відходів); утилізація (методи зниження відходів та мінімізація їх впливу на довкілля); видалення (заходи не пов'язані з відновленням ресурсів).

Альтернативним рішенням зазначених проблем з метою збереження імперативів сталого розвитку національної економіки є циркулярна економіка, метою якої є розірвання зв'язку між економічним зростанням та збільшенням споживання природних ресурсів. Ця теорія зародилася в 1980-х роках, але отримала широке поширення лише в кінці 1990-х і на початку 2000-х. Методологічне підґрунтя базується на узагальненні напрацювань багатьох наукових шкіл: ефективної економіки Вальтера Штахеля, біомімікрії Жанін Беньюс, природного капіталізму Поля Хокена, Ейморі Ловінс і Хантера Ловінс,

промислової екології Рейда Ліфсета, філософії дизайну Вільяма Макдоно і Майкла Браунгарт і «блакитної економіки» Гюнтера Паулі [3].

Узагальнення бізнес-моделі дає змогу виокремити чотири ієрархічно пов'язані цикли, спрямовані на забезпечення сталості господарського механізму (рис. 1). Найдовший цикл IV фокусується на матеріальному процесорі, в якості якого може виступати переробник матеріалів, який відокремлюватиме кожен вид сировини з продукту, термін служби якого вже закінчився.

У III циклі зосереджені процеси, що надають можливість виробникам змінювати конфігурацію продуктів або оновлювати деякі з компонентів, що забезпечує підвищення якості товарів і послуг. Такі процеси передбачають звуження ресурсного циклу, тому на цьому етапі важливо, щоб процес відновлення вимагав менше ресурсів, ніж традиційний виробничий процес.

На II рівні оцінюються дії, які можуть бути виконані продавцями та постачальниками, оскільки II цикл передбачає дематеріалізацію продуктів, що впливає на їх доставку, перетворення їх у послуги або продовження їх життєвого циклу. Ці процеси також пов'язані з інтенсифікацією або сповільненням ресурсних циклів. Як приклад, продукти можуть бути додатково відремонтовані або продані іншим, більш чутливим до ціни сегментам клієнтів. Найвищий цикл відображає процеси, що можуть бути реалізовані безпосередньо споживачами за рахунок зміни своїх звичок і моделей ринкової поведінки. Для досягнення циклічності споживачі можуть зосередити свою увагу на товарах більш тривалого використання або формувати більш ефективні моделі споживання. Отже, I цикл акцентує увагу на аспектах, здатних уповільнювати цикли.

Рис. 1. Бізнес-модель циркулярної економіки

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Повертаючись до питання економічної ефективності, слід зазначити той факт, що впровадження циркулярної моделі формує стійкий попит на вторинні ресурси, тим самим знижуючи у довгостроковій перспективі попит на природні ресурси. Підвищення рівня сталості даної моделі забезпечується вирішення таких оптимізаційних завдань, як скорочення обсягів використаних природних ресурсів, первинних відходів, збільшення обсягу вторинної матеріальної сировини [4, 5].

Список використаних джерел

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 №820-р «Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року».
2. Директива Європейського Парламенту та Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року про відходи та скасування деяких Директив URL: <http://www.menr.gov.ua>.
3. Бурлуцька С. В., Дідашко Ю. І. Циркулярна економіка в контексті сталого розвитку. *Наукові праці НУХТ*. 2021. №6. Том 27. С. 55-65.
4. Linder, M., & Williander, M. Circular business model innovation: Inherent uncertainties. *Business Strategy and the Environment*. 2017. Vol. 26, №2. P. 182—196.
5. Бурлуцька С. В. Стратегія забезпечення пружності сталого розвитку національної економіки: теорія та практика : монографія. Дніпро: Середняк Т. К., 2016. – 320 с.

Виноградова Марія,
аспірантка,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ НА СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ключові слова: старіння населення, демографічне навантаження, пенсійна система, міграція

Mariia Vynohradova,
PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

IMPACT OF AGING ON PUBLIC SYSTEM

Key words: aging population, dependency ratio, pension system, migration

Зростання частки осіб у віці 65 років і старше у загальній чисельності населення є однією з основних рушійних сил сучасних змін, що чинять негативний вплив на економічний та соціальний розвиток. Хоча масштаби старіння та тривалість даного процесу відрізняються в залежності від особливостей певного регіону, у більшості країн світу протягом останніх десятиліть прослідковується тенденція прогресуючого старіння, спричиненого зниженням рівня народжуваності та подовженням середньої очікуваної тривалості життя.

Скорочення частки осіб працездатного віку впливає на лише на обсяги виробництва, а й на рівень продуктивності праці, схильність до заощаджень, інвестування тощо. Зростаючі витрати на пенсійне забезпечення, соціальний захист, охорону здоров'я чинять тиск на державний бюджет країни. Також старіння населення є однією з причин соціально-економічної нерівності як на сучасному етапі демографічного розвитку, так для наступних поколінь. За таких умов солідарні пенсійні системи, створені для забезпечення базових потреб пенсіонерів та соціального захисту кожного громадянина, стають недієвими.

Серед країн Європи протягом 2000-2022 рр. динаміка зміни частки осіб похилого віку відрізняється, що залежить від рівня економічного розвитку та наявною статеві-віковою структурою населення. У Фінляндії, Словенії, Чехії зростання коефіцієнта загального демографічного навантаження відбулося на 13,1, 13,7 та 14,4 п.п. за розглянутий період, що зумовлено насамперед збільшенням частки осіб похилого віку на 8,4, 7,0 та 6,9 п.п. відповідно. Італія, Фінляндія, Португалія, Греція, Німеччина за підсумками 2022 року мають найстаріше населення серед розглянутих країн, де частка осіб у віці 65 років і старше становить 24,1%, 23,3%, 22,9% та 22,8% відповідно.

Через швидкі темпи зростання частки осіб похилого віку в загальній чисельності населення країнам доводиться підвищувати пенсійний вік та

реформувати систему. За даними ОЕСР, якщо пенсійні системи не реформувати, то до 2050 року державний борг країн з розвиненими економіками та країн з економіками, що розвиваються зросте на 180% і 130% відповідно [1].

Різний вік виходу на пенсію серед країн вказує на відмінності у складі робочої сили. На рисунку 1 представлено поточний та ефективний пенсійний вік у країнах Європи у 2020 році на основі зі звіту ОЕСР 2021 [2]. Відповідно до термінології ОЕСР, поточний пенсійний вік – це вік, в якому особи можуть вийти на пенсію без втрати права на пенсію після завершення повної кар’єри, починаючи з 22 років (офіційний); ефективний пенсійний вік – це середній вік виходу на пенсію для працівників у віці 40 років і старше (фактичний).

У багатьох країнах працівники фактично виходять на пенсію раніше або пізніше встановленого пенсійного віку. Така різниця може виникати через безліч факторів: різниця у віці початку кар’єри, більш ранній вихід на пенсію або пільги, зумовлені характером роботи та особливостями галузі, політика країни. Деякі люди вирішують вийти на пенсію раніше з особистих причин або через брак роботи, отримуючи меншу пенсію, а в деяких випадках і зовсім відмовляючись від неї. Так само деякі люди вирішують залишитися на роботі після досягнення пенсійного віку.

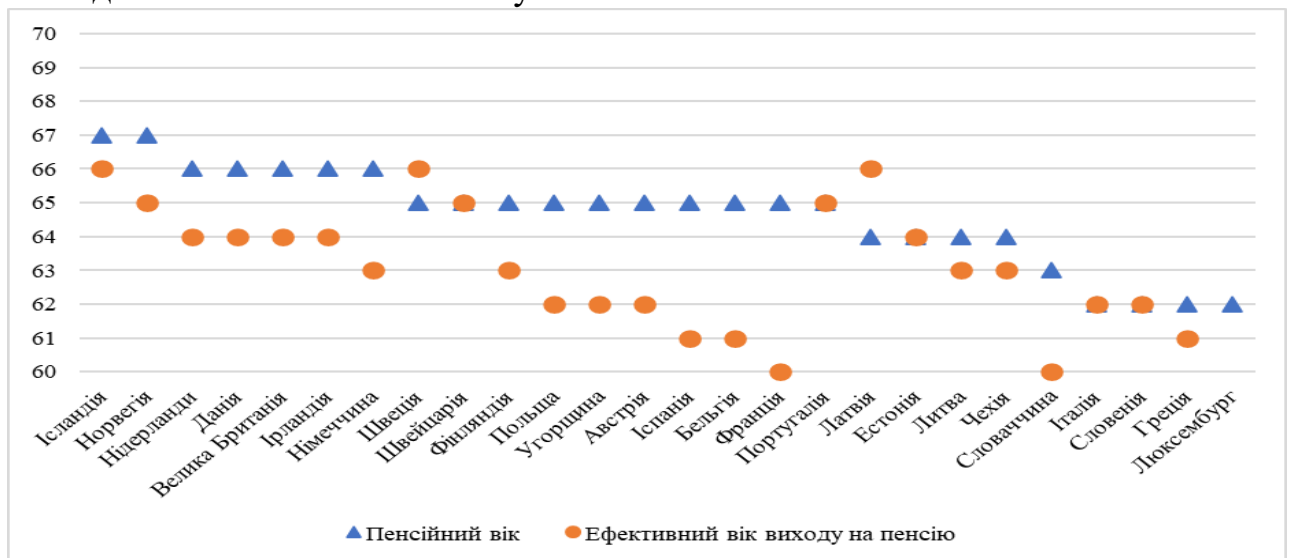

Рис. 1. Пенсійний вік у країнах Європи у 2020 році

Джерело: побудовано за даними ОЕСР [2]

Дві країни мають найвищий поточний пенсійний вік - 67 років: Ісландія, та Норвегія. У Швеції та Латвії ефективний пенсійний вік перевищує поточний вік за підсумками 2020 року. Бачимо, що на практиці середній вік виходу на пенсію відрізняється від офіційного віку на кілька років. Частково це пояснюється тим, що багато людей не покладаються на державну пенсію у якості єдиного джерела доходу і потребують додаткових коштів.

Старіння населення поглиблює соціально-економічної нерівності та загострює проблеми бідності осіб старше 65 років. Серед країни Східної Європи ризик бідності для осіб старше 75 років вищий порівняно з іншими віковими групами. У Болгарії, Латвії, Литві, Естонії, Румунії, Словенії та

Хорватії рівень бідності серед осіб похилого віку значно перевищує середнє значення показника для населення країни в цілому. Одним із пояснень є те, що люди віком 76 років і старше на даний момент вийшли на пенсію з більш низьким рівнем пенсійних нарахувань. Другим важливим фактором є переважання чисельності жінок у віковій групі старше 75 років. Високий рівень бідності у даній віковій групі пояснюється гендерним розривом в оплаті праці та можливостях зайнятості.

Початок повномасштабної війни в Україні зумовив значне погіршення демографічної ситуації та поглиблення економічної кризи: людські втрати, виїзд економічно активного населення, збільшення кількості осіб з інвалідністю тощо. Відповідно до прогнозів ООН, побудованих на припущенні збереження поточних тенденцій у показниках народжуваності, смертності та міграції, населення України до 2050 р. зменшиться на 28%, а частка осіб віком 60 років і старше зросте до 32%.

За даними ООН, Україна входить в групу країн світу з найшвидшими темпами скорочення населення [3]. У найближчі десятиріччя скорочення населення відбуватиметься, насамперед, за рахунок осіб працездатного віку. Старіння статево-вікової структури населення України зумовлює наступні виклики:

- через зменшення кількості працюючих, які сплачують ЄСВ;
- зниження економічної активності;
- через міграцію економічно активного населення рівень демографічного навантаження зростає, що негативно відобразиться на фінансуванні солідарних пенсій;
- мінімальний розмір пенсії на сьогодні (2361 грн) не покриває базових потреб людини і є найнижчим в Європі;
- коефіцієнт заміщення (відсоток від зарплати, який людина може отримувати в якості пенсії) складає близько 30%, тобто при виході на пенсію доходи людини зменшуються втричі.

Кожен з факторів збільшує вірогідність негативних для пенсійної системи та кожного українця наслідків. За таких умов виникає ризик недостатнього фінансування пенсійної системи за рахунок сплати страхових внесків. Існує нагальна необхідність розвитку, удосконалення та трансформації системи пенсійного забезпечення в Україні.

Список використаних джерел

1. Fiscal challenges and inclusive growth in ageing societies (2019). OECD Economic Policy Papers, No. 27. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/fiscal-challenges-and-inclusive-growth-in-ageing-societies_c553d8d2-en#page

2. Ageing and Employment Policies - Statistics on average effective age of labour market exit. URL: <https://www.oecd.org/employment/emp/average-effective-age-of-labour-market-exit.htm>

3. World Population Prospects. United Nations. URL: <https://population.un.org/wpp/>

Вірченко Віра

канд. іст. наук, доцент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНОМУ РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ключові слова: конкурентоспроможність, підприємство, ринок, прибутковість.

Vira Virchenko,

PhD, Associate Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ISSUES IN ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF AN ENTERPRISE IN THE MODERN MARKET ENVIRONMENT

Key words: competitiveness, enterprise, market, profitability.

Конкурентоспроможність є однією з базових категорій ринкової економіки, що обумовлює стабільний інтерес науковців та безпосередніх учасників ринку до питань оцінки конкурентної позиції суб'єкта господарювання в умовах сучасного динамічного ринкового середовища. В найбільш спрощеному розумінні, рівень конкурентоспроможності суб'єкта господарювання визначає його успішне функціонування. Водночас, з наукової точки зору конкурентоспроможність характеризується суперечливістю ознак та багатоаспектністю, вона важко піддається точній кількісній оцінці і залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів, які є важко прогнозованими в умовах динамічного ринкового середовища. Все це робить необхідним детальний аналіз різних аспектів конкурентоспроможності суб'єкта господарювання, а також оцінку кількісних та якісних показників конкурентоспроможності в цілях подальшої розробки нової ефективної стратегії розвитку підприємства.

Загалом, конкурентоспроможність підприємства – це спроможність конкурувати з іншими учасниками ринку за увагу і прихильність потенційних покупців продукції. Як свідчить практика, поняття конкурентоспроможність використовують як по відношенню до підприємства, так і до продукції, яку воно виробляє. Підприємство є конкурентоспроможним, якщо здатне витримувати конкуренцію і протистояти конкурентам, досягати конкурентних переваг над іншими учасниками конкретного ринку, реалізувати товари на більш привабливих умовах, ніж конкуренти [1]. Таким чином, конкурентоспроможність підприємства визначає його порівняльну перевагу відносно інших конкурентів, показує, наскільки продуктивним і ефективним воно є відносно інших підприємств.

У фінансовому аспекті конкурентоспроможність підприємства може оцінюватися як його здатність генерувати прибуток не нижче планового та

стабільно демонструвати зростання ринкової вартості активів. Слід зауважити, що конкурентоспроможність дійсно тісно пов'язана із прибутковістю, адже надходження прибутку не лише прямо свідчить про успішну реалізацію продукції, а і перетворюється на ключове джерело фінансування. Зазначена специфіка є особливо цінною в контексті забезпечення базису для стійкого розвитку підприємства і збереження його конкурентоспроможності на ринку.

До якісних показників, які дозволяють оцінити можливості підприємства формувати і довгостроково зберігати конкурентну перевагу над іншими учасниками ринку, належать такі:

- високі споживчі якості і співставна із ринковою ціна продукції, що у системі гарантують найкраще співвідношення ціна-якість;
- позитивна і стабільна динаміка прибутку та обсягів реалізації, достатні не лише для поточного функціонування підприємства, а й для забезпечення подальшого його розвитку у стратегічній перспективі;
- висока ефективність використання оборотних, необоротних активів та людського капіталу;
- активне ведення інвестиційної, науково-дослідної діяльності, залучення до комерціалізації інтелектуальної власності;
- детальне вивчення динаміки та належний маркетинговий аналіз ринкового середовища з наступним запуском виробництва інноваційної продукції;
- високий рівень оперативного і стратегічного менеджменту підприємства, належне управління його фінансовими ресурсами;
- використання новітніх досягнень науки не лише в процесі виробництва продукції, але й для розробки фінансових планів та прогнозів тощо.

Якщо врахувати багатоаспектність категорії конкурентоспроможності, кількісна оцінка конкурентної позиції підприємства на ринку виглядає надзвичайно складним завданням, що потребує доступу до поточної інформації про показники діяльності конкурентів. Зміст конкурентоспроможності підприємства передбачає, що її рівень має визначатися відносно інших учасників ринку і може бути оцінений лише в процесі порівняння визначених показників підприємства з такими ж показниками конкурентів. Зокрема, конкурентоспроможність може бути кількісно оцінена шляхом порівняння продуктивності використання ресурсів компанії порівняно із її конкурентами. При цьому, конкурентоспроможність може кількісно визначатися не лише продуктивністю використання ресурсів, а й багатьма іншими показниками, які досліджуються в роботах багатьох науковців.

Дискусійним у вітчизняній науці залишаються питання про вибір конкретних зовнішніх та внутрішніх показників конкурентоспроможності, їх взаємозв'язок та характер впливу на конкурентну позицію суб'єкта господарювання на ринку [3]. Наприклад, на необхідності використання комплексу показників для оцінки конкурентоспроможності підприємства наголошує Саєнко М.Г. Згідно підходу даного дослідника, конкурентоспроможність підприємства є його комплексною порівняльною характеристикою, що відображає ступінь переваг над конкурентами по сукупності кількісних показників діяльності підприємства на певних ринках [4].

На наше переконання, саме комплексний аналіз як кількісних, так і якісних показників діяльності підприємства у співставленні із конкурентами має гарантувати можливість достатньо точно оцінити рівень конкурентоспроможності і конкурентну позицію підприємства на ринку. На думку Цибульської Е.І. аналіз переважно кількісних показників за певний проміжок часу дозволяє оцінити зміни в рівні конкурентоспроможності, які відбулися протягом відповідного періоду на різних ринках [5]. Вважаємо, що таке порівняння показників за певний проміжок часу при визначенні конкурентоспроможності підприємства є доволі складним завданням, адже передбачає збір і аналіз інформації про зміни в конкурентоспроможності усіх учасників ринку впродовж певного періоду часу.

Крім того, кожен ринок має свою специфіку, оскільки споживачі конкретного регіону чи країни мають визначені вподобання щодо таких характеристик товару як співвідношення ціна-якість, надійність у використанні, дизайн упаковки та наявність гарантійних зобов'язань, що обумовлені соціокультурними факторами.

Підсумовуючи проведений аналіз варто підкреслити, що в умовах сучасного динамічного ринкового середовища стає все важче досягати реалістичної кількісної оцінки конкурентної позиції і параметрів конкурентоспроможності підприємства. Зростання обсягів продажу та рівня прибутку, збільшення частки ринку, зростання інвестиційної привабливості підприємства звичайно будуть демонструвати його конкурентоспроможність. Проте в умовах обмежених емпіричних даних, швидкої зміни ринкової кон'юнктури однозначно кількісно оцінити конкурентну позицію підприємства на ринку з високим ступенем достовірності стає надзвичайно складно, а іноді навіть неможливо. В цих обставинах, більш універсальним виглядає оцінка конкурентоспроможності підприємства як комплексної якісної характеристики, що визначає порівняльну перевагу підприємства відносно інших конкурентів та відображає його здатність витримувати конкурентну боротьбу.

Список використаних джерел

1. Березіна Л. М., Вараксіна О. В., Олійник А. С., Рак А. Г., Теоретико-методологічні основи управління конкурентоспроможністю підприємства. *АГРОСВІТ*. 2021. № 21-22. С. 35-42.
2. Дмитрієв І. А., Кирчата І. М., Шершенюк О. М. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посібник. Х. : ФОРМ БРОВІН О.В., 2020. 340 с.
3. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти конкурентоспроможності підприємств : монографія / За редакцією Янкового О.Г. Одеса : Атлант, 2017. 514 с.
4. Саєнко М. Г. Стратегія підприємства: навч. посібник. Тернопіль : Економічна думка, 2006. 390 с.
5. Цибульська Е. І. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посібник. Харків : Вид-во НУА, 2018. 320 с.

Голованенко Микола
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Ключові слова: трансформація економіки; виклики воєнного стану; інноваційний розвиток.

Mykola Holovanenko
PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRANSFORMATION OF UKRAINE'S ECONOMY IN THE CONDITIONS OF WAR CHALLENGES

Keywords: transformation of the economy; martial law challenges; innovative development.

Активна фаза агресії проти України, що триває вже понад два роки, обумовлює необхідність пошуку інноваційних рішень, здатних забезпечити підтримку (й навіть розвиток) оборонного потенціалу та вирішення соціальних задач в умовах безпрецедентних викликів.

Частина вказаних викликів є прямим наслідком воєнних дій або цілеспрямованих зусиль агресора, спрямованих на руйнування економічного потенціалу України [1, 2]. Серед них можна виділити, зокрема, такі:

- фізичне руйнування виробничих потужностей підприємств різних галузей. Якщо на початку активної фази агресії руйнування виробничих потужностей українських підприємств переважно було наслідком воєнних дій й не носило цілеспрямованого характеру, то з часом ситуація змінилася й цивільна виробнича та соціальна інфраструктура зазнає цілеспрямованих ударів;

- руйнування енергетичної інфраструктури та енергогенеруючих потужностей. Енергетична інфраструктура та енергогенеруючі потужності стали першою пріоритетною ціллю агресора відразу після усвідомлення ним провалу планів «бліцкригу». При цьому спостерігається також зміна тактики енергетичного терору. Так, на першому етапі основна увага приділялася руйнуванню саме розподільчої енергоінфраструктури, проте в 2024 році акцент зусиль агресора вже змістився на знищення енергогенеруючих потужностей;

- руйнування транспортної інфраструктури. Транспортна інфраструктура зазнає значних руйнувань як безпосередньо в зоні бойових дій, так і в результаті цілеспрямованих ударів на великі відстані;

- зниження швидкості транспортних потоків. Причини зниження швидкості транспортних потоків мають різноманітну природу, й крім вказаного

вище фактору руйнування транспортної інфраструктури також можна виділити такі фактори, як закриття для повітряного транспорту небо та безпекові обмеження (уповільнення руху транспорту через перевірки на блокпостах, через обмеження комендантської години тощо);

- блокування морського транспорту. Цей фактор відіграв вкрай негативну роль на початку активної фази агресії, повністю заблокувавши можливості використання морського транспорту для експорту української промислової та сільськогосподарської продукції. Проте ситуація на даний момент характеризується появою обнадійливих тенденцій.

Крім вказаних вище, можна виділити загрозливі тенденції інтенсифікації ударів агресора по об'єктах нафтогазового комплексу, в тому числі по газосховищах.

Вистояти в умовах комплексної дії факторів, спрямованих на підірив економічного потенціалу, та постійного потужного збройного тиску на величезному фронті без зовнішньої підтримки для нашої держави було б вкрай складно чи й неможливо. І така допомога надходила у значних обсягах й, певною мірою, продовжує надходити.

Однак, тривалий характер воєнної агресії з об'єктивних та суб'єктивних причин призводить до скорочення зовнішньої підтримки, а в окремих випадках – навіть створення перешкод (як, наприклад, зовнішньо парадоксальна ситуація блокування українських кордонів окремими країнами-партнерами).

За таких умов варто зосередити увагу на трансформації економіки України в напрямку подолання ключових екзистенційних викликів.

Серед пріоритетних напрямків можна виділити:

- максимальне використання потенціалу вітчизняного оборонно-промислового комплексу. Робота в цьому напрямку ведеться доволі значна, й серед успіхів можна відзначити як розгортання серійного виробництва найкращих вітчизняних зразків зброї та боєприпасів, так і розробку новітніх зразків озброєння (морські дрони, повітряні ударні дрони великого радіусу дії тощо). На цьому фоні вкрай незадовільною є ситуація, коли значна частина потужностей оборонних підприємств України залишається незавантаженою через брак фінансування. Тому як окремий напрямок розпочалася робота з цільового фандрейзингу, що має на меті залучення від зовнішніх інвесторів коштів для фінансування виробництва зброї саме українськими виробниками. Першим позитивним результатом в цьому напрямку є залучення донату від Данії.

- структурна перебудова економіки в напрямку зменшення питомої ваги енергомістких та сировинних виробництв з низькою доданою вартістю. Енергозалежність економіки України була одним з негативних факторів, який спричиняв вплив у тому числі й на політичних вектор її орієнтації. Сучасні обставини, хоча й такою високою ціною, створюють передумови оптимізації структури економіки;

- цифровізація економіки. Диджиталізація є одним з ключовим факторів підвищення ефективності бізнес-процесів в умовах, що склалися, а також одним з напрямків створення нових робочих місць.

Узагальнюючі зазначене вище можна стверджувати, що сучасна кризова ситуація відкриває можливості виведення економіки України на нову ефективну траєкторію розвитку. Проте реалізація такого сценарію потребує консолідованих зусиль.

Список використаних джерел

1. Ковальчук, Н., Калугарь, А. Виклики для підприємств України в умовах війни з Росією. Економіка та суспільство, Вип.42. 2022 <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-57>.

2. Черниш, О., Курилюк, Ю., Коломієць, В., Томчук-Пономаренко, Н., Савчук, А. Стратегічні пріоритети розвитку економіки України в умовах воєнного часу: відповідь на сучасні виклики. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 2023, 3(50), 282–297. <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.50.2023.4079>.

Горняк Ольга
доктор екон. наук, професор
Котелевська Яна,
аспірантка, 051 Економіка,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ключові слова: трансформація економічної влади, інститути, інституційний потенціал, децентралізація, повоєнна економіка, відновлення, державна політика.

Olga Gornyak,
Ph.D. in Economics, Professor,
Yana Kotelevska,
Ph.D., 051 Economics
I.I. Mechnikov Odessa National University

TRANSFORMATION OF ECONOMIC POWER IN THE PROCESS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL POTENTIAL OF POST-WAR UKRAINE'S ECONOMY

Key words: transformation of economic power, institutions, institutional potential, decentralization, post-war economy, recovery, state policy.

Війна в Україні призвела до значних руйнувань економічної інфраструктури та суттєвої трансформації економічної влади. Проте, навіть в період воєнного стану, відбуваються активні інтеграційні процеси, що свідчать про перспективи повоєнного розвитку держави [1, с. 133].

В умовах повоєнної відбудови та реконструкції важливо розуміти, як відбуватиметься процес формування та розвитку інституційного потенціалу економіки України, а також які фактори впливатимуть на трансформацію економічної влади. Одним з ключових напрямів трансформації є децентралізація влади, яка має забезпечити стійкість та адаптивність економіки до нових умов.

Децентралізація економічної влади передбачає розподіл влади та прийняття рішень від центральних органів до регіональних та місцевих рівнів. Це є безумовною перевагою в умовах системної нестабільності та непередбачуваної траєкторії майбутнього. Процес децентралізації економічної влади потребує ретельного вивчення, планування та впровадження, а також врахування можливих ризиків. Впровадження та реалізація реформи децентралізації пов'язане із формування відповідних інститутів, діяльність яких сприятиме відновленню і розвитку як економіки регіонів, так і

національної економіки, в цілому. При створенні інститутів, в воєнний час, важливо враховувати повоєнну відбудову, щоб вони були придатні для повоєнного розвитку економіки, та не обтяжували процес відновлення [2, с. 54].

Інституційний потенціал відновлення в Україні формується на основі досвіду зарубіжних країн, які мали схожу ситуацію, пов'язану із військовою агресією, з урахуванням принципу верховенства права, що, в свою чергу, стимулює інвестиції та економічне зростання. Прикладом цьому є міжнародні організації, зокрема дотичні до безпекових проблем та проблем європейської інтеграції, а також ті, що працюють у соціальній і гуманітарній сферах. Передусім варто відзначити: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Раду Європи, а також Центральноєвропейську ініціативу, Енергетичне співтовариство, ЮНІСЕФ та ін. [2, с. 55].

Складовими інституційного потенціалу є формальні та неформальні правила, норми та процедури, які сарямовані на регулювання економічної та соціальної сфери. Зміни в інституційному потенціалі можуть відбуватися через реформи законодавства, політичні зміни, економічні та соціокультурні трансформації. Інституції теж не є статичними, вони постійно змінюються, вдосконалюються та підлаштовуються від вимоги часу. У цьому контексті одним із пріоритетних завдань є побудова дієвої інституційної системи, в рамках якої відбуватиметься економічне відновлення.

Щоб встояти перед викликами війни, Україна обрала модель мережевої стійкості, яка базується на підвищенні ролі горизонтальної взаємодії та активної участі децентралізованих рішень у формуванні стратегій із забезпечення стійкості, використовуючи для цього інститути самоврядування. Мережевий підхід, залучаючи інститути партнерства, дає можливість компенсувати проблеми управлінської координації, зосереджуючи увагу на консолідації розподіленої інформації та знань, а також розподілі ризиків.

Інститути ідентичності встановлюють систему мережевих взаємозв'язків у рамках національної інституційної системи, які оптимізують обіг ресурсів, сприяють відновленню взаємної довіри в умовах невизначеності [3, с. 113]. Важливо забезпечити прозорість та підзвітність в процесі прийняття економічних рішень, а також сприяти активній участі громадянського суспільства у відбудові та розвитку економіки України.

Планування повоєнного відновлення, потребує зосередження уваги на створенні інститутів відновлення, які можна розділити на групи: інститути капіталізації, концентрації ресурсів, інновацій, регіональної диверсифікації та інститути міжнародної підтримки. Інститути відновлення формують перспективи розвитку суб'єктів економіки в рамках сформованої інституційної ідентичності за рахунок поєднання процесів відновлення та модернізації [3, с. 114].

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що трансформація економічної влади в процесі формування та розвитку інституційного потенціалу повоєнної економіки України буде складним та багатограним процесом. На цей процес впливають різні фактори, спочатку, це

наслідки війни, джерела фінансування, політична ситуація, ефективність державного управління та впровадження реформ, процес євроінтеграції та демографічні фактори. Якщо інститути стійкості в Україні є вже досить сформованими, то інституційна система переходу до етапу відновлення досі перебуває у незавершеному стані.

Список використаних джерел

1. Горняк О. В. Формування сучасного інституційного потенціалу України в контексті євроінтеграційних процесів. Матеріали 78-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (22–24 листопада 2023 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: Є. І. Масленніков, А. Л. Святошнюк та ін. Одеса. Олді+. 2023. С. 133-135.

2. Борщевський В., Засадко В., Матвеев Є. Інституційні основи повоєнного відновлення України: як використати потенціал європейських та міжнародних організацій для прискорення процесу зближення з ЄС. DOI: [http://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7\(14\)-51-62](http://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7(14)-51-62).

3. Жаліло Я. А. Інституційне забезпечення економічного відновлення в Україні. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-confproceed.2023.32>.

Длугопольський Олександр,
док. екон. наук, професор,
Жуковська Аліна,
канд. екон. наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет

ИНДЕКС ИНКЛЮЗИВНОСТИ В ПОЛІТИЦІ ИНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ХХІ СТОЛІТТЯ

Ключові слова: інклюзивний розвиток, соціально-економічні системи, індекс інклюзивності.

Dlugopolskyi Oleksandr,
Doctor of Economics, professor,
Zhukovska Alina,
PhD in Economics, Associate Professor,
West Ukrainian National University

INCLUSIVENESS INDEX IN THE POLICY OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMIES OF THE XXI CENTURY

Key words: inclusive development, socio-economic systems, inclusiveness index

Протягом тривалого часу світова наукова спільнота активно працює над пошуком напрямків, методів та інструментів забезпечення економічного зростання. Сучасні тенденції розвитку світової економіки (старіння населення, підвищення рівня безробіття, поглиблення економічної й соціальної нерівності, погіршення екологічної ситуації, стрімкий розвиток НТП, цифровізації та глобалізації, поступ Індустрії 4.0 і 5.0 тощо) змусили науковців визнати, що лише економічного вектора недостатньо для забезпечення повноцінного розвитку держави. Саме тому у 2017 р. на 48-му Всесвітньому економічному форумі у м.Давос (Швейцарія) було запропоновано змінити пріоритети економічної політики, які слід переорієнтувати на більш ефективну протидію незахищеності і нерівності [1]. З огляду на це головною метою розвитку економіки запропоновано визнати стійкий всеохоплюючий прогрес, який має супроводжуватися зростанням доходів населення з одночасним розширенням його економічних можливостей, підвищенням рівня захищеності та якості життя. За основу такого підходу взято концепцію інклюзивного розвитку, яка призначена забезпечити справедливі й рівні можливості для всіх членів суспільства і всіх секторів національної економіки [2].

Цікавою спробою виміряти рівень інклюзивного розвитку став The Inclusiveness Index, розроблений The Othering & Belonging Institute at the University of California, що здійснює інноваційні дослідження в сфері соціальної нерівності та маргіналізації. Зазначений індекс є одним із перших, який дозволяє оцінити рівень суспільної інтеграції осіб різної раси, релігії, статі,

сексуальної орієнтації та інвалідності в таких сферах, як політичне представництво, нерівність доходів, антидискримінаційне законодавство, умови ув'язнення, міграційна політика та інші. Кожного року на основі методики [3] розраховується індекс інклюзивності для країн світу і публікується у відповідному звіті. Кількість країн в рейтингу щорічно коливається через складнощі в отриманні даних.

Щорічний звіт, в якому публікуються результати розрахунку індексу інклюзивності, має унікальну тематику: у 2016 році темою звіту була глобальна міграційна криза, у 2017 році – зростання етнонаціоналізму, у 2018 році – сексуальне насильство і сексуальні домагання та глобальна водна криза, у 2019 – роль соціальних мереж у розпалювання ненависті та наклепів, у 2020 році – криза COVID-19, у 2021-2023 – розроблено та запроваджено інтерактивну таблицю, яка дозволяє користувачам легко маневрувати між країнами та штатами і сортувати їх на основі будь-якої з шести груп показників.

В розрахунку індексу інклюзивності використовуються шість сфер, які характеризують залученість або відчуженість маргіналізованих груп населення:

1) насильство через приналежність до якоїсь соціальної групи, яке є прямим показником групової маргіналізації та дискримінації. Насильство, якого зазнають окремі соціальні групи, відображає упереджене ставлення до них, а також їх групову вразливість;

2) політичне представництво та участь громадян в публічному управлінні. У демократичних суспільствах результати волевиявлення багаточисельних етнічних, расових чи релігійних груп здатні знівелювати результати волевиявлення меншин. Це може призвести до низького рівня політичного представництва та низької участі меншин в публічному управлінні;

3) нерівність доходів, яка є показником групової маргінальності. Це не лише відображає дискримінацію в наданні освітніх та медичних послуг, інвестиціях у людський капітал і можливостях працевлаштування, а й також може вказувати на дискримінацію на приватних ринках і сегрегацію в соціальних мережах. Ступінь нерівності доходів у державі не залежить від розміру економіки чи багатства нації, а є скоріше результатом функціонування політичних інститутів, культурних норм і законів;

4) антидискримінаційні закони, які захищають інтереси маргінальних груп, є ще одним прямим показником інституційної інклюзії. Антидискримінаційні закони відображають не лише прихильність суспільства до рівноправ'я всіх його членів, але ідентифікують наявність дискримінаційних проблем, які потребують політичного та правового реагування;

5) умови ув'язнення, які є яскравим прикладом маргінальності та інклюзивності різних соціальних груп. Кримінальне право відображає культурні норми та цінності домінуючих соціальних груп, а його практичне використання у формі ув'язнення та інших формах кримінального покарання, часто пов'язане з різними соціальними упередженнями. Навіть за відсутності дискримінації меншин або маргіналізованих груп населення умови ув'язнення відображають культурні та соціальні забобони, які по-різному впливають на маргіналізовані групи;

б) імміграційна політика, яка відображає ставлення суспільства до маргіналізованих груп та ступінь привітності домінуючої соціальної групи до інших груп. Нативізм і ксенофобія, як правило, відображають не лише рівень відкритості суспільства до прийому нових іммігрантів, але й ступінь інклюзивності суспільства.

В рамках кожної із описаних сфер використовуються конкретні індикатори: частка етнічних меншин, які не мають політичної влади; відсоток жінок, обраних до парламенту; співвідношення доходів жінок і чоловіків на одну особу; відсоток працюючих жінок віком до 15 років; показник релігійних ворожнеч; індекс обмеження віросповідання; кількість законів з протидії дискримінації людей з інвалідністю тощо. На їх основі проводиться ранжування країн.

Динаміка зміни місця України в рейтингу інклюзивності протягом 2016-2023 років представлена в табл. 1.

Таблиця 1

Індекс інклюзивності України у 2016-2023 рр. [3]

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість країн в рейтингу	138	120	125	132	172	133	136	129
Місце в рейтингу	80	73	85	-	102	106	108	82
Кількість балів	35,97	35,21	38,57	-	32,05	53,75	54,54	58,67

Як видно з табл. 1, у 2023 році Україна, незважаючи на незначне зростання кількості балів (з 54,54 у 2022 р. до 58,67 у 2023 р.) суттєво покращила свої позиції в рейтингу і перемістилась зі 108 на 82 місце. Це можна пояснити успішною адаптацією України до викликів, спричинених повномасштабним вторгненням росії, зокрема: зростанням кількості мігрантів та внутрішньо-переміщених осіб, постраждалих військових і цивільних, руйнуванням об'єктів соціальної інфраструктури тощо. Протягом 2022-2023 рр. в Україні започатковано багато різноманітних програм, спрямованих на адаптацію внутрішньо-переміщених осіб до нового місця проживання, реабілітації постраждалих військових і цивільних від військових вій, відбудови об'єктів соціальної інфраструктури. Ці заходи сприяють інклюзивному розвитку національної економіки, що знайшло своє відображення у рейтингу 2023 року.

Також протягом 2021-2023 років відбулося покращення позиції України в рейтингу країн за рівнем інклюзивності за всіма компонентами толерантного ставлення до: осіб різної расової приналежності – з 100 на 96 місце; осіб різної статі – з 73 на 72 місце; ЛГБТ-осіб – з 81 на 70 місце; осіб різного віросповідання – з 115 на 108 місце; осіб з інвалідністю – з 94 на 61 місце. Однак позиція в загальному рейтингу інклюзивності суспільства погіршилася – з 34 на 36 місце, що можна пояснити неготовністю українського суспільства до зростання кількості осіб з інвалідністю, що актуалізує необхідність розробки та запровадження програм, спрямованих на покращення їх соціальної інтеграції.

Шляхами підвищення рівня інклюзивності національної економіки можна вважати: 1) удосконалення інституційного забезпечення інклюзивного розвитку національної економіки; 2) стимулювання розвитку інклюзивного

підприємництва; 3) модернізація інфраструктури на основі принципів «універсального дизайну»; 4) створення умов для розвитку інклюзивної освіти та медицини; 5) забезпечення імплементації інклюзивного підходу в молодіжну, культурну та релігійну політики; 6) забезпечення загальної соціальної інтеграції суспільства тощо.

Список використаних джерел:

1. Dlugopolskyi, O., Zhukovska, A. Inclusive Development as an Instrument to Overcome Economic Inequality and discrimination. *Economics – Innovative and Economics Research Journal*, 2023, 11(1), 11-27. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1129870>
2. Zhukovska, A., Dluhopolskyi, O. (2021). Elements and indicators of inclusive economic development. *MEST Journal*, 9(2), 91-98. <https://doi.org/10.12709/mest.09.09.02.13>
3. Inclusiveness Index (2024). <https://belonging.berkeley.edu/our-story>

Дудзяний Сергій

аспірант

Національний університет водного господарства
та природокористування

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РИНОК ЦЕМЕНТУ В УКРАЇНІ

Ключові слова: місткість ринку, частка ринку, конкуренція, ринкова концентрація, індекс Герфіндаля-Гіршмана

Serhiy Dudzianyi

PhD student

National University of Water and Environmental Engineering

IMPACT OF THE WAR ON THE CEMENT MARKET IN UKRAINE

Key words: market capacity, share, competition, market concentration, Herfindahl-Hirschman index

В результаті повномасштабного нападу росії українській інфраструктурі завдано мільярдних збитків. Тому відбудова країни пов'язується із значними витратами на будівельні матеріали, значну частку серед яких становитиме цемент. Очікується, що попит на нього зросте, принаймні, втричі порівняно із обсягами виробництва 2022 року.

За таких умов цементна галузь стає порівняно привабливою для інвестицій [1]. Виникає необхідність у аналізі обсягу і структури ринку, рівня конкурентності/ концентрації ринку.

За даними Держстату станом на 01.01.2024 року в Україні налічувалося 67 виробників цементу, серед яких переважали юридичні особи (63 одиниці), а фізичні особи-підприємці налічували 4 одиниці (табл.1). Разом з тим, активними підприємствами (тобто такими, які здійснюють економічну діяльність, зокрема наймають працівників та реалізують продукцію) із зареєстрованої кількості було менше половини від зареєстрованої кількості (21 одиниця або 36% у листопаді 2022 р., 22 одиниці або 42% – 2023 р. [4]). Отже, можна зробити висновок, що війна негативно позначилась на розвитку галузі.

Таблиця 1

Демографія зареєстрованих виробників цементу (код 23.51) в Україні*

Юридичний статус	2022	2023	2024
Юридична особа	59	53	63
Фізична особа-підприємець	3	3	4
Разом	62	56	67

Джерело: складено автором за [2, 3]

* 2022, 2024 – дані на 01.01, 2023 – дані на 01.04 відповідного року

Місткість ринку цементу можна оцінити наближено за обсягами реалізованої продукції підприємств. У довоєнних 2020 і 2021 роках вони

становили 18,8 і 21,5 млрд.грн. Однак у 2022 р. обсяг ринку скоротився на 35% порівняно із попереднім роком – до 14,0 млрд.грн. [5]. Однією із причин можна назвати скорочення обсягів будівництва, яке є основним споживачем цементу.

Впала і рентабельність операційної діяльності цього виду діяльності: із 24,3% у 2021 р. до 5,0% у 2022 р. Рентабельність всієї діяльності взагалі набула від'ємних значень: із 18,5% у 2021 р. до мінус 25,6% у 2022 р. [6].

Протягом останніх років ринок із виробництва цементу поділений поміж шести крупних виробників (рис.1). З-поміж них найбільшу частку ринку у 2022 р. мав ПрАТ "Івано-Франківськцемент" – 47%, що відповідає доходу на суму майже 7 млрд.грн. Частка цього виробника 2022 р. суттєво зросла із 36-38% у 2020-2021 рр.

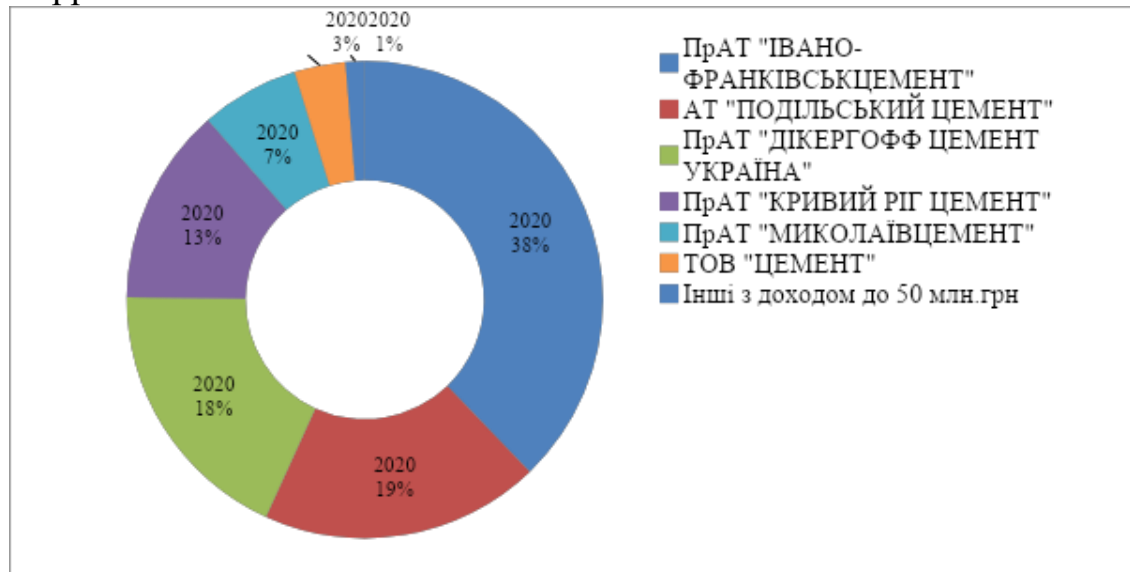

Рис.1. Структура ринку цементу в Україні за 2020-2022 рр.

Джерело: складено автором за [7, 8]

Частки ринку АТ "Подільський цемент", ПрАТ "Миколаївцемент" та ТОВ "Цемент" залишалися протягом аналізованого періоду сталими: 18-19%, 6-7% та 4% відповідно. Водночас частка ПрАТ "Дікергофф Цемент Україна" зменшилася із 18% ринку у 2020-2021 рр. до 14% у 2022 р., а ПрАТ "Кривий Ріг цемент" – із 13-14% до 9% за цей же період. Ринкова ніша малих виробників із обсягом виручки до 50 млн. коливалася залежно від розвитку будівельного ринку, але здебільшого залишалася на рівні 1%.

Згідно з [9] на ринку цементу панує висока концентрація, оскільки частка ПрАТ "Івано-Франківськцемент" більша 35%, 3 або 2 суб'єкти господарювання з найбільшими частками на ринку мають сукупну частку понад 50%, а 5 – понад 70%, та існування конкуренції не доведено (рис.1). Ринок цементу можна вважати висококонцентрованим, також спираючись на обчислене автором за [7, 8] і [10] значення індексу Герфіндаля-Гіршмана, що перевищує граничне 1800: 2365 у 2020 р., 2260 у 2021 р. та 2885 у 2022 р. За значенням індексу спостерігаємо, що з початку війни ринкова концентрація збільшилася.

Отже, поглинання на ринку цементу можливі, але з точки зору антимонопольного законодавства лише за умови, що це не викличе збільшення концентрації ринку.

Список використаних джерел

1. АМКУ розпочав розгляд справи про концентрації у вигляді придбання «CRH UKRAINE B.V.» двох компаній. 23 жовтня 2023 р. URL: <http://surl.li/rlyo> (дата звернення 12.03.2024).
2. Кількість зареєстрованих юридичних осіб за видами економічної діяльності з розподілом за ознакою статі керівника у 2022-2024 рр. URL: <http://surl.li/rlyv>, <http://surl.li/rllzd>, <http://surl.li/rllzf> (дата звернення 12.03.2024).
3. Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців за видами економічної діяльності розподілом за ознакою статі керівника у 2022-2024 рр. URL: <http://surl.li/rllzi>, <http://surl.li/rllzl>, <http://surl.li/rllzm> (дата звернення 12.03.2024).
4. Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності у 2022-2023 рр. URL: <http://surl.li/rllzp>, <http://surl.li/rllzq> (дата звернення 12.03.2024).
5. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2010–2022 рр. URL: <http://surl.li/rllzs> (дата звернення 12.03.2024).
6. Рентабельність операційної та всієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010-2022 рр. URL: <http://surl.li/rllmab> (дата звернення 12.03.2024).
7. Клас 23.51 Виробництво цементу. URL: <http://surl.li/rllmak> (дата звернення 12.03.2024).
8. Фінансова звітність підприємств (річна). URL: <http://surl.li/rlmitdj> (дата звернення 12.03.2024).
9. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку. Затверджено розпорядженням Антимонопольного комітету України від 05.03. 2002 р. № 49-р. URL: <http://surl.li/rlmax> (дата звернення 12.03.2024).
10. Herfindahl-Hirschman Index. URL: <https://www.justice.gov/atr/herfindahl-hirschman-index> (дата звернення 12.03.2024).

Збаразська Лариса

канд. екон. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут економіки промисловості НАН України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СМАРТ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

Ключові слова: промисловий розвиток, смарт промисловість, смарт технології, промислова політика, 4IR, економічне стимулювання

Zbarazska Larysa,

PhD in Economics

Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF A SYSTEM TO STIMULATE THE DEVELOPMENT OF SMART INDUSTRY IN UKRAINE

Keywords: industrial development, smart industry, smart technologies, industrial policy, 4IR, economic incentives

Кардинальні зрушення у геополітичному ландшафті та світогосподарській архітектурі, що відбуваються нині, спричинили системний перегляд парадигмальних контурів та практичних концепцій розвитку національних економік. У фокусі змін насамперед опинилася і промисловість, як виробничий сектор, що наразі у переважній більшості країн значною мірою визначає загальний рівень ефективності, глобальну конкурентоспроможність та потенціал стратегічного соціально-економічного розвитку.

Проведені в останні роки дослідження з тематики сучасного промислового розвитку у світі дали авторці підстави для висновків щодо трансформації його ключових парадигм. У [1] запропоновано розглядати сучасні тренди та подальші стратегічні пріоритети розвитку промисловості у контексті чотирьох парадигм - системно-цивілізаційної, соціогуманітарної, інноваційної та глобалізаційної.

В умовах динамічного розгортання четвертої промислової революції (4IR) особливе місце посідає інноваційна парадигма. Тренди, що формуються за ключовими технологічними напрямками 4IR (аналітика великих даних, штучний інтелект - ШІ, Інтернет речей - IoT, хмарні обчислення, та ін.), створюють техніко-технологічне підґрунтя для переходу промислового виробництва на якісно вищий щабель, пов'язаний з інтелектуалізацією усіх процесів його організації й управління. Саме зростання інтелектуальної компоненти як провідного фактору ефективності та конкурентоспроможності покладено в основу сучасного концепту розвитку смарт промисловості.

У промислово розвинених країнах та тих, що швидко розвиваються, становлення смарт виробництв з кожним роком динамічно зростає. Про це свідчить, зокрема, статистика показників, тісно пов'язаних з процесами

«смартизації» - зростання нематеріальних активів на промислових підприємствах, обсяги промислової роботизації, попит на інформаційно-аналітичні послуги на базі великих даних, хмарних обчислень, штучного інтелекту, структурні зміни на ринку праці щодо фахівців з компетенціями, адекватними викликам смарт технологій та ін.

Питання переходу до смарт виробництва має стратегічне значення і для української промисловості, яка потребує якнайшвидшого техніко-технологічного та організаційно-управлінського оновлення для забезпечення ефективної реалізації завдань національної безпеки й оборони, глобальної конкурентоспроможності, стійкого розвитку. Утім вже зараз очевидно, що воєнні економічні втрати, невизначеність моделей повоєнного відновлення національної економіки, складні проблеми у соціально-економічній сфері та інші фактори матимуть суттєвий вплив на процеси імплементації концепції смарт промисловості в Україні. За цих обставин проблема ефективної державної підтримки смарт інновацій набуває особливої актуальності.

Зарубіжна практика свідчить, що великі структурно-інноваційні зрушення відбуваються, як правило, на базі спільних, системно скоординованих зусиль держави та бізнесу за наявності їх глибокої мотивації та суспільного сприйняття ідей трансформації. Нині вже на міжнародному рівні констатується тенденція відставання державної політики від динаміки технологічного прогресу. А тому підкреслюється важливість актуалізації політики урядів щодо упровадження інноваційних технологій, і насамперед – цифрових. Зокрема, у доповіді ОЕСР з проблем розвитку ІІІ зазначається: «Крім того, оскільки ІІІ є глобальним і впливає на усіх, та оскільки розвиток ІІІ випереджає політику, розвиток та використання ІІІ потребують скоординованих політичних заходів, заснованих на міжнародному, міждисциплінарному співробітництві за участі багатьох зацікавлених сторін» [2]¹.

Відповідно становлення національної смарт промисловості висуває певні вимоги до державної системи фінансово-економічного стимулювання цього інноваційного напрямку у межах загальної модернізації промислової політики.

В основу формування моделі фінансово-економічного стимулювання (ФЕС) розвитку смарт промисловості в Україні пропонується покласти такі методологічні положення.

Смарт промисловість – це сучасна виробнича екосистема, побудована на цифрових технологіях 4IR, зі специфічними властивостями кіберфізичної структури, функціонування в режимі онлайн, мережевої інтегрованості.

Розвиток смарт промисловості – сукупність довготривалих інвестиційно-інноваційних процесів, які потребують: системних та комплексних рішень з урахуванням специфіки об'єктів та етапів реалізації смарт проєктів; значних фінансових ресурсів; достатньо високого рівня національної інноваційної системи; глибокої оцінки ризиків та зниження їх потенційного впливу на кінцеві результати. Впровадження новітніх технологій зазвичай має більше

¹ In addition, because AI is global and impacts everyone and because AI developments outpace policy, the development and use of AI call for a coordinated policy response based on international, multi-disciplinary and multi-stakeholder cooperation.

невизначеності, насамперед, щодо проєктних витрат та кінцевих результатів, більше ризиків.

Розвиток смарт промисловості має орієнтуватися на стратегічні пріоритети сучасних концепцій промислового розвитку.

Структурно-динамічні параметри упровадження новітніх технологій, пов'язаних зі становленням смарт виробництв, є функцією впливу багатьох факторів, що діють як в економіці, так і в інших суміжних сферах (освіта, культура).

В умовах значних ресурсних обмежень об'єктивно необхідною є поетапна конкретизація технологічних пріоритетів розвитку смарт промисловості (роботизація, великі дані, штучний інтелект, машинне навчання, IoT). Аналогічний підхід має бути задіяний щодо галузевих пріоритетів. Розвиток кожного технологічного напрямку смарт промисловості має як спільні, так і специфічні потреби у стимулюванні.

Система ФЕС розвитку смарт виробництв має враховувати економічні інтереси усіх зацікавлених суб'єктів, не допускаючи значних диспропорцій у розподіленні інвестиційних витрат чи ефектів від нових технологій.

Зазначені вище тези, на нашу думку, мають принципове значення для вибору моделі та інструментів ФЕС.

Звичайно, ФЕС розвитку смарт промисловості не зростає на порожньому місці. Внаслідок генетичного зв'язку з інноваціями вона спиратиметься на заходи та інструменти, які вже тою чи іншою мірою задіяні у чинній практиці стимулювання інноваційної діяльності в країні. Водночас модифікація інструментів має враховувати специфічну природу смарт виробництва, фактори – драйвери його розвитку, особливості поточної ситуації, з метою забезпечити більшу гнучкість до динамічних змін та кращу результативність державної підтримки.

Список використаних джерел

1. Збаразська Л. О. (2023). Сучасні парадигми та мегатренди промислового розвитку. *Економіка промисловості*. № 1 (101). С. 5-30. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry.2023.01.005>

2. OECD (2022), «Harnessing the power of AI and emerging technologies: Background paper for the CDEP ministerial meeting», OECD Digital Economy Papers, November 2022, No. 340, OECD Publishing. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/f94df8ec-en.pdf?expires=1713276370&id=id&accname=guest&checksum=091DB7E5E144BDD8A6FDED83A93596A6>

Кириченко Анастасія,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: НОВІ РЕАЛІЇ

Ключові слова: електронна комерція, війна, стратегії маркетингу, логістики та ризик-менеджменту.

Kyrychenko Anastasia,
PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

E-COMMERCE IN UKRAINE DURING THE WAR: NEW REALITIES

Key words: e-commerce, war, marketing, logistics and risk management strategies

Електронна комерція є висококонкурентним середовищем із постійними змінами технологій. Вона змінила підприємництво, принесла більш конкурентоспроможні ціни завдяки ширшій пропозиції, різноманітності продуктів, збільшенню маркетингових стратегій і зробила споживачів товарів та послуг більш вимогливими. На подальший розвиток електронної комерції суттєво вплинула світова пандемія COVID-19, яка підштовхнула бурхливий розвиток світової роздрібною торгівлі. Варто зазначити, що загрози для розвитку під час надзвичайного стану коронакризи та військового стану в Україні є схожими, а саме: загроза життю, зменшення ділової активності, зростання безробіття, зниження доходів. Тому сучасні реалії підприємницької діяльності, а саме російська агресія, потребують розширення каналів збуту товарів саме за допомогою застосування електронної комерції. Ця тенденція обумовлена тим, що електронна комерція вимагає менших фінансових інвестицій на початковому етапі в порівнянні з класичною формою реалізації продукції, а також є більш зручним і швидким способом замовлення та отримання товарів споживачем. Актуальним постає питання дослідження розвитку української електронної комерції та її перспектив у ситуації невизначеності, що спричинена повномасштабною російсько-українською війною [1].

До 24 лютого український ринок електронної комерції стрімко розвивався, досягаючи частки 8% роздрібною торгівлі в 2020 р., зростаючи на 41% щорічно. Однак, в день російського вторгнення всі інтернет-магазини зазнали серйозних втрат: у відвідуваннях втрати становили в середньому 82,7%, а у виручці – 92%. З середини березня ситуація почала покращуватися, з помітним збільшенням відвідувань та доходів [2, 3].

Незважаючи на масштаби воєнних дій, відновлення ринку відбулося досить швидко. У 2023 р. обсяг електронної комерції склав 1,7 млрд. доларів

США. Прогнозується, що у 2024 р. цей показник зросте до 2 млрд. доларів США [4]. Це свідчить про позитивну перспективу розвитку електронної комерції в Україні, хоча до довоєнних 4 млрд дол США [5] все ще далеко.

Війна суттєво змінила купівельні звички споживачів. За даними Всесвітнього банку, ВВП України зменшився на 29,1% у 2022 р., що призвело до зростання цін, зниження доходів та збільшення безробіття. Споживачі стали більш обережними та економними, купуючи менше товарів та переходячи на більш доступні бренди [4]. Це чинить вплив на асортимент товарів та стратегії маркетингу.

Враховуючи вплив військових дій на безпеку та швидкість доставки товарів виникає необхідність розробки нових стратегій логістики та ризик-менеджменту. Крім того війна може сприяти розвитку локальних виробників та магазинів, оскільки споживачі виявляють більшу схильність підтримувати внутрішній ринок. Важливим аспектом є забезпечення підтримки бізнесу в умовах війни. Це може включати фінансову допомогу, лояльність уряду та розробку програм підтримки для підприємств електронної комерції.

Список використаних джерел

1. Ilchuk M., Kyrychenko A., Vodnitskyi M. Development of e-Commerce in Ukraine in the War and Post-War Conditions. *Science and Innovation*, 2023. №19(3), 3-14. <https://doi.org/10.15407/scine19.03.003> (дата звернення: 3.05.2024).

2. Як змінився ринок e-commerce за місяць війни. URL: <https://promodo.ua/ua/blog/yak-zminivsyua-ua-ecommerce-za-pershij-misyats-vijni.html> (дата звернення: 3.05.2024).

3. Lavskaya. V. How the ukrainian ecommerce changed during a month of the war. URL: <https://www.promodo.com/blog/how-the-ukrainian-ecommerce-changed-during-a-month-of-the-war/> (дата звернення: 3.05.2024).

4. Український ринок e-commerce: як він змінився та що його очікує в майбутньому. URL: <https://rau.ua/novyni/ukrainskij-rinok-e-commerce/> (дата звернення: 3.05.2024).

5. Statista. URL: <https://www.statista.com/> (дата звернення: 3.05.2024).

Клягін Юрій,
Здобувач ОС «Магістр»
Національний університет харчових технологій
м.Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Ключові слова: бізнес-процес, харчова промисловість, штучний інтелект, цифровізація, бізнес-модель.

Yurii Kliagin,
1st year master's student
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

INNOVATIVE MANAGEMENT OF BUSINESS PROCESSES AT FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

Key words: business process, food industry, artificial intelligence, digitalization, business model.

Сучасний світ харчової промисловості характеризується жорсткою конкуренцією та динамізмом ринкового середовища. В таких умовах підприємствам стає дедалі складніше залишатися на плаву, не вдосконалюючи постійно свої системи управління бізнес-процесами. Традиційні методи, які використовувались раніше, вже не дають очікуваного ефекту, тому виникає гостра потреба в інноваційних підходах, що ґрунтуються на новітніх технологіях.

Нинішня промислова революція має на меті трансформувати глобальну економіку, впливаючи на такі питання, як автоматизація процесів і впровадження інноваційних технологій у компаніях на основі інтернету речей, машинного навчання та стирання кордонів між цифровим і аналоговим світом. Поєднання виробничих машин із цифровими технологіями дозволяє всій системі, включаючи співробітників, ефективно передавати інформацію, релевантну один одному на кожному етапі виробництва. В результаті цих дій підвищується ефективність виробництва, оскільки всі дані передаються відразу і їх передача не залежить одна від одної.

Ринок харчової промисловості стає все більш глобалізованим, динамічним та мінливим. Традиційні методи не дають можливості швидко реагувати на зміни попиту та конкурентного середовища.

Конкуренція на ринку харчової промисловості постійно зростає. Підприємства, які не вдосконалюють свої системи управління, ризикують втратити конкурентні переваги та частку ринку.

Розробка інноваційного підходу до удосконалення системи управління бізнес-процесами на підприємствах харчової промисловості, що дозволить їм підвищити конкурентоспроможність на ринку. аналіз літературних джерел; системний аналіз; моделювання бізнес-процесів; експертні оцінки [5].

В умовах жорсткої конкуренції та динамічного ринкового середовища підприємства харчової промисловості потребують постійного вдосконалення систем управління бізнес-процесами. Традиційні методи вже не дають очікуваного ефекту, тому потрібні інноваційні підходи, що ґрунтуються на новітніх технологіях.

Здатності до навчання на рівні організації позитивно впливають на досягнення вищих рівнів операційної ефективності компанії, яка систематично підтримує навчання та обмін знаннями на рівні організації. Організація, яка навчається, може виграти більше від впровадження новітніх технологій [6].

На додаток до організації, що навчається, машинне навчання є важливим елементом у виробничому процесі, який дає великі надії на зниження вартості продуктів і послуг. Алгоритми машинного навчання можуть визначати пріоритети та автоматизувати прийняття рішень. Вони також можуть сигналізувати про можливості та відповідні дії, які слід негайно вжити на підприємстві [3]. У зв'язку зі збільшенням використання машинного навчання в компаніях, стає все більш важливим використання глибоких нейронних мереж, які залежать головним чином від широкого діапазону вибору гіперпараметрів мережевої архітектури. Машинне навчання та розвиток штучного інтелекту (ШІ) несуть певні ризики, пов'язані із захистом персональних даних [4].

Обробка даних із застосуванням таких технологій, як Big Data та штучний інтелект, — це, серед іншого, важке ручне втручання в процес автоматичного прийняття рішень, який може мати вбудовану упередженість у своєму алгоритмі. Зміщення штучного інтелекту — це аномалія у результатах алгоритмів машинного навчання, яка може бути наслідком зміщень, прийнятих під час процесу розробки алгоритму, або зміщень у навчальних даних.

Нові технології вдосконалюють багато сфер харчової промисловості. Прикладом може служити доповнена реальність (AR) — завдяки спеціальним цифровим окулярам або планшетам оператор може бачити набагато більше. Окуляри показують йому виробничі дані та КРІ (ключові показники ефективності) у реальному часі. Окуляри AR корисні, наприклад, для контролю чистоти на підприємствах з виробництва харчових продуктів. На екрані відображається інформація про те, що потребує особливої уваги та де знаходяться критичні точки для всього процесу. В результаті контроль ефективніший, а всі харчові продукти набагато безпечніші [6]. AR використовується працівниками відділу технічного обслуговування, що дозволяє покращити виконання щоденних службових обов'язків та підтримує ремонт. Рішення AR надають візуальні вказівки про те, де є проблеми та як їх виправити, коли це необхідно. Це допомагає скоротити час простою і таким чином підвищити загальну ефективність обладнання машини.

Запровадження цих найсучасніших бізнес-моделей вимагає від працівників харчової промисловості нових професійних навичок. У харчовому секторі запроваджено проактивну загальногалузеву стратегію для належного впровадження ефективної цифрової трансформації в секторі. З цією метою були визначені поточні та майбутні ключові навички та компетенції, необхідні для кожного з професійних профілів, пов'язаних з харчовою промисловістю. Для досягнення вищих компетенцій співробітників і відповідності навичок

професійним вимогам було запроваджено більш орієнтовані програми навчання впродовж життя. Організація, яка навчається, чиє організаційне лідерство реалізовано належним чином, сприяє доданій вартості, коли лідери здатні конструктивно співпрацювати один з одним та зі своїми співробітниками [1]. Ефективне лідерство займається питаннями сталого розвитку та позитивно впливає на навчання організації та отримані результати [7].

Впровадження інноваційного підходу до вдосконалення системи управління бізнес-процесами на підприємствах харчової промисловості дозволить їм значно підвищити свою конкурентоспроможність на ринку. Завдяки цифровізації, штучному інтелекту та залученню персоналу, підприємства зможуть знизити собівартість продукції, поліпшити її якість, збільшити обсяг продажів та стати більш гнучкими та адаптивними до змін зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Балабанова Л.В. Удосконалення бізнес-процесів на підприємствах харчової промисловості: монографія / Л.В. Балабанова. – К.: НУБіП України, 2016. – 240 с.
2. Войцехівська О.В. Теоретичні та методичні засади удосконалення бізнес-процесів на підприємствах харчової промисловості: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.В. Войцехівська. – К., 2017. – 204 с.
3. Lee, I.; Shin, Y.J. Machine learning for enterprises: Applications, algorithm selection, and challenges. *Bus. Horiz.* 2020, 63, 157–170. [Google Scholar] [CrossRef]
4. Логінова О.М. Удосконалення системи управління бізнес-процесами на підприємствах харчової промисловості: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.М. Логінова. – Дніпро, 2018. – 212 с.
5. Adamczyk, M. Etyczne Przetwarzanie Danych w Systemach Sztucznej Inteligencji [Ethical Data Processing in Artificial Intelligence Systems]. URL: <https://gdpr.pl/etyczne-przetwarzanie-danych-w-systemach-sztucznej-inteligencji>
6. Di Nardo, M. Developing a conceptual framework model of Industry 4.0 for industrial management. *Ind. Eng. Manag. Syst.* 2020, 19, 551–560.
7. Bottani, E.; Murino, T.; Schiavo, M.; Akkerman, R. Resilient food supply chain design: Modelling framework and metaheuristic solution approach. *Comput. Ind. Eng.* 2019, 135, 177–198.

Корнійчук Олександр,
канд. екон. наук, старший науковий співробітник,
Інститут демографії та проблем якості життя
НАН України
Шушпанов Дмитро,
доктор екон. наук, професор,
Інститут демографії та проблем якості життя
НАН України
Дмитришин Назарій,
аспірант,
Інститут демографії та проблем якості життя
НАН України

**СИСТЕМНІСТЬ ДІЙ ОРГАНІВ ВЛАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В
УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА COVID-ПАНДЕМІЇ**

Ключові слова: охорона здоров'я, органи влади, війна, COVID-пандемія

Oleksandr Korniychuk,
Ph.D. economy of Sciences, senior researcher,
Institute of Demography and Quality of Life Problems
NAS of Ukraine
Dmytro Shushpanov,
doctor of economics science, professor,
Institute of demography of the father of quality of life problems
NAS of Ukraine
Dmytryshyn Nazarius,
postgraduate,
Institute of Demography and Quality of Life Problems
NAS of Ukraine

**SYSTEMATIC ACTIONS OF THE AUTHORITIES IN ENSURING
THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE HEALTHCARE SECTOR IN
THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AND THE COVID
PANDEMIC**

Key words: health care, authorities, war, covid-pandemic

Війна росії проти України та пандемія COVID-19 спричинили значні втрати населення та скорочення очікуваної тривалості здорового життя через високі рівні смертності, захворюваності та інвалідності. В цьому контексті критично важливими є системні заходи органів влади у сфері охорони здоров'я, спрямовані на створення умов для збереження здоров'я громадян. За досвідом міжнародної спільноти та аналізом українських реалій розроблено комплексні

заходи щодо забезпечення інституційної спроможності медичної галузі у складних умовах. Особливу увагу приділено регулюванню механізмів, що сприяють ефективному підвищенню рівня медичної культури населення та відповідальності за власне здоров'я. Це стосується, перш за все, осіб з неповною середньою, середньою та без вищої освіти, які часто знаходяться під впливом ЗМІ, активно підтримуючи антивакцинальну кампанію.

Актуальним завданням залишається посилення мотивації населення до укладання угод із сімейними лікарями та підтримка стабільних відносин з ними, особливо при наявності хронічних захворювань. Пропонується удосконалити вебсайти МОЗ України, НСЗУ, та Центру громадського здоров'я для забезпечення якісних освітніх послуг населенню, що сприятиме поліпшенню медико-санітарних умов в транспорті, на роботі, вдома, на відпочинку та у торгових закладах. Основним має бути стійке зростання довіри і поваги між громадянами.

Необхідні нормативно-правові зміни, які спрямовані на зниження захворюваності та смертності, зокрема через захист від носіїв антирезистентних бактерій на агрофірмах, а також ефективне розмінування та заборона надлишкового видобування ґрунтових вод.

Важливим є активне поширення через ЗМІ інформації про медичне забезпечення військових ЗСУ та маргінальних верств населення, щоб спонукати владу та суспільство до їхньої підтримки. Успіх має базуватися на демократизації суспільства та забезпеченні реальних прав та свобод громадян.

Ключовою проблемою системи охорони здоров'я з середини 2019 р. і дотепер є хибне перенесення пріоритетів і завдань розбудови європейської системи охорони здоров'я по індивідуалізації первинної медичної допомоги і по концентрації спеціалізованої медичної допомоги до пострадянської системи збереження нефункціональних малопотужних лікарень [1] та формальне призначення на посади сімейних лікарів терапевтів. За цей період характерна втрата динаміки реформаторських змін. Це пов'язано з суттєвим ослабленням інституційної спроможності новостворених у 2014-2019 рр. Національної служби здоров'я України, Центру громадського здоров'я. Характерним є суттєве послаблення автономності всіх інституцій та перебирання певних частин їх функцій Міністерством охорони здоров'я України.

Під час розробки системних заходів органів влади для збереження здоров'я населення в умовах пандемії COVID-19 та російсько-української війни були враховані як власні дослідження, так і дослідження українських та закордонних авторів [1,2].

Стратегія реформ і дій влади, включно із заходами в сфері охорони здоров'я під час війни та пандемії, має забезпечувати зміцнення живучості усіх суспільних інституцій. Це досягається за рахунок децентралізації повноважень, що дозволяє місцевим органам влади ефективніше виконувати завдання, передані з центрального рівня.

Список використаних джерел

1. Українська медицина: відновлювати чи створювати? Інтерв'ю із співзасновником Українського центру охорони здоров'я Павлом Ковтонюком. URL: <https://zn.ua/ukr/HEALTH/ukrajinska-meditsina-vidnovljувати-chi-stvorjuvati-intervju-iz-spivzasnovnikom-ukrajinskoho-tsentru-okhoroni-zdorovja-pavlom-kovtonjukom.html> (дата звернення: 30.01.2024).

2. Закарія Ф. Десять уроків для світу після пандемії / пер. з англ. Анна Марковська та Орина Ємельянова. Київ: Наш Формат, 2021. 264 с.

Кудряшов Василь,
доктор економічних наук, професор
завідувач відділення
управління державними фінансами
Академії фінансового управління

КОНЦЕПТУАЛЬНІ РАМКИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Ключові слова: державний бюджет, доходи державного бюджету, видатки державного бюджету, бюджетний дефіцит, фінансування державного бюджету, традиційна фіскальна політика, нестандартна фіскальна політика, відновлення України.

Vasyl Kudryashov,
doctor of economic sciences, professor
head of state finance management
Academy of Financial Management

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR FINANCIAL SUPPORT UKRAINE'S RECOVERY

Key words: state budget, state budget revenues, state budget expenditures, budget deficit, state budget financing, traditional fiscal policy, non-standard fiscal policy, Ukraine's recovery.

Протидія руйнівним впливам війни вимагала застосування належного забезпечення заходів, спрямованих на зміцнення оборони, утримання безпеки, надання соціальної підтримки, координації міграції населення та підприємств, підтримки економічної активності, функціональної спроможності державного управління, недопущення різких змін у сфері фінансової забезпеченості, а також утримання боргової стійкості та вирішення багатьох інших проблем.

Фінансова система мирного часу не могла забезпечити таких змін, до того ж, вона також зазнала руйнівних та дестабілізуючих впливів війни (розбалансування управління фінансами, руйнування ринкового регулювання, погіршення бізнес-активності, перешкоди доступу до зарубіжних ринків, ускладнення соціального забезпечення, загострення ризиків виконання державного бюджету). Уже на початковому етапі війни виникла необхідність стрімкого збільшення обсягу витрат та перегрупування їх складових. Зростання видатків державного бюджету потребувало забезпечення їх покриття відповідним фінансовим ресурсом.

У 2022 р. обсяги основної складової дохідної частини державного бюджету, податкових надходжень, зменшилися на 14,21% відносно показників, досягнутих у 2021 р. Водночас загальну суму доходів бюджету було збільшено

на 37,82%. Такі зміни були забезпечені за рахунок значного зростання показників неподаткових доходів (на 97,50%), а також надходжень від зарубіжних партнерів (у 372,94 рази) [1].

Для вирішення таких задач було розширено використання нетрадиційних механізмів мобілізації доходів, до складу яких відносяться перерахування частини активів центрального банку до складу доходів державного бюджету, а також збільшення офіційних трансфертів, отриманих від зарубіжних партнерів. Водночас такі зміни не призвели до покриття видатків (з урахуванням кредитування) доходами до рівня, досягнутого у довоєнні періоди. Відзначалося його зниження з 92,75% у 2019 р. до 66,19% у 2022 р. За підсумками 2023 р. відбулося зростання показників податкових надходжень, але покриття видатків (з урахуванням кредитування) податковими доходами становило лише 29,98% (у 2019 р. – 74,55%). В період війни значно знизилися показники покриття видатків бюджету за рахунок мобілізованих доходів, водночас зросли показники покриття витрат ресурсом, залученим до складу фінансування державного бюджету. Якщо у 2019 р. за рахунок доходів було покрито 92,75% видатків (з урахуванням кредитування), а з використанням надходжень до фінансування бюджету – 7,25%, то у 2022 р. за рахунок доходів було профінансовано 83,21% витрат, а надходжень до фінансування державного бюджету було покрито 16,79% загального обсягу видатків. У 2023 р., відповідно, (на основі доходів з урахуванням кредитування) – 66,77%, а надходжень до фінансування бюджету – 33,23%.

Необхідним стало застосування такого фіскального механізму, як збільшення дефіциту державного бюджету за рамки фіскальних правил. Його обсяги у 2023 р. (відносно показника, досягнутого у 2019 р.) збільшилися у 17,08 рази. Таким чином, в умовах війни був здійснений перехід до нової, відмінної від довоєнних часів моделі фіскальної політики в Україні, яка передбачає розширення нестандартних механізмів управління державними фінансами. У 2022 р. (до попереднього року) показники дефіциту бюджету злетіли до 462%, а у 2023 р. – 45,83%. У порівнянні з показниками 2021 р., обсяги дефіциту за підсумками 2023 р. зросли до 673,89%. Водночас доходи бюджету збільшилися, відповідно до 37,83% та 49,45% (в цілому – до 205,98%). До складу дефіциту було віднесено 33,23% загального обсягу видатків бюджету (у 2021 р. – 13,28%), а у 2023 р. – 49,76%.

Таким чином, відбувалося заміщення доходів державного бюджету (що спрямовуються на покриття видатків) ресурсом, що отримується в рамках фінансування державного бюджету. Планом на 2024 р. передбачено, що залучення ресурсу (в рамках фінансування державного бюджету) на неборговій основі досягатиме лише 0,19% загального обсягу коштів, мобілізованих в рамках фінансування державного бюджету, а на основі запозичень – 99,81%. До складу механізмів залучення ресурсу відносяться надходження від приватизації державного майна, а також кошти від проведення активних операцій в рамках фінансування державного бюджету. В період війни значно знизилися показники покриття видатків бюджету за рахунок мобілізованих доходів, водночас зросли показники покриття витрат ресурсом, залученим до складу фінансування державного бюджету. Планом на 2024 р. передбачено

покриття видатків за рахунок мобілізованих доходів на 53,16%, а з використання ресурсу, залученого для фінансування державного бюджету – на 46,84% [2].

У повоєнний період перед органами державного управління постають задачі щодо відновлення розвитку країни після руйнівних впливів практично у всіх її сферах (економічній, соціальній, фінансовій, державного управління на різних рівнях та ін.), що були викликані війною. Такі перетворення потребують розроблення та впровадження програм фінансового забезпечення переходу України до подолання наслідків війни, а також відродження стабільного поступального розвитку. Постають задачі відновлення застосування механізмів стандартної політики. Водночас таке відновлення має впроваджуватися поступово.

До основних задач, що потребують вирішення відносяться:

1) У сфері управління видатками: перегляд обсягів та структури видатків і кредитування державного бюджету (посилення інвестиційної спрямованості та підтримки поступального розвитку України);

2) У сфері управління доходами: запровадження механізмів збільшення доходів державного бюджету (передусім, податкових надходжень),

3) Балансування бюджету та допущення дефіциту: обмеження (визначені фіскальними правилами) зведення бюджету з дефіцитом мають враховувати потреби інвестиційної діяльності та подолання впливів надзвичайних ситуацій;

4) Застосування механізмів неборгового фінансування (в рамках фінансування бюджету): розширення механізмів неборгового покриття дефіциту бюджету (надходження від приватизації, а також проведення активних операцій);

5) Управління державними запозиченнями: внесення змін до обсягів та структури державних запозичень щодо збільшення внутрішньої їх складової порівняно з зовнішньою;

6) Заміщення запозичень, отриманих за пільгових умов: впровадження механізмів заміщення ресурсу, отриманого від зарубіжних партнерів на основі запозичень (за пільгових умов) на ринкові позики,

7) Відновлення запозичень на основі ринкових принципів розміщення: впровадження програми відновлення доступу до міжнародного фінансового ринку (з розміщення державних запозичень України);

8) У сфері управління державним боргом: впровадження додаткових механізмів утримання фінансової збалансованості та боргової стійкості;

9) У сфері регулювання бюджетних операцій: відновлення дії фіскальних правил.

Список використаних джерел:

1. Виконання державного бюджету України. Мінфін. 01.03.2024. – <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2023/>; Закон України «Про Державний бюджет України на 2024 рік». – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>

2. Закон України «Про Державний бюджет України на 2024 рік». – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>

Литвинюк Ольга,
здобувачка ОС «Магістр»,
Одеський національний економічний університет
Науковий керівник: д-р екон. наук, проф. Слатвінська М. О.

ВИТОКИ МИТНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: конкурентоспроможність, цивілізація, національна економіка, модель, митне адміністрування, глобалізація

Lytvyniuk Olga,
Magister student,
Odesa National Economic University
Research Adviser: Doctor of Economic Sciences, Prof. Slatvinska M.O.

ORIGINS OF CUSTOMS ADMINISTRATING IN UKRAINE: A CIVILIZATIONAL ASPECT

Key words: competitiveness, civilization, national economy, model, custom administrating, globalization

Митне адміністрування як функція управління містить «планування, організацію, керівництво, облік та контроль», «формує принципи ефективного управління митною системою в певних соціально-економічних умовах і суспільно-політичних обставинах» [2, с. 9]. Останні ідентифікують як локальні цивілізації та гуртують в цивілізації відповідно до культурно-матеріалістичної (М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель та ін.) або культурно-історичної (О. Шпенглер, А. Тойнбі, Н. Еліас та ін.) концепції. Цивілізації економічно синтезуються в процесі глобалізації «через інтеграцію національних та регіональних ринків у цілісний простір планетарного обміну» – глобальну економіку [3, с. 94].

Отже, роль і місце національної економіки в глобальній економіці детерміновані не лише кількісними (ВВП тощо), але і якісними показниками, якими є виміри цивілізації. Ось чому побудова моделі конкурентоспроможної економіки потребує урахування якісно-цивілізаційного чинника. Цивілізаційна належність сучасної держави Україна досі залишається предметом внутрішніх і зовнішніх дискусій, тому виникає потреба дослідити її витoki в їх економічній частині як основи суспільної організації. Один з універсальних показників системи господарювання – митне адміністрування. Звідси – наша гіпотеза: дія митного адміністрування – ознака локальної цивілізації місцевої людності.

Мета нашого дослідження – виявлення наявності або відсутності найдавніших ознак митного адміністрування у колишнього населення земель теперішньої України. Для цього вирішимо такі *завдання*: 1) виокремимо суттєві складові митного адміністрування; 2) екстраполюємо їх на відомості щодо

господарської діяльності колишніх мешканців нашої землі; 3) визначимо наявність або відсутність доказів цивілізаційної належності їх суспільства.

Складові митного адміністрування щонайменше такі: (а) міжнародний економічний контакт, (б) організація контролю за перетином кордону чужинцями та товарами, (в) облік перших і других, (г) керівництво процесом економічних контактів між місцевими та чужоземцями. Можливе обкладання митом купців та/або товару в натуральній формі та/або в еквіваленті вартості.

Узагальнюючи погляди науковців на типології цивілізацій, можемо дійти висновку, що ознаками цивілізації є тяглі у часі пов'язаність громад, суспільств всередині неї загальною долею історичного розвитку, домінуванням типу господарювання, спільними культурно-комунікативним простором, релігійним світоглядом, морально-духовними цінностями, а також (само)ідентифікацією. За домінуючими економічними ознаками з-поміж типів цивілізацій виділяють аграрну, в якій переважає сільськогосподарське виробництво, ручний характер праці, провідним видом власності є земельна [3, с. 501].

Отже, шукана цивілізація має охоплювати територію сучасної України, мати однорідну систему господарювання, спільні цінності, усвідомлювати свою окремішність, а також мати і контролювати свої кордони та міжнародні торгові контакти, тобто, мати митне адміністрування.

Найдавніший документ з описом наших земель (як Великої Скіфії) – книга «Мельпомена» (жанр – нотатки мандрівника) в «Історії греко-персидських війн» Геродота (бл. 484-425 р. до н. е.). Як вбачається з дослідженого нами її тексту, Велику Скіфію населяли три спільноти скіфів: скіфи-орачі (північ), скіфи-землероби (решта ареалу; вони ж царські скіфи, які вирощують і продають зерно) і скіфи-кочовики (теж інколи названі царськими). При цьому сукупно аграрії займають найбільшу площу включно з частиною Криму. По їх тлу розкидано плямами решту племен. Скіфів-кочовиків локалізовано фрагментарно на південному сході та південній степовій смузі вздовж моря.

Визначений М. Влах за Геродотом і сучасними географічними об'єктами геопросторовий образ Великої Скіфії – це «квадрат зі сторонами протяжністю 20 днів шляху (1 день – приблизно 36 км)» з південно-східним кутом східніше Керченського півострова, південно-західним кутом – у південно-східному передгір'ї Карпат, північною стороною – від Курська до Сарн по ріках Сейм та Уж і південною – уздовж Чорноморсько-Азовського узбережжя [1, с. 10]. Він покриває площу сучасної України та України в кордонах 1918-1925 рр. разом.

З економічної точки зору нам в описі Геродота важливі такі цивілізаційні ознаки: (а) спільність домінуючого виду господарювання скіфів-аграріїв, яка передбачає (б) засновану на ручній циклічній праці господарську діяльність (основа суспільної організації), (в) земельні відносини (щонайменше звичаєве право), (г) товарне виробництво зерна (спеціалізація та конкурентна перевага в міжнародній торгівлі), (д) позицію на тодішньому міжнародному ринку (виробник-продавець), (е) системність продажів власної продукції (цивілізаційна стабільність).

Становлення митної справи в Україні відносять до початку VII ст. до н. е. та пов'язують зі «встановленням торговельних відносин скіфів з Ольвією,

Херсонесом та іншими містами», а також до IV-V ст. до н. е., «коли у містах Причорномор'я почалося стягнення податків за просування через чужу територію» [5, с. 320].

Між тим, раніше VI тисячоліття до н. е. на *Перекупі* (місце поруч із заболоченою низиною, яка у подальшому перетворилася на озеро Меотида та пізніше Азовське море) місцеві землероби-монополісти вели мінову торгівлю з чужоземцями «кашею грудками» – зерною, прісною, круто звареною, підсушеною (оскільки міняти, дарувати зерно було заборонено) і на свою землю чужих не пускали [4]. Та давня торгівля мала митне адміністрування: контроль над кордоном і торгівлею, обмеження експорту для збереження монополії вітчизняного виробника (зерно заборонено, кашу дозволено) і регламентовану умову поставки (в сучасній термінології – DAF). Це не суперечить декільком тисячам пам'яток Трипільсько-кукутенської археологічної культури, що розквітла між 5500 та 2750 роками до н. е. в тому самому окресленому М. Влах за Геродотом ареалі, підтверджує нашу гіпотезу про дію митного адміністрування як ознаку наявності цивілізації на наших землях, а тому дає підстави припустити, що «кашу грудками» міняли трипільці, які згодом мусили змиритися з проникненням на їх землі та осіданням на них плямами чужинців і увійшли в історію за назвами скіфи-землероби та скіфи-орачі, які населяли, за Геродотом, Велику Скіфію.

Таким чином, тяглість аграрної цивілізації, яка мала автономне митне адміністрування зі щонайменше VI тисячоліття до н. е. до середини I тисячоліття до н. е. та до договорів князів Київської Русі можна вважати доведеною. Питання етнічного походження, (само)назв(и), повного філогенезу тієї цивілізації залишаємо історикам, антропологам, етнологам. Вважаємо, що розробка конкурентоспроможної для умов глобалізації моделі економіки сучасної України має враховувати цей успадкований цивілізаційний аспект, хоча він і вимагає подальшого глибшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Влах М. Геродот як предтеча географічного українознавства. *Збірник наукових праць «Історико-географічні дослідження в Україні»*. 2019. №14. С.7-17
2. Герчаківський С. Д. Митне адміністрування : навч.-метод. посіб. Тернопіль: Вектор, 2020. 328 с.
3. Ковтун О. І., Куцик П. О., Башнянин Г. І. Глобальна економіка : підручник / за заг. ред. О. І. Ковтуна. Львів: Видавництво ЛКА, 2014. 704 с.
4. Литвинюк О. Про найдавніший експорт з сучасних українських земель. *Збірник наукових праць кафедри міжнародних економічних відносин ОНЕУ «Світова економіка та міжнародні економічні відносини»*. № 4. Одеса: ОНЕУ, 2024, с. 62-69
5. Рудніченко Є. М. Історія митної справи в Україні (I етап – період до Київської Русі (V ст. до н.е. – VIII ст. н.е.)). *Митна енциклопедія*. Ред. кол.: І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. У 2-х т. Т. 1. Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2013, с. 320.

Любохинець Лариса,
доктор економічних наук, професор,
Вінскевич Олександр
Хмельницький національний університет

ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВ

Ключові слова: цифрові трансформації, економічна безпека, бізнес-процеси, шахрайство

Larysa Liubokhynets
Doctor of economic sciences, Professor
Oleksandr Vinskevych
Khmelnitskyi National University

DIGITAL TRANSFORMATIONS AND ITS IMPACT ON THE ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

Keywords: digital transformations, economic security, business processes, fraud

Вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки промислових підприємств потребує формування дієвого механізму, який би відповідав необхідним вимогам і дозволяв логічно поєднати управлінські інновації та безпекові характеристики ефективного функціонування підприємства. В сучасних умовах трансформаційних перетворень підприємства мають швидко адаптуватись до зміни конкурентного середовища, кон'юнктури ринків, впровадження інноваційних методів управління, цифровізації бізнесу, тобто цифрова трансформація вимагає системних змін у бізнес-моделях та економічних відносинах.

В умовах розвитку цифрових технологій національні компанії застосовують сучасні інформаційні технології і методи для виявлення шахрайських дій і все ж залишаються не захищені від кібератак. Як показують дослідження, лише третина організацій в Україні має програму кіберзахисту, хоча кожне порушення механізму захисту бази даних може паралізувати роботу великих фірм та об'єднань, призвести до значних матеріальних втрат.

Цифрові трансформації, що можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на економічну безпеку (табл.1), обов'язково повинні бути враховані при побудові механізму забезпечення економічної безпеки підприємств.

Таблиця 1

**Цифрові трансформації та їх вплив на економічну безпеку
промислових підприємств [1, с.187]**

Цифрові трансформації	Вплив на економічну безпеку підприємств	
	Позитивний	Негативний
Швидкий доступ до інформації про підприємство	Розширення кола потенційних замовників	Спрощення збору інформації про підприємство сторонніми особами
Формування іміджу в мережевих додатках та соціальних мережах	Просування товарів і послуг на різних ринках та для різних цільових аудиторій	Свідоме формування негативного іміджу та генерування негативних відгуків про діяльність підприємства, продукти та послуги
Оперативна ідентифікація основних стейкхолдерів підприємства	Ідентифікація зацікавлених у співпраці осіб та масштабування бізнесу	Визначення конкурентами основних партнерів підприємства та «перетягування» клієнтів, постачальників, реалізаторів
Зростання рівня конкуренції та відсутність кордонів для спілкування і взаємодії	Відсутність географічних та інших фізичних кордонів для масштабування і розвитку бізнесу	Швидкий доступ споживачів до альтернативних товарів і послуг
Переведення в онлайн фінансових операцій	Оперативність і прозорість операцій	Можливе шахрайство і атаки хакерів
Зростання обсягів віртуальних торгів та операцій	Підвищення рівня прибутковості бізнесу	Складність контролю взаємодії з віртуальними замовниками і споживачами
Кіберзлочинність	Вимушене підвищення якості інформаційно-аналітичної системи забезпечення діяльності підприємства	Потенційні втрати фінансових ресурсів та інформації

Сучасні інформаційні технології забезпечують швидкий доступ до інформації про підприємство, що позитивно впливає на розширення кола потенційних клієнтів, однак і спрощує збір важливих даних третіми особами, які можуть використовувати її у неправомірних цілях.

Активний розвиток соціальних мереж та використання потенційними споживачами мережевих додатків і програм значно спрощує просування товарів і послуг на різних ринках та для різних цільових аудиторій. Але виникає загроза використання «чорного піару» та формування негативного іміджу компанії. Тобто відбувається свідоме генерування негативних відгуків про діяльність підприємства, продукти та послуги, що надзвичайно негативно позначається на економічній безпеці підприємства.

Оперативна ідентифікація основних стейкхолдерів підприємства є перевагою цифрового бізнес-середовища, особливо у контексті стратегічного розвитку підприємства і масштабування конкретного бізнесу. Однак, це також спрощує визначення конкурентами основних партнерів підприємства та провокує «перетягування» клієнтів, постачальників, реалізаторів, що є вагомим загрозою для економічної безпеки. Відбувається зростання рівня конкуренції та «зникають кордони» для спілкування і взаємодії, з одного боку зникають

штучні перепони у розвитку бізнесу, а з іншого – у потенційних споживачів спрощується доступ до альтернативних товарів і послуг.

Масово відбувається переведення в онлайн здійснення фінансових операцій, що спрощує взаємодію з іноземними партнерами, однак підвищується ризик шахрайства. При цьому шахрайство спрямоване на розкрадання активів найманими працівниками, менеджерами чи власниками компаній шляхом обману або зловживанням довірою в особистих цілях на шкоду інтересам компанії і характеризується навмисним втручанням у фінансово-економічну діяльність компанії з метою здійснення або приховування шахрайських дій. Як показують статистичні дослідження Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), світові компанії втрачають щорічно близько 5% прибутку через несумлінні дії своїх співробітників [2]. Відповідно до світової статистики внаслідок економічних злочинів і шахрайства щорічно втрачається 6,3 трлн доларів США [3]. Щодо України, то ця цифра в деяких випадках досягає 10-15%. В Україні 61,5 % компаній зазнавали шахрайства. При цьому 20% компаній оцінили свої збитки від шахрайства в сумі від \$100 тис. до \$5 млн на рік [3].

Основною тенденцією цифрового світу є виникнення і активізація кіберзлочинності, що вимагає підвищення якості інформаційно-аналітичної системи забезпечення діяльності підприємства і дозволяє уникнути вагомих втрат. Інструменти гнучкого управління з акцентом на цифрових трансформаціях дозволяють забезпечити мінімізацію негативних проявів і негативного впливу наведених загроз.

Цифрові трансформації впливають у більшій чи меншій мірі на всі галузі економіки, тому кожен суб'єкт господарювання повинен усвідомлювати, які технології матимуть найбільший вплив, та як їх можна використати з метою збереження та покращення власних конкурентних переваг в умовах поглиблення процесів діджиталізації бізнесу [4]. Цифровізація змінює бізнес-моделі підприємств та передбачає наявність чіткої стратегії та дорожньої карти, яка в свою чергу має бути інтегрована із бізнес-стратегією розвитку підприємства і буде залежати від ефективного управління його бізнес-процесами.

Список використаних джерел

1. Любохинець Л. С. Методологія гнучкого управління у забезпеченні економічної безпеки промислових підприємств: оцінювання та моделювання : монографія / Л. С. Любохинець – Хмельницький : ХНУ, 2022. – 288 с.
2. Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse. URL: <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>
3. Борис С. Шахрайство на підприємстві: причини та наслідки, виявлення та протидія. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012486
4. Дергалюк Б.В. Вплив цифрової трансформації на забезпечення економічної безпеки підприємства. Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут». 2023. №26. С.65-68

Магомедова Аліна,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Микитюк Оксана,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Онисенко Тетяна,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ¹

Ключові слова: соціальна безпека, підприємство, захист працівника, інновації.

Alina Magomedova,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Oksana Mykytiuk,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Tetiana Onysenko,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

TECHNOLOGIES AND INNOVATIONS IN THE SYSTEM OF SOCIAL SECURITY FOR EMPLOYEES OF UKRAINIAN ENTERPRISES

Key words: social security, enterprise, employee protection, innovation.

Розвиток суспільно економічних відносин в сучасній Україні зумовив необхідність досліджень рівня захищеності населення загалом, та працівників різних сфер економічної діяльності, зокрема. В сучасних умовах ведення підприємницької діяльності збереження унікальності та цінностей працівників має велике значення для подальшого розвитку всієї економічної системи, саме тому питання соціальної безпеки працівників підприємницьких структур набувають важливого значення.

Соціальна безпека працівників окремих підприємств залежить від загальних трендів змін у суспільстві, у кризовий період вона набуває нових

¹ Тези підготовлено в межах виконання проєкту НФД України «Нові геостратегічні загрози соціальній безпеці людини в умовах гібридної війни та шляхи їх запобігання» реєстраційний номер 2021.01/0239

аспектів, саме тому сучасним українським підприємствам необхідно використовувати не традиційні інструменти та власну фінансову стійкість для надання підтримки своїм працівникам. Потреба в створенні системи соціальної безпеки працівників виникає з необхідності забезпечення їх мінімального рівня життя та безпеки, особливо в умовах економічних, соціальних і політичних викликів.

В процесі визначення інновацій в системі соціальної безпеки працівників українських підприємств, спершу варто класифікувати саму категорію «соціальної безпеки», яка складається із чотирьох рівнів, за словами Іляш О.І.:

- перший, “вертикальний” – містить розгляд соціальної безпеки держави з позиції окремих елементів ієрархічної структури. Він ґрунтується на необхідності забезпечення формування та розвитку соціальної безпеки на регіональному тобто мікроекономічному рівні. За даним напрямом соціальна безпека держави забезпечується соціальною безпекою регіонів, окремих територій;
- другий – “горизонтальний” – зосереджує увагу на функціональній структурі соціальної безпеки, яка включає в себе трудовий потенціал, соціальну сферу, ринок праці і зайнятості населення, міграційну безпеку;
- третій – “зовнішньоекономічний” – характеризує ступінь захисту життєво важливих інтересів соціальних одиниць на макро- і мікрорівні. Даний напрям включає в себе збереження і розвиток людського потенціалу, стимулювання їхньої діяльності, соціалізації, життєзабезпечення;
- четвертий – “моністичний” – характеризує головні напрями забезпечення соціальної безпеки щодо вирішення проблеми тіньової економіки, корупції та ін. [2, с. 24-25].

Зважаючи на багатогранність визначення даної категорії і оцінка рівня соціальної безпеки працівників підприємств може проводитися за допомогою різноманітних методів та інструментів. Серед них можуть бути анкетування персоналу, аналіз показників, таких як медичне страхування, відпустки, пенсійні плани тощо, а також фокус-групи для виявлення пріоритетів та проблем працівників. [3, с. 113]. Саме тому постає гостра необхідність визначення нетрадиційних методів та технологій формування та забезпечення належного рівня соціальної безпеки працівників підприємств в умовах військових конфліктів.

Варто зазначити, що українські підприємства стикаються зі складними викликами, включаючи нестабільність економічної ситуації, швидкі зміни на ринку праці та зростання очікувань співробітників щодо соціального захисту. Одним із ключових рішень для вирішення цих проблем є використання технологій та інновацій в процесі формування ефективної системи соціальної безпеки підприємства. Завдяки ним можна оптимізувати процеси управління персоналом, забезпечити більш ефективний контроль за виконанням соціальних програм та зробити доступ до них більш прозорим і відповідним часу та економічній ситуації.

Один з прикладів інноваційного підходу - це впровадження цифрових платформ для моніторингу та управління соціальними пакетами працівників. Це дозволяє автоматизувати процеси надання соціальних послуг, забезпечує швидкий доступ до інформації та сприяє більш ефективному взаємодії між співробітниками та HR-відділом.

Крім того, розвиток інновацій в сфері соціальної безпеки може включати в себе створення програм психологічної підтримки для працівників, впровадження систем віддаленого моніторингу за станом здоров'я та безпекою працівників, а також розвиток гнучких графіків роботи, що в свою чергу і буде основою соціальної безпеки кожного працівника. Такі підходи сприятимуть покращенню якості життя працівників, збільшенню їхньої працездатності та зниженню відтоку кадрів. Водночас, вони допоможуть підприємствам залишатися конкурентоспроможними та адаптивними до змін на ринку, за рахунок підвищення рівня продуктивності праці і всеосяжній та ефективній системі соціальної безпеки.

Для досягнення успіху в цій сфері важливо пам'ятати про необхідність постійного вдосконалення та адаптації до нових викликів. Лише таким чином українські підприємства зможуть створити ефективну та стабільну систему соціальної безпеки, яка відповідає потребам сучасного ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Варналій З.С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації. Київ: Знання України, 2020. 423 с.
2. Іляш О.І. Системна парадигма соціальної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії / О.І. Іляш // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №2. – С. 23-32.
3. Cheberyako O., Varnalii Z., Nurochkina V., Miedviedkova N. Implementation of Non-state Pension Provision in Ukraine in the System of Strengthening Social Protection. *Ekonomika*, 2023. 102(2). PP.108–129. URL: <https://doi.org/10.15388/Ekon.2023.102.2.6>

Мірошниченко Ольга,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРАКТИКА ВІДКРИТИХ ІННОВАЦІЙ: ВИДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

Ключові слова: поширення знань, відкриті інновації, види відкритих інновацій, наука, бізнес, е-інфраструктура, Україна.

Olga Miroshnychenko,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

OPEN INNOVATION PRACTICE: TYPES AND TOOLS FOR COLLABORATION IN UKRAINE

Keywords: knowledge spillovers, open innovation, types of open innovation, science, business, e-infrastructure, Ukraine.

In today's rapidly changing world, innovation plays a crucial role in transforming or creating new products, services, processes, or even business models. This adds value, enhances productivity, and helps to achieve particular socio-economic goals. Traditionally, innovation has focused on generating new knowledge and ideas within a company or organization. However, with the rapid pace of external changes such as digitalization, demographic shifts, global conflicts, economic downturns, and technological advances, the shift from a closed innovation model to an open innovation model is becoming increasingly essential.

Embracing open innovation practices offers a significant opportunity to adapt to emerging global challenges. This approach involves collaborating with external partners to foster the exchange of knowledge and ideas [5]. Collaboration channels between participants involved in innovation processes vary depending on the open innovation model and the type of partners (Fig. 1). Implementation of open innovation practice can help to address the severe challenges of Russia's military aggression. Therefore, it's essential to consider the types of open innovation and identify key tools for their implementation in Ukraine.

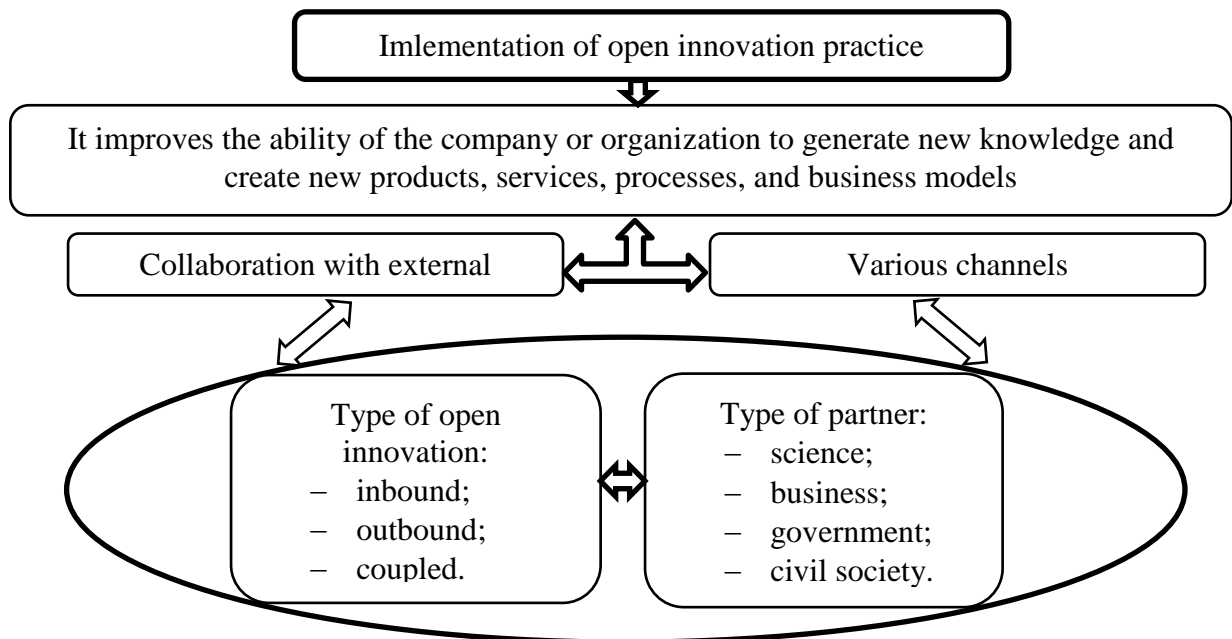

Fig. 1. Model of Open Innovation Practice Implementation

Source: developed by the author.

The review of academic papers has shown that we can identify several types of open innovation. It can be explained by the management of knowledge spillovers which vary in two main directions of knowledge flows: inbound (outside-in) and outbound (inside-out). Knowledge flows involve the exchange of knowledge between those involved in the innovation process. These flows can include both inflows and outflows which can occur within or across company boundaries using various paths. Therefore three types of open innovation can be identified:

- inbound (outside-in): integrating external knowledge and ideas into the company or organization;
- outbound (inside-out): sharing internal knowledge and ideas with external partners;
- coupled (mixed) open innovation: combining both inbound and outbound flows for collaborative innovation) [3; 4; 7].

Inbound (outside-in) open innovation entails obtaining knowledge from outside the company. It includes scanning the external environment for new ideas, identifying them, and integrating them into the organization [3; 4].

The inbound (outside-in) innovation process has three phases:

1. Obtaining: sourcing knowledge from external sources.
2. Integrating: incorporating external knowledge into the organization.
3. Commercializing: leveraging the integrated knowledge for market applications [4].

The purposive knowledge inflows for inbound open innovation can involve different channels: crowdsourcing, hackathons, start-up or technology scouting, start-up accelerator programs, spin-ins, student projects and competition support, in-licensing intellectual property, communities, collaboration with higher education

institutions, intermediaries, suppliers and customers, utilizing nondisclosure agreements, lead user conferences, etc. [1; 4; 7]. This type of open innovation has received more focus from researchers and businesses compared to the outbound (inside-out) and coupled (mixed) types.

Outbound (inside-out) open innovation involves sharing unused or underutilized ideas, knowledge and assets from within the company or organization with external parties. This allows others to use them for commercial purposes [3; 4]. In the outbound open innovation model, knowledge outflows can occur through various channels. There are out-licensing intellectual property and technology, donating intellectual property and technology, spin-outs, corporate venture capital, business incubators, joint ventures, strategic alliances, etc.

Coupled (mixed) open innovation connects inbound (outside-in) and outbound (inside-out) open innovation. This approach combines purposeful knowledge inflows and outflows, co-developed by two or more partners through joint invention and commercialization efforts. Coupled open innovation can use various channels from both types of open innovation (inbound and outbound), such as joint ventures, alliances, consortia, networks, innovation ecosystems, and digital platforms, etc. [3; 4; 7]. These partnerships involve working with complementary partners to drive innovation.

In Ukraine, developed e-infrastructure can become a key tool for the implementation of open innovation practices. Since 2020, the country has launched and continues to use various online platforms. The main and most well-known platform is the “Diia.Business” – a digital platform for supporting innovation, collaboration, and entrepreneurship in Ukraine. Diia.Business is a sub-brand within the larger “Diia Digital Government” brand and ecosystem [6]. “Diia” is known as the world’s first next-generation e-government platform. It is recognized for introducing a more human-centric approach to government services.

Since 2021, Ukraine has introduced the “Science to Business Marketing Model” (S2BMM) to foster communication and effective interaction between businesses and the scientific community [13]. Following Russia’s full-scale invasion, multiple projects focused on Ukraine’s post-war reconstruction were launched. The main of them are “Rebuild Ukraine” hackathons [9], Science&Business Startup hackathon [11], “Startup-School-Incubator-Accelerator Network” [2], “SAVEUASTARTUPS” [10], “Science-to-Market Accelerator” [12], “100 Ideas for Cities” hackathon [8]. These initiatives involve collaboration with higher education institutions, businesses, government agencies, and civil society representatives. Foreign partners also provide support for these efforts. This demonstrates that the implementation of open innovation practices can be especially beneficial for rebuilding Ukraine during the war and post-war period, providing extensive opportunities for its recovery.

References:

1. Мірошніченко, О. (2023). Концепція відкритих інновацій: зміст та практика використання. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка», 1 (222), 88-94. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2023/222-1/11>
2. МОН пропонує проєкт зі створення мережі стартап-школа-інкубатор-акселератор задля відновлення та розвитку інноваційної екосистеми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-proyekt-zi-stvorennya-merezhi-startap-shkola-inkubator-akselerator-zadlya-vidnovlennya-ta-rozvitku-innovacijnoyi-ekosistemi>
3. Bejarano, J., Sossa, J., Ocampo-López, C. et al. (2023). Open innovation: A technology transfer alternative from universities. A systematic literature review. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 9 (3), 100090–100090. doi:<https://doi.org/10.1016/j.joitmc.2023.100090>.
4. Chesbrough, H., Bogers, M. (2014). Explicating open innovation: Clarifying an emerging paradigm for understanding innovation. In H. Chesbrough, W. Vanhaverbeke, & J. West (Eds.), *New Frontiers in Open Innovation*. Oxford: Oxford University Press.
5. Chesbrough, H., Radziwon, A., Vanhaverbeke, W. et al. (2023). *The Oxford Handbook of Open Innovation*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192899798.001.0001>
6. Diia.Business. URL: <https://business.diia.gov.ua/en>
7. Miroshnychenko, O. (2023). Open innovation practice: Channels for collaboration and opportunities for Ukraine. *Theoretical and Applied Issues in Economics*, 2 (47), 154-163. <https://doi.org/10.17721/tppe.2023.47.14>
8. “100 Ideas for Cities” hackathon. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/universiteti-mozhut-zareyestrivatisya-na-hakaton-100-idej-dlya-mist>
9. Rebuild Ukraine. URL: <https://www.rebuilduahackathon.com/>
10. SAVEUASTARTUPS. URL: <https://usf.com.ua/en/saveuastartup/SCIENCE&BUSINESS STARTUP HACKATHON>. URL: <https://usf.com.ua/en/sscience-business-startup-hackathon/>
11. Science-to-Market Accelerator. URL: <https://usf.com.ua/en/22315/S2BMM>. URL: <https://s2b.nauka.gov.ua/about>

Молдаван Любов,
д-р екон. наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
форм і методів управління
в агропродовольчому комплексі,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
Піменова Олена,
канд. екон. наук, доцент,
Бидгощський політехнічний університет
ім. Яна і Єнджея Щнядецьких.
Бидгощ, Польща

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ НООСФЕРИ

Ключові слова: ноосфера, сталий розвиток, сільське господарство, продовольча безпека, Україна.

Lubov Moldavan
Doctor of Economic Sciences, Professor
Chief researcher at the Department
of Forms and Methods of Management
in the Agri-Food Complex of SI,
Institute of Economics and Forecasting
of National Academy of Sciences of Ukraine

Olena Pimenowa
PhD, Associate Professor,
Department of Agronomy,
Faculty of Agriculture and Biotechnology,
Bydgoszcz University of Science and Technology,
Bydgoszcz, Poland

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE NOOSPHERE THEORY

Key words: noosphere, sustainable development, agriculture, food security, Ukraine.

Humanity is currently at the initial stage of transitioning the biosphere—the living envelope and realm of life [1] — into the noosphere, a sphere significantly transformed or engineered by human activity, intellect, and directed labor. Concurrently, human mental activities, driven by varying motivations, can yield both beneficial outcomes and anthropogenic effects that potentially jeopardize human civilization.

Currently, in their quest for material wealth and comfort, humans often disregard the laws of the biosphere. They use their innate intelligence not to maintain the conditions of their own emergence and existence — namely, the preservation of the biosphere, which evolved as an integral part of the cosmic organization of matter to which humanity is deeply connected — but rather to exploit and deplete its resources. This disregard occurs without consideration of the potential repercussions for themselves and future generations.

Compared to other spheres of human activity, agricultural activity is associated with interference with the biosphere, primarily the upper part of the earth's crust, which is inhabited by microorganisms and forms the soil cover of the planet.

Soil functions as a critical regulator within the entire biosphere. It accumulates nutrients that plants extract from the broader geological cycle, which, when confined within the smaller geological cycle, are essential for sustaining life on Earth. Concurrently, soils play a pivotal role in regulating the quality of surface and groundwater as well as the composition of atmospheric air, thereby influencing the conditions of both the hydrosphere and the atmosphere.

The inherent non-renewability and spatial constraints of land resources necessitate their protection and rational use in accordance with natural laws. Despite this, agricultural practices often contravene these principles, driven by economic priorities and the misconception of an inexhaustible land resource potential. Consequently, over the last 50 years of agrogenic activity, 300 million hectares of agricultural land have been lost. Currently, the average annual loss of fertile soils amounts to 6 million hectares, a rate 30 times higher than historical norms. Additionally, the per capita land availability has diminished from 0.40 hectares to 0.21 hectares.

Global degradation of agricultural land, characterized by erosion, nutrient depletion, acidification, salinization, destruction of soil humus, soil contamination and other processes that impair soil fertility, now affects one-third of the land. This figure has increased from 20% in the early 2000s [2]. If this trend continues, by the midpoint of this century, half of the world's land could be compromised by degradation.

Concurrently with land degradation, water bodies and aquatic ecosystems are also deteriorating, resulting in the depletion of groundwater reserves and lowering aquifer levels, posing an escalating risk to food production. These deteriorating conditions threaten the livelihoods of over a billion people within this century [3]. Current scientific research has not fully assessed these processes, and given the prevailing attitudes towards natural resource management, these issues may intensify and become catastrophic in the future.

The aforementioned global trends are similarly evident in Ukraine, where approximately a fifth of the nation's arable land, totaling 6.5 million hectares, is degraded and unproductive due to poor soil quality. This degradation is primarily due to soil erosion, which is exacerbated by an ecologically harmful ratio of arable land to pastures and forested areas. Additional factors contributing to this degradation include the abandonment of crop rotation in favor of monoculture practices focusing on one or two export-oriented crops, soil fertility issues, increased anthropogenic pressure on agricultural land, unbalanced extraction of mineral nutrients and organic

matter during harvest without adequate replenishment, and a decline in soil humus content, adversely affecting the soil's physical and physicochemical properties. Currently, erosion affects 40% of Ukraine's land, with rates in the Steppe zone ranging from 50 to 84%.

In the process of erosion, plant nutrients are removed from the small biological cycle and drawn into the large geological cycle, which means that they are actually lost forever for agriculture.

This situation highlights the failure of agriculture to perform its ecological functions. Concurrently, the shift towards monoculture production of highly mechanized crops such as cereals and sunflowers are generating significant global social issues. The decline of the livestock sector in Ukraine, evidenced by an eightfold reduction in cattle since 1990, including a fivefold decrease in cows, a sevenfold reduction in sheep and goats and a threefold drop in pigs, has led to increased food dependency on imports of pork, beef and dairy products. Similar trends are observed in the horticultural and vegetable sectors. This deeply specialized production approach, characterized by a shift to monoculture, fails to meet the population's needs for essential biological nutrients, a concern highlighted by international bodies including the United Nations and the Food and Agriculture Organization [4].

Another significant social issue associated with industrial monoculture production is the displacement of the rural workforce engaged in labor-intensive agricultural sectors. This shift contributes to increased unemployment and poverty, exacerbating migration processes, leading to depopulation and the decay of rural communities.

The issues described underscore the broader negative trends indicating that agriculture is failing to fulfill its vital social functions, which are irreplaceable by any other sector. Consequently, the sustainable development of agriculture — encompassing economic, social and ecological balance — emerges as a critical factor for the future of human societies. This is further supported by the fact that nearly half of the 17 Sustainable Development Goals set by the United Nations for the period up to 2030 pertain to the agricultural sector. The paradigm of sustainable agricultural development hinges on maintaining a balance and equivalence among the economic, social, and environmental dimensions of human activity.

According to experts from various countries and international organizations, including the Food and Agriculture Organization of the United Nations and the International Organization for Biodiversity, one feasible, cost-effective, and socio-economically beneficial approach to sustainable agriculture involves shifting from chemically-intensive and technologically-driven industrial monoculture to agroecological practices. The fundamental principles of agroecological agriculture include: the recycling of nutrients and energy within the farm rather than relying on external production inputs; the integration of crop and livestock production; the diversification of biological species and genetic resources within agroecosystems across both time and space; and an emphasis on the interactions and productivity of the entire agricultural system rather than isolated components.

Adherence to these principles is achieved through a series of strategic actions, primarily involving the optimization of the configuration of sown areas and the

management of conditionally stable lands such as hayfields and pastures. This also includes the implementation of crop rotations with environmentally beneficial crops that cater to human physiological needs and the extensive substitution of chemical interventions with biological and physical measures.

It is important to acknowledge that contemporary agroecconomics is increasingly governed by universal economic principles, often overlooking the foundational concepts of classical agroecconomics. Classical theory posits that agriculture possesses unique characteristics that can restrict the sector's adherence to these broad economic laws.

In agriculture, economic results should be correlated with the environmental balance in order to obtain a truly comprehensive tool for assessing agricultural activities [5].

The main strategy for developing productive sustainable agriculture centers on the preservation and enhancement of its natural components, necessitating suitable policies and investments. Economic and ecological considerations should be integrally and interactively balanced to equate human-generated values with those produced by the environment. This approach facilitates a consensus between curbing the economization of human activities and the rational use of natural resources, aimed at securing the future of the country, the planet and humanity as a whole.

The state is responsible for the food security of its society and employment of its citizens. This obliges it to intervene in the activities of private food producers if these activities do not meet the needs of people for the food necessary for life and health. The same intervention is carried out to support employment in unattractive but necessary for society sectors, which primarily concerns agriculture.

Government mechanisms of influence should fulfill a dual role: firstly, to establish conditions that inherently motivate producers to enhance the environmental safety of their operations; and secondly, to promote adherence to environmentally friendly technologies within the framework of social responsibility for the nation's food security and the conservation of the natural environment.

References

1. Vernadsky V.I. Biosphere. - Moscow, Mysl. 1967. - p.49
2. Status of the World's Soil Resources (SWSR) – Main Report. Food and Agriculture Organization of the United Nations and Intergovernmental Technical Panel on Soils, Rome, Italy, 2015. 650p. URL: <https://www.fao.org/3/i5199e/i5199e.pdf>
3. Sustainable Development Goals Report 2018 United Nations New York, 2018 URL:<https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2018/TheSustainableDevelopmentGoalsReport2018-RU.pdf>
4. UN report submitted by the Special Rapporteur on the right to food, Olivier de Schutter A/HRC/16/49. 2010. URL: https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/16session/A-HRC-16-49_ru.pdf
5. Gross P. Ökonomie im Ökologischen Landbau-Zusammenhänge, Daten, Fasten// Ökologischer Landbau-Landwirtschaft mil. Stuttgart. – 1985. – p.54.

Алла Мостепанюк

Кандидат економічних наук
Ніагарський коледж – Торонто

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ НА РИНОК ПРАЦІ.

Ключові слова: Україна, ринок праці, міграція, демографія, повномасштабне вторгнення.

Alla Mostepaniuk

PhD in Economics
Niagara College - Toronto

THE IMPACT OF THE FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE ON ITS LABOUR MARKET.

Keywords: Ukraine, labor market, migration, demographics, full-scale invasion

The knowledge of war and its associated effects on different areas of life is still in a gray area. The theoretical discussion in this field of study is not developed and lacking of scientific studies, at the same time it is vital for understanding the phenomena at hand. Therefore, studies in this field can draw important lessons from the war history of the world.

During the period of the full-scale invasion of Ukraine, the labor market was significantly disturbed for many reasons. For instance, with the beginning of military actions in February 2022 the number of jobs available at the market reduced dramatically and reached the lowest level of 15% of the pre-war labor market size (referenced as 100%) in March 2022. It should be mentioned that during that time a big share of businesses were forced to reorganize their activities, relocate their business within the territory of Ukraine or abroad, and change their specialization. According to the data presented by the State Statistics Service of Ukraine, GDP was reduced by 14.9 % in the first quarter, 36.9 % in the second quarter, 30.6% in the third quarter, and 31.4% in the fourth quarter of 2022 compared to the previous year [1].

Later, the market recovery began as the military battles were localized and businesses located far away were able to reopen, continue their activities, and hire a labor force. Thus, in October 2022 the labor market size was around 72% of the pre-war labor market and was growing further reaching 109 % of the pre-war labor market in June 2023 [2].

Additionally, it should be mentioned that the war has a direct impact on the demography of a country through changes in the birth and death rates and migration, which are interlinked [3]. From the beginning of the war, the death rate of men increased significantly as well as the number of women with children who migrated from the unsafe regions to safer of abroad, while men aged 18-60 were not allowed to cross the borders.

The available data on out-migration demonstrates that a large share of refugees relocated to the Russian Federation is made up of people from the territories neighboring the front line, thus, there was no alternative to escaping from the active fighting but to cross the border with the Russian Federation. The second main destination of refugees is Poland, which is bordering with the western regions of Ukraine where more than 1.5 million people migrated, and almost 1 million people migrated to Germany [4].

The desire of refugees to return home after the war greatly depends on the structural and political conditions in the origin country. It should be stated that peace and security are not guaranteed just after the war is over and neither is respect for human rights nor political freedom [5]. Moreover, socioeconomic reintegration concerns are extremely important in the return decision-making process, including the speed of the infrastructure rebuilding, and the pace of economic recovery of the affected regions [6]. Thus, taking into account the present state of the out-migration from Ukraine, there will be demographic challenges for years to come. Furthermore, the long-term political and economic instability after the war can lead to further out-migration of the family members who still stayed in Ukraine to rejoin their families abroad [3].

Besides that, the probability of refugees returning to their origin country depends on the location of the country of their current residence, if refugees are in the neighboring countries, a higher probability of their return can be expected compared to the refugees that migrated far from their origin country [7]. Moreover, the presence of children increases the costs of returning, thus, reducing the probability of returning to the origin country [8].

As a rule, the out-migration of people is seen from a negative perspective as the country loses its human capital, and the country of the final destination gains this capital. The main destination of refugees from Ukraine is the European Union (EU), where there is a common issue of aging of the population, meaning that the share of the working-age population is reducing while the share of the retired population is increasing, which enlarges the tax burden on the working population. Under those conditions, rapid and massive in-migration can fill the gap in the labor market and strengthen the financial system. Based on the available data, 25-55% of refugees are employed or actively seeking jobs, which can add up to 0.8% of the total labor force of the EU. Moreover, migrants increase overall consumption by spending their previous savings [9]. At the same time, similar cases evidenced that out-migration is not seen as a crucial issue as it leads to the transformation and adjustment of the labor market and the economy in general [10].

It should be mentioned that the majority of refugees are women and children, which requires additional financial expenditures from the national budget. For instance, 560,000 children are registered in Poland as refugees, thus, EUR 2.2 billion were used to provide them with education and EUR 1.5 billion for their healthcare. Besides the above-mentioned, out-migration reduced the demand for consumer goods in the country of origin, which resulted in a production cut and the estimated fall in GDP by 10%. [9].

In addition to people moving from Ukraine as refugees, millions of people were displaced within Ukraine mostly from the eastern (70 %) and southern regions (14 %)

to the western regions [11]. According to the available data, at the beginning of the full-scale invasion of Ukraine, more than 6 million people were forced to relocate because of active military fights. Later, in April 2022, when military combats were concentrated mostly in the eastern regions, more than 7.5 million people were relocated and almost 3 million people were able to return to their origin place of residence. In the following months, the number of people who returned to their permanent place of living was increasing and was around 5.5 million in a month, while the number of displaced people stayed at the level of around 6.5 million people in a month. Noteworthy that in January 2023, the number of people who returned was greater than the number of displaced people [11].

It should be stated that 64% of displaced people have lost their jobs, and the rest were able to continue working remotely. At the same time, displaced people have lower competitive advantages in the labor market in their new place of residence, as they have lost their previously built social capital and connections that made it harder to find a paid job. Newly displaced people were taking any low-paid jobs as it was necessary for their survival, thus, previous office workers were employed as unskilled workers in the new place of residence. Moreover, the government supported businesses located in the area of residence of displaced people to employ new arrivals by providing compensation for each employed person or preferential taxation. This approach helped to stabilize the situation in the labor market where the quantity of workers exceeded the needs of employers. Besides that, displaced people were able to receive financial help from the state [12].

Thus, among the main economic consequences, the following should be mentioned: the massive out-migration of refugees and internally displaced people, which directly limits the efficiency and size of the economy; additionally, the demographic structure has changed significantly, as among migrants, women with children make up the majority. Simultaneously, businesses were forced to relocate their production facilities, and the majority were able to reopen.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine Available online: <https://ukrstat.gov.ua/>
2. Ukraine War Economy Tracker - Centre for Economic Strategy 2023.
3. Kulu, H.; Christison, S.; Liu, C.; Mikolai, J. The War, Refugees, and the Future of Ukraine's Population. *Popul. Space Place* 2023, 29, e2656, doi:10.1002/psp.2656.
4. Eisele, I. Where do most Ukrainian refugees live? Available online: <https://www.dw.com/uk/de-zive-najbilsse-ukrainskih-bizenciv/a-65281436>
5. Zakirova, K.; Buzurukov, B. The Road Back Home Is Never Long: Refugee Return Migration. *J. Refug. Stud.* 2021, 34, 4456–4478, doi:10.1093/jrs/feab026.
6. Kugler, T.; Kook Kang, K.; Kugler, J.; Arbetman-Rabinowitz, M.; Thomas, J. Demographic and Economic Consequences of Conflict1. *Int. Stud. Q.* 2013, 57, 1–12, doi:10.1111/isqu.12002.
7. Al Husein, N.; Wagner, N. Determinants of Intended Return Migration among Refugees: A Comparison of Syrian Refugees in Germany and Turkey. *ISS Work. Pap. Ser. Gen. Ser.* 2020, 659.

8. Klinthäll, M. Refugee Return Migration: Return Migration from Sweden to Chile, Iran and Poland 1973–1996. *J. Refug. Stud.* 2007, 20, 579–598, doi:10.1093/jrs/fem029.
9. Vinokurov, Y. Ukrainian Migrants Are Boosting the European Economy. What Will Happen to Ukraine without Them? Available online: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>
10. Pishchulina, O.; Yurchyshyn, V. Migration Patterns And Impacts: Lessons for Ukraine Available online: <https://razumkov.org.ua/en/>
11. International Organization for Migration Ukraine Returns Report - (16 - 23 January 2023) Available online: <https://dtm.iom.int/reports>
12. Filipchuk, L.; Syrбу, O. Forced Migration and War in Ukraine Available online: <https://cedos.org.ua/en/researches/forced-migration-and-war-in-ukraine-march-24-june-10-2022/>

Онопрієнко Дмитро,
аспірант кафедри економіки повітряного транспорту
Національного авіаційного університету

СТРУКТУРА ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: циркулярна економіка, потенціал підприємства, структура потенціалу підприємства

Dmytro Onoprienko,
PhD student of the Department of Air Transport Economics
National Aviation University

STRUCTURE OF THE POTENTIAL OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF THE CIRCULAR ECONOMY

Key words: circular economy, enterprise potential, structure of enterprise potential.

У самому загальному вигляді потенціал підприємства можна визначити як можливість (здатність) підприємства задовольняти певні потреби споживачів в товарах чи послугах шляхом комбінації (взаємодії) різних видів ресурсів, що знаходяться в розпорядженні даного підприємства. Величина сукупного потенціалу підприємства є результатом взаємодії всіх його елементів і може бути виражена очікуваним прибутком або ринковою вартістю підприємства. Різні комбінації ресурсів формують різноманітні здатності (здібності) і компетенції підприємств, що визначають кількісні та якісні характеристики потенціалу.

Особливої актуальності якісно-кількісні характеристики потенціалу підприємства набувають в умовах циркулярної економіки, де використані матеріали переробляються або виділяються в біосферу без шкідливого ефекту. Схильність сприймати відходи не як сміття, а як корисні ресурси є ключовою особливістю циркулярної економіки [1]. Отже, в умовах циркулярної економіки ключові характеристики потенціалу підприємства, такі як забезпечення виробництва високоякісних екологічно чистих товарів і послуг без нанесення шкоди навколишньому середовищу та отримання при цьому стабільного прибутку в поточному і майбутніх періодах, а також збільшення ринкової вартості підприємства, визначають його структуру.

Серед науковців-дослідників не існує єдиного підходу щодо поділу потенціалу на окремі складові. Структура інтегрального потенціалу підприємств різних галузей та масштабів діяльності, як зазначає Н.С Краснокутська, не є однаковою, проте можна сформулювати базовий набір елементів, який є обов'язковим для діяльності підприємств різних сфер [2].

Варто відмітити, що елементи потенціалу функціонують одночасно, тісно взаємодіють між собою та, певною мірою, можуть заміщати один .

На нашу думку, інтегральний потенціал підприємств, що здійснюють свою діяльність за принципами циркулярної економіки розкривають такі його елементи: фінансовий потенціал, техніко-технологічний потенціал, інноваційний потенціал, виробничий потенціал, збутовий потенціал, кадровий потенціал та організаційно-управлінський потенціал (за умови відповідності їх характеристик вимогам циркулярної економіки).

Фінансовий потенціал підприємства являє собою сукупність усіх його наявних та потенційних фінансових ресурсів і може забезпечувати ефективну операційну діяльність та досягнення визначених стратегічних цілей підприємства лише за умови: наявності достатнього рівня власного капіталу; високої рентабельності вкладеного капіталу; наявності ефективної системи управління фінансами, яка буде забезпечувати прозорість фінансового стану компанії [3 с. 77]. Особливої актуальності це набуває коли підприємства широко використовують у своїй діяльності дорогі інноваційні технології, засновані на принципах циркулярної економіки, що потребує значних інвестицій.

Техніко-технологічний потенціал підприємства визначає рівень якості та конкурентоспроможності його продукції чи послуг. Він являє собою максимальну здатність підприємства випускати продукцію (надавати послуги) такого рівня і споживчих якостей, які забезпечують його конкурентоспроможність у поточному періоді і довгостроковій перспективі в своєму сегменті ринку.

Ефективне функціонування та розвиток підприємства в умовах циркулярної економіки можна забезпечити лише шляхом нарощування потенціалу підприємства на інноваційній основі. Інноваційний потенціал є основою формування техніко-технологічного потенціалу, з другого боку, ключовою складовою інноваційного потенціалу, який охоплює всі інші елементи загального потенціалу підприємства є техніко-технологічний потенціал.

Виробничий потенціал підприємств, що функціонують за принципами циркулярної економіки, являє собою сукупність взаємопов'язаних між собою матеріально-технічних і людських ресурсів, які забезпечують здатність цих підприємств виробляти у певних обсягах конкурентоспроможну продукцію за технологіями замкнутого циклу на засадах сталого розвитку. Він характеризує як поточні виробничі можливості підприємства, так і внутрішні джерела його майбутнього розвитку для досягнення відповідних стратегічних цілей підприємства в умовах циркулярної економіки. Основними складовими виробничого потенціалу є: техніко-технологічна, кадрова (трудова), матеріально-сировинна, фінансова та інформаційна.

На практиці техніко-технологічна складова виробничого потенціалу підприємства існує у вигляді основних виробничих засобів, є його найважливішим (ключовим) функціональним елементом і має найбільшу питому вагу в його структурі. В умовах циркулярної економіки на відміну від існуючих лінійних моделей виробництва техніко-технологічна складова

виробничого потенціалу має забезпечити не лише якісну переробку корисних компонентів сировини, а й звести до мінімуму відходи, забезпечити суттєве загальне зростання матеріало-ефективності, максимальне підвищення обсягів повторного використання та переробки матеріалів, завдяки заміні не менше 50% усіх вихідних матеріалів вторинними матеріалами [4].

Збутовий потенціал підприємства являє собою сукупність управлінських, маркетингових, інформаційно-комунікаційних і матеріальних ресурсів, що забезпечують здатність підприємства здійснювати реалізацію товарів і послуг шляхом постійного вдосконалення технології збуту. В умовах циркулярної економіки збутовий потенціал підприємства може посилюватись зовнішніми чинниками, які охоплюють низку процесів: від екологізації державних закупівель та введення економічних стимулів для сприяння підвищенню ресурсоефективності до змін у поведінці споживачів, «скерування суспільства у напрямку стійкого розвитку — як соціального, так і екологічного» [4].

Базовим показником виробничої та інших сфер діяльності підприємства є персонал (кадри). Кадри підприємства з їх характеристиками формують кадровий потенціал, який є одним з головних чинників розвитку будь-якого підприємства. Особливо значущу роль він відіграє на підприємствах циркулярної економіки, де шляхом застосування виключно високих інноваційних технологій з одночасним мінімальним використанням енергії і матеріальних ресурсів має досягатись висока результативність та економічна ефективність їх діяльності. У той же час, як свідчить аналіз, діяльності українських підприємств, більшість з них мають проблеми в цій сфері.

Організаційно-управлінський потенціал є результатом реалізації кадрового потенціалу і являє собою потенційну здатність управлінського персоналу забезпечувати інноваційний розвиток підприємства та досягнення його конкурентних переваг шляхом залучення і ефективного використання всіх видів ресурсів в умовах впливу зовнішнього середовища. Управлінському потенціалу належить провідна роль у структурі потенціалу підприємства, оскільки він створює передумови для формування та ефективного використання всіх інших складових інтегрального потенціалу, забезпечує узгоджену діяльність усіх підрозділів усередині підприємства і взаємозв'язок підприємства з зовнішнім середовищем.

Список використаних джерел

1. Циркулярна економіка: йти по колу, щоб піти вперед» [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://peremoga.space/%D1%86%D0%B8%D1%80%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D0%B5%D0%A%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0-%D0%B9%D1%82%D0%B8-D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%83-%D1%89%D0%BE%D0%B1-%D0%BF/>.

2. Krasnokuts'ka, N.S. (2010), Potentsial torhovel'noho pidprijemstva: teoriia ta metodolohiia doslidzhennia [Potential of trade enterprise: theory and

methodology of research], Kharkivs'kyj derzhavnyj universytet kharchu vannia ta torhivli, Kharkiv, Ukraine

3. Блащак Б.Я. Фінансовий потенціал у структурі потенціалу підприємства// Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. – Том 30 (69). №3, 2019 – с. 74-78.

4. Війкман А., Сконберг А. Циркулярна економіка та переваги для суспільства URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj5mvD55dCDAxUn-QIHHdhWDbEQFnoECAwQAQ&url=http%3A%2F%2Fwww.clubofrome.org.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2017%2F08%2FThe-Circular-Economy-CoR_UA-2.pdf&usg=AOvVaw24r-pQD6yYscj5Wt38pYpX&opi=89978449

Підпригора Лариса,
канд. екон. наук, доцент,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ПОГЛЯД НА РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА

Ключові слова: відновлення економіки, державний сектор, державний капітал, державні програми відновлення.

Larisa Pidopryhora,
PhD, Associate Professor,
Dragomanov Ukrainian State University

RECOVERY OF THE NATIONAL ECONOMY: A VIEW ON THE ROLE OF THE PUBLIC SECTOR

Key words: economic recovery, public sector, state capital, state recovery programs

Незважаючи на те, що Україна вже більше двох років живе у стані війни, масштаби руйнівних наслідків якої продовжують зростати і часові рамки перемоги невизначені, фактично з перших місяців після початку агресії державна влада, наукова спільнота та громадськість замислюються, обговорюють та проводять активну роботу не тільки по розробці планів та програм відновлення, а й ставлять питання про необхідність започаткування процесу відновлення вже зараз, тобто на шляху до перемоги. За умов безпрецедентних у сучасній історії цивілізованого світу масштабних руйнувань виробничого потенціалу країни, її інфраструктури, потрясінь фінансової системи, загибелі та скалічення населення економіка України зберігає свою життєздатність завдяки стійкості українського народу, роботі державної влади та зовнішній підтримці країн-партнерів.

Проблема повоєнного відновлення економіки України та ролі державного сектора у цьому процесі постійно перебуває у центрі уваги іноземних та вітчизняних науковців та експертів. Так, Тім Петерс (2023), досліджуючи проблеми фінансування відновлення України «Командою Європи», вважає, що успішно відновити Україну – це не тільки в інтересах України, але й в інтересах Європейського Союзу та всіх інших міжнародних донорів. Чим швидше Україна стане динамічною демократією, у якій панує стабільне верховенство права та діє соціально орієнтована ринкова економіка, тим швидше вона зможе фінансувати своє подальше відновлення за рахунок власних податкових надходжень та інвестицій приватного сектору. На його думку, державний сектор мав би покрити лише частину загальних витрат [6]. Брук Мастерс (2023) відзначає важливість допомоги Україні у створенні банку реконструкції під

назвою «Фонд розвитку України», метою якого є визначення та координування державного стартового капіталу для відбудови проєктів, що можуть залучити сотні мільярдів євро приватними інвестиціями [2].

Норман Л. Ейзен, Аліна Інайє, Якоб Кіркегор, Томас Кляйне-Брокхофф, Джош Рудольф, Брюс Стокс (2023) розглядають постійний доступ до ринків ЄС та США як ключ до майбутніх інвестицій та економічного зростання в Україні [4, С. 13].

Heather A. Conley (2022), пропонуючи сучасний План Маршалла для України, наголошує на необхідності розглядати теперішню макроекономічну допомогу також як прокладання шляху для майбутньої реконструкції та відновлення фондів і діяльності, приділяючи пріоритет промислового та сільськогосподарському секторам. Вона відзначає, що критичним для відновлення України буде залучення організацій громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування для спостереження та контролю за ефективною діяльністю державної влади. На її думку, URRTF (Цільовий фонд підтримки, відновлення, відбудови та реформування України) може сформувати галузеву роботу високого рівня груп, кожна з яких може бути спільно очолювана високопоставленими посадовцями G7 та українськими посадовими особами національного, муніципального та місцевого рівнів, а також включати високопоставлених представників приватного сектору та різних банків розвитку, а також українські організації громадянського суспільства [1].

О. Б. Саліхова, О. В. Крехівський обґрунтовують провідну роль держави у відновленні економіки, реалізуючи низку функцій – адміністрування та модератії, стимулювання та каталізації, інтегрування та кооперації, підприємництва та споживання, збереження та захисту – для прискорення розвитку національної індустрії як джерела стабілізації зайнятості, внутрішніх та зовнішніх інвестицій, інфляції, зовнішньої торгівлі та фінансового сектора, сприяючи соціальному балансу та добробуту нації та пропонують концептуальний підхід до реалізації функцій держави у повоєнному відновленні української економіки, забезпеченні економічної стабільності та зростанні з опорою на національну промисловість [7].

Група дослідників KSE Institute Н. Шаповал, М. Федосєєнко, О. Грибановський, О. Терещенко зосередили свою увагу на використанні сучасних цифрових інструментів у моделі відновлення України. Так, зокрема, ними запропоновані цифрові рішення у розподілі ресурсів державного сектора економіки при фінансуванні державних програм та соціальних проєктів відновлення [8].

Сьогодні оцінити точні масштаби руйнації практично неможливо, оскільки війна триває і росія щоденно продовжує нищити виробничий потенціал, інфраструктурні та соціально-культурні об'єкти, житлові будинки. Відповідно до результатів досліджень Kyiv School of Economics станом на січень 2024 року загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, становить майже 155 млрд дол. [3]. За результатами оновленої «Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA3)», оприлюдненої Урядом України, Групою Світового банку, Європейською

Комісією та Організацією Об'єднаних Націй станом на 31 грудня 2023 року для повоєнного відновлення Україні знадобиться щонайменше 486 млрд дол. США впродовж наступного десятиліття. Відповідно до позиції влади, у 2024 році Україні потрібно близько 15 млрд дол. США для невідкладних заходів з відбудови як на національному, так і на місцевому рівнях, з особливим акцентом на підтримку приватного сектора, а також на відновлення житла, соціальної інфраструктури та послуг, енергетики та транспорту. Близько 5,5 млрд дол. США з цих потреб у фінансуванні вже забезпечені міжнародними партнерами України та коштами власного бюджету. Однак близько 9,5 млрд дол. США наразі залишаються не підкріпленими фінансуванням [5].

І все ж, беззаперечно, для повоєнної відбудови України та успішної інтеграції її економіки у європейський простір та у світові економічні процеси державі слід розпочинати реалізацію програми відновлення. Зважаючи на унікальність ситуації, Україні необхідно розробити і реалізувати власну модель такого відновлення з використанням досвіду країн, які в XX-XXI століттях відновлювалися від руйнівних стихійних лих та військових агресій. Розробка такої моделі повоєнного відновлення, в першу чергу, вимагає пошуку відповіді на такі питання: що відновлювати? як відновлювати? хто буде відновлювати?

Список використаних джерел

1. Heather A. Conley (2022). A Modern Marshall Plan for Ukraine Seven Lessons from History to Deliver Hope. <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-10/A%20Modern%20Marshall%20Plan%20for%20Ukraine.pdf>
2. Брук, Мастерс (2023). Компанії BlackRock та JPMorgan допомагають Україні створити банк реконструкції. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/3d6041fb-5747-4564-9874-691742aa52a2>
3. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд — оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-standom-na-sichen-2024-roku/>
4. Ейзен, Н. Л., Інайє, А., Кіркегор, Я., Кляйне-Брокхофф, Т., Рудольф, Дж., Стокс, Б.. (2023). На шляху до плану Маршалла для України: нові ідеї та рекомендації.
5. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову (2024). <https://ukraine.un.org/uk/260758-оновлена-оцінка-потреб-України-на-відновлення-та-відбудову>
6. Петерс, Тім. (2023). Фінансування відновлення України. Наслідки для бюджету та бюджетного контролю ЄС, а також засади досягнення успіху. *Дослідницька служба Європейського парламенту*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/749804/EPRS_IDA\(2023\)749804_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2023/749804/EPRS_IDA(2023)749804_XL.pdf)

7. Саліхова, О. Б., Крехівський, О. В. (2022). Держава у повоєнній розбудові індустрії та відновленні економіки: історичні паралелі та рекомендації для України. *Економіка і прогнозування*, (4), 7-42.

8. Шаповал, Н., Федосеєнко, М., Грибановський, О., Терещенко, О. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення., (2022). <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf>

Піменов Сергій,
Доктор філософії (PhD),
екс-директор з розвитку ТОВ «Нова пошта»

ЕВОЛЮЦІЯ КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ВІД ПАНДЕМІЇ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: Корпоративна відповідальність, сталий розвиток, бізнес-моделі, ESG діяльність.

Serhii Pimenov
PhD, MBA,
ex-HRD Nova Post

THE EVOLUTION OF CORPORATE RESPONSIBILITY: NAVIGATING THROUGH PANDEMIC TO SUSTAINABILITY

Key words: Corporate Responsibility, Sustainability, business models, ESG activities.

The purpose of the study is to explore how companies have adapted to the profound crises of the COVID-19 pandemic and the subsequent war in Ukraine by adopting more sustainable practices, examining the broader societal and environmental implications. The study was conducted through an analysis of global corporate behavior changes, particularly in social responsibility and the adoption of digital work environments. It was determined that the COVID-19 pandemic necessitated a rapid shift to remote working, prompting substantial investments in digital infrastructure and compelling companies to reassess their societal and environmental impacts. The pandemic facilitated an opportunity for companies, especially in the EU, to align economic recovery with sustainable development goals (SDGs), enhancing their capacity to withstand current and future crises. This period saw an acceleration in the digitalization of work processes and the integration of sustainability into corporate strategies, with notable increases in employee training reflecting the shift to remote work. Companies focusing on social and environmental sustainability experienced a significant brand value increase, notably those actively engaged in sustainability practices saw a brand rating increase of 175% over the last 12 years. Furthermore, the war in Ukraine underscored the importance of sustainable development in managing geopolitical risks, such as supply chain disruptions and increased energy costs. Consumer interest in sustainable practices grew, influenced by the global response to the Ukrainian crisis, driving companies like Nestlé and IKEA to integrate sustainability deeply into their business strategies. Public institutions and investors have played crucial roles in promoting ESG practices, introducing incentives and regulations to encourage investment in sustainable assets. In conclusion, the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine have acted as catalysts, accelerating the corporate shift towards sustainability driven by evolving

consumer expectations and the strategic direction of investors and public institutions. This decade presents a critical opportunity for businesses to align more closely with SDGs, emphasizing transparency, accountability, and a genuine commitment to environmental and social goals.

The COVID-19 pandemic has significantly reshaped corporate behavior worldwide, particularly in terms of social responsibility and the adoption of digital work environments. Shortly after the pandemic began to subside, the onset of the war in Ukraine further challenged global markets and tested the resilience of these new corporate practices. This paper explores how companies have adapted to these profound crises by embracing more sustainable practices, and examines the broader implications of these changes on societal and

The COVID-19 pandemic necessitated a rapid shift to remote working, prompting significant investments in digital infrastructure. This transition not only facilitated new modalities of work but also compelled companies to reevaluate their societal and environmental impacts. In Germany, and across the EU, the pandemic was utilized as an opportunity to align economic recovery with sustainable development goals (SDGs), aiming to build a society capable of

The pandemic accelerated the digitalization of work processes and the integration of sustainability into corporate strategies. Investments in employee training have expanded, reflecting the increase in remote work. Companies attentive to social and environmental issues have noted substantial increases in brand value, with those actively engaged in sustainability practices experiencing a brand rating increase of 175% over the last 12 years, compared to less engaged companies (Kantar, 2019).

Moreover, the war in Ukraine highlighted the importance of sustainable development in managing geopolitical risks, including supply chain disruptions and increased energy costs. Embracing SDGs not only mitigates these risks but also enhances operational efficiency,

Consumer interest in sustainable practices has surged, further influenced by the global response to the Ukrainian crisis. Awareness and concern for sustainability among consumers have grown, with a significant number ready to switch to brands that minimize environmental impact or address social issues (Dentsu Institute, 2021). This shifting consumer sentiment is prompting companies to rethink their business models and prioritize eco-friendly and socially responsible practices.

In response, brands like Nestlé and IKEA have integrated sustainability deeply into their business strategies—from product offerings to operational processes—focusing on ecological

The war in Ukraine and the ongoing global pandemic recovery efforts have underscored the crucial roles public institutions and investors play in promoting ESG practices. Governments are introducing incentives and regulations to foster investment in sustainable assets, while a growing number of investors now evaluate companies based on ESG criteria, recognizing these as indicators of long-term profitability and risk management.

The COVID-19 pandemic and the war in Ukraine have acted as dual catalysts, accelerating the shift towards corporate sustainability driven by evolving consumer expectations and the strategic direction of investors and public institutions. The

upcoming decade represents a critical opportunity for businesses to align more closely with SDGs, emphasizing the need for transparency, accountability, and genuine commitment to environmental and social goals. The journey towards sustainability is not only about adapting to a post-pandemic, conflict-aware world but also about redefining the corporate role in building a resilient, equitable, and sustainable future.

References

1. Bruna, M.G., Loprevite, S., Raucci, D., Ricca, B., Rupo, D. Investigating the marginal impact of ESG results on corporate financial performance/ Finance Research Letters, 2022
2. Dentsu Institute Sustainable Lifestyle receptive survey 2021, 8th September 2021. URL: <https://institute.dentsu.com/en/articles/199/>
3. Dentsu & Microsoft Advertising Sustainable Media Report, 7th December 2021. URL: <https://www.dentsu.com/news-releases/the-rise-of-sustainable-media-global-release>
4. Kantar, Purpose Report, June 2019. URL: <https://www.kantar.com/wp-content/uploads/2019/06/Purpose-2020-PDF-Presentation.pdf>
5. Lin, A.J., Chang, H.-Y., Hung, B. Identifying Key Financial, Environmental, Social, Governance (ESG), Bond, and COVID-19 Factors Affecting Global Shipping Companies—A Hybrid Multiple-Criteria Decision-Making Method/ Sustainability (Switzerland), 2022
6. Park, S.R., Oh, K.-S. Integration of ESG Information Into Individual Investors' Corporate Investment Decisions: Utilizing the UTAUT Framework/ Frontiers in Psychology, 2022
7. WARC, Marketer's Toolkit, 12th November 2021. URL: <https://effectivenesshub.warc.com/marketers-toolkit-2022/marketers-toolkit-2022/>

Северина Ірина,
канд. екон. наук, доцентка,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Скопенко Наталія,
д-р екон. наук, професорка,
Навчально-науковий інститут економіки і управління,
Національний університет харчових технологій

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ОЩАДЛИВОГО ВИРОБНИЦТВА – ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Ключові слова: війна, втрати, ощадливе виробництво, розвиток.

Iryna Severyna,
PhD (Econ.), Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Natalia Skopenko,
DSc (Econ.), Prof.
Educational and Research Institute of Economics and Management
National University of Food Technologies

IMPLEMENTATION OF LEAN MANUFACTURING – ENSURING THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BUSINESS IN THE FACE OF MODERN CHALLENGES

Key words: war, losses, lean manufacturing, development.

Повномасштабна війна і відповідно збільшення ризиків господарювання дещо пригальмували розвиток українських компаній. Проте, більшість з них швидко адаптувалися і продовжили функціонування, враховуючи виклики сьогодення. Якщо у 2022 році інноваційна активність та імплементація кращих практики господарювання зазнали певних вагань керівництва до впровадження через великий ступінь невизначеності, то вже у 2023 році компанії поступово відновлювали обсяги виробництва і, відповідно, виходили на довоєнні показники діяльності, а деякі навіть покращили показники ефективності.

В складних умовах війни, браку ресурсів, удорожчання сировини та матеріалів, компанії шукають шляхи зменшення втрат в виробничих процесах, намагаються їх перебудувати відповідно до вимог найкращих закордонних практик роботи. Від ефективної побудови виробничої системи залежить якість продукції, обсяг витрат виробництва і, в кінцевому результаті, конкурентоспроможність підприємства. Впровадження концепцій ощадливого виробництва виступає запорукою успішного функціонування бізнесу, адже забезпечує ліквідацію втрат у процесах.

Перехід від звичайного виробництва до ощадливого означає повний перегляд загальних основ виробничих відносин всередині підприємства.

Ощадливе виробництво – це сучасна управлінська філософія боротьби з втратами. Згідно з концепцією ощадливого виробництва всю діяльність підприємства можна класифікувати як процеси та операції, що додають цінність для споживача та процеси, що не несуть ніякої цінності для споживача [1]. Останнє означає, все що не збільшує цінність для споживача, з погляду ощадливого виробництва, підпадає під статтю — втрати, і має бути усунуто.

Прискорення процесів в системі ощадливого виробництва називається потоком створення споживчої цінності. Воно відбувається не шляхом впровадження нових технологій або автоматизації, а завдяки виявленню та скороченню кількості часу, відведеного на операції, котрі не створюють цінності для клієнта або компанії [2].

Ощадливе виробництво будується на ліквідації втрат наступних видів [3]:

- Перевиробництво – виготовлення продукції в більшому обсязі, раніше або швидше, ніж це потрібно для наступного етапу процесу виробництва.
- Очікування – перерви в роботі, пов'язані з очікуванням людей, матеріалів, устаткування або інформації.
- Втрати при транспортуванні – транспортування частин або матеріалів на підприємстві.
- Додаткова обробка – зусилля, що не надає цінності до послуги або товару з точки зору споживача.
- Зайві запаси комплектуючих – надмірне надходження продукції в виробничий процес, чи то сировина, напівфабрикат або готовий продукт.
- Переміщення – будь-яке переміщення людей, інструменту чи обладнання, що не додає цінність кінцевого продукту або послуги.
- Дефектний продукт – продукція, що вимагає перевірки, сортування, утилізації, заміни або ремонту.
- Нереалізований творчий потенціал співробітників.
- Перевантаження робочих, співробітників або потужностей при роботі з підвищеною інтенсивністю.
- Нерівномірність виконання операцій, наприклад, переривчастий графік робіт через коливання попиту.

Всі ці втрати мають бути ідентифіковані в процесах діяльності з метою подальшої роботи в напрямку їх ліквідації або скорочення, що сприятиме збільшенню продуктивності, регламентованих перерв тощо.

Основними інструментами ощадливого виробництва є [4]:

- TPM (Total Productive Maintenance) – загальний догляд за обладнанням;
- SMED – швидке переналагодження («Single Minute Exchange of Dies» – «швидка заміна прес-форм»). Дозволяє швидше переключатись між стадіями виробничого процесу, а значить зменшувати фінансові та часові витрати на створення і зберігання продукції;

- Рока-йоке («захист від помилок»). Передбачає захист техніки, інструментів, виробів та людей на різних етапах процесу, від очевидно невірних чи небезпечних дій людини при взаємодії з цими предметами;
- Діаграма Спагетті – це спосіб "графічного вимірювання процесу", який дозволяє відобразити рух людей, матеріалів або інформації в процесі виконаної роботи;
- система 5 S – організація ефективного робочого місця;
- кайдзен (kaizen) – система безперервних удосконалень виробничого процесу на підприємстві;
- канбан, витягуюче виробництво – продукція «витягується» зі сторони замовника, а не «штовхається» виробником.

Базуючись на даних Lean Institute Ukraine, на рис.1 представлені результати впровадження ощадливого виробництва в українських компаніях.

Приклади впровадження ощадливого виробництва в діяльність українських підприємств підтверджується показниками прискорення проходження процесів, зменшення браку, помилок, збільшення продуктивності.

Рис. 1 Результати впровадження інструментів ощадливого виробництва в українських компаніях

Джерело: [5]

Так, ТОВ «Нова пошта» скоротило час обробки замовлень на 55%, а помилки відвантажень на 67%.

Фармацевтична компанія «Біофарма» збільшила ефективність процесів в два рази по леофільним препаратам та скоротила брак на 45%.

ПРАТ «МХП» підвищило ефективність роботи обладнання з 83% до 93%, збільшило обсяги виробництва на 8,6% [5].

Отже, концепції ощадливого виробництва мають спрямованість на:

- ефективність і продуктивність;
- цінність для клієнта через залучення працівників;
- якість і сталий розвиток через синергію інтересів зацікавлених учасників.

Саме застосування інструментів ощадливого виробництва є одним із напрямків подальшого зростання компаній в умовах сучасних викликів, ризиків та невизначеності.

Список використаних джерел

1. Ощадливість на практиці. світові тенденції, варті наслідування. URL: <https://ufuture.com/uk/oshhadlivist-na-praktitsi-svitovi-tendentsiyi-varti-nasliduvannya/>
2. Концепція Lean для управлінців. URL: <https://online.novaposhta.education/blog/kontseptsiya-lean-dlya-upravlintsiv>
3. Lean Manufacturing, LEAN. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/lean-manufacturing>
4. Інструменти впровадження Lean. URL: <https://progress-service.com.ua/blog/instrumentu-oshchadluvogo-vurobnuctva>
5. Lean Institute Ukraine. URL: <https://lean.org.ua>

Ситайло Уляна,
доктор філософії, асистент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

РОЛЬ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕРЕРВНІСТЮ БІЗНЕСУ В ПОДОЛАННІ НОВИХ ВИКЛИКІВ

Ключові слова: стійкість, безперервність бізнесу, ризики.

Uliana Sytalo,
PhD, Assistant,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE ROLE OF BUSINESS CONTINUITY MANAGEMENT IN OVERCOMING NEW CHALLENGES

Key words: resilience, business continuity, risks.

Повномасштабне вторгнення росії на територію України загострило геополітичну та економічну поляризацію, суттєво посиливши ризики для глобальної стабільності. Умови нового SHIVA-світу (розщеплений, жахливий, незбагнений, жорстокий, такий, що зароджується) створюють виклики організаціям по всьому світу, змушуючи їх керівництво переглядати стратегії та адаптуватися до нових реалій.

Згідно з результатами щорічного дослідження BCI Horizon Scan 2023 [1], що проводиться Інститутом безперервності бізнесу, до потенційних ризиків, з якими організації можуть зіткнутися у 2024 році, відносяться кібератаки, екстремальні погодні явища, ІТ та телекомунікаційні збої, збільшення вартості життя, а також перебої в енергопостачанні. Будь-яка комбінація вище зазначених ризиків може загрожувати критично важливим бізнес-операціям, що, у свою чергу, актуалізує необхідність розроблення та впровадження комплексних стратегій стійкості для мінімізації ризиків та забезпечення безперебійної роботи.

Відповідно до Стандарту ISO 22301:2019 [2] стійкість бізнесу визначається як здатність організації адаптуватися до середовища ризиків, що постійно змінюється, і надавати продукти чи послуги під час збоїв, які загрожують статус-кво.

Виділяють три основні компоненти стійкості бізнесу, а саме:

– управління ризиками, що включає в себе ідентифікацію потенційних ризиків та вразливостей, оцінку їх ймовірності та впливу, а також розробку та впровадження відповідних стратегій реагування. Це дає змогу організаціям проактивно готуватися до потенційних збоїв та мінімізувати їх негативні наслідки.

– Адаптивність і гнучкість. У динамічному бізнес-середовищі постійна готовність до прийняття нових ідей, технологій та методів роботи зумовлює підвищення ефективності та конкурентоспроможності.

– Планування безперервності критично важливих функцій під час збоїв, надзвичайних ситуацій чи стихійних лих.

Управління безперервністю бізнесу (Business Continuity Management - BSM) – це цілісний управлінський процес, спрямований на підготовку організації до протистояння потенційним інцидентам, які можуть загрожувати її основній місії та здатності безперебійно постачати продукти та послуги протягом прийнятних часових рамок із заздалегідь визначеною потужністю.

Слід зазначити, що основною відмінністю між стійкістю та безперервністю бізнесу є підхід до реагування на кризу. Безперервність бізнесу реалізує реактивний підхід, який фокусується на швидкому реагуванні на фактичні збої в роботі організації в режимі реального часу. У свою чергу, стійкість бізнесу полягає в проактивній здатності суб'єкта господарювання протистояти, відновлюватися та адаптуватися до широкого кола проблем, збоїв і змін. Окрім цього, управління безперервністю бізнесу полягає у реагуванні на фактичні перерви, у той час як стійкість бізнесу вимагає послідовного планування сценаріїв і регулярного навчання, щоб підготуватися до ймовірних типів порушень.

До основних цілей управління безперервністю бізнесу відносяться:

– мінімізація простою та фінансових втрат: полягає у розробці планів, процесів і технологій для швидкого відновлення критичних операцій (виробництво, постачання, обслуговування клієнтів, фінансові транзакції тощо), запобігаючи тривалим перервам.

– Захист даних, систем і активів. Регулярне резервне копіювання даних, резервна інфраструктура та заходи кібербезпеки є критично важливими для зменшення втрати даних і підтримки операційної цілісності.

– Збереження репутації: безперервність бізнесу підтримує зобов'язання та рівень обслуговування, зміцнюючи впевненість та довіру стейкхолдерів. У свою чергу, своєчасна комунікація та прозорість демонструють готовність до подальшої співпраці.

Таким чином, управління безперервністю бізнесу відіграє фундаментальну роль у формуванні комплексної стратегії, що гарантує економічну безпеку, внутрішню координацію, а також підкреслює соціальну відповідальну позицію компанії в умовах сучасного бізнес-середовища.

Список використаних джерел

1. BCI Horizon Scan Report 2023. *The Business Continuity Institute (BCI)*. URL: <https://www.thebci.org/resource/bci-horizon-scan-report-2023.html>
2. ISO 22301. Security and resilience – Business continuity management systems – Requirements. URL: https://pttweb7.pttplc.com/pttbcm/upload/media/878_ISO22301_2019.pdf

Страшинська Лариса,
д-р екон. наук, професор,
Національний університет харчових технологій
Страшинський Володимир,
аспірант,
Національний університет харчових технологій

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ НА МОЛОЧНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ

Ключові слова: молочна продукція, продовольча безпека, зниження цін, російська агресія, падіння внутрішнього попиту, державна підтримка галузі.

Larysa Strashynska,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
National University of Food Technologies
Volodymyr Strashynskyi
PhD Student,
National University of Food Technologies

IMPACT OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION ON THE DAIRY SECTOR OF UKRAINE

Key words: dairy products, food security, price reduction, Russian aggression, drop in domestic demand, state support for the industry.

The dairy industry of Ukraine has always played a decisive role among other branches of the food industry, since milk and dairy products satisfy primary needs of the population in food products, but with the beginning of the full-scale invasion of Russia, the situation in the industry deteriorated significantly.

Falling domestic demand and port blockades have led to a drop in raw milk prices. Producers found themselves in an extremely tense situation, especially those farms that were located near the areas of hostilities. Milk processing was stopped for several days/weeks at the beginning of the invasion. Despite this, dairy companies, in order to ensure food security of the regions, resumed the process in extremely difficult conditions - as supply logistics and retail trade were disrupted.

Due to the decrease in the initial price of milk, which became the main factor in the decrease in profitability, the average estimated margin of agricultural enterprises fell to zero in March.

Occupation of territory and property, material and technical problems, lack of fuel and lubricants - this is an incomplete list of challenges faced by the dairy sector of Ukraine.

The crisis prompted producers who were able to cope with feeding ration to reduce the cost of feed. Such actions helped to preserve the operating margin per kilogram, but contributed to a decrease in milk production and sales revenues.

The number of enterprises that were granted the right and permits to export dairy products during military actions in Ukraine was also quite limited, namely:

- Loostdorf LLC (Vinnytsia region);
- Organic Milk LLC (Zhytomyr region);
- Lubenskiy Molochniy Zavod LLC (Poltava region);
- Radyvylivmoloko LLC (Rivne region);
- Ternopilskiy molokozavod PJSC (Ternopil region);
- Ichnya Condensed Milk Company JSC (Chernihiv region);
- TERRA FOOD Group of Companies (Vinnytsia region);
- TERRA FOOD Group of Companies (Kyiv region);
- Bilotserkivka Agroindustrial Group PE (Poltava region);
- Milk company "Galychyna" LLC (Lviv region).

The key problems of the martial law were:

- decrease in the production of raw milk due to the reduction in the number of cattle;
- limited opportunities for export Ukrainian dairy products to Europe;
- increase in the production cost of dairy products;
- reduction in the number of consumers of dairy products in the domestic market;
- import of dairy products from Europe, primarily cheeses;
- loss of a significant amount of dairy products produced in the occupied territories and in the war zone;
- problems with payments from the side of trade networks;
- lack of an effective instrument for crediting milk processing enterprises during the war;
- termination of the implementation of state support programs for milk producers and processors during the war by the government of Ukraine.

Considering the situation that has developed in the dairy sector of Ukraine, we can formulate some conclusions:

- Ukrainian dairy farms need support at the state level, from non-state institutions, and at the international level;
- milk and dairy products should become one of the guarantees of food security for Ukraine and the world, therefore the state should create conditions for increasing the purchase and consumption of domestic dairy products by the population;
- the purchasing power of Ukrainians has decreased due to the economic crisis associated with Russian aggression, so dairy producers must take into account the reduction in demand when planning their activities;
- dairy enterprises of all types, regardless of production volumes, are interested in creating added value and deep processing of milk;
- the modernization of production capacities and the global transition to high international dairy standards will help Ukrainian producers to integrate more quickly in international markets.

References

1. Varaksina E. Food security as an important indicator of competitiveness of national economy. *International scientific journal «Internauka»*. Series: «Economic sciences», 2020. №5 (37), vol. 2, p. 77–85. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2020_5\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2020_5(2)_12)
2. Velichko A., Kuharuk R., Maslova I., Pukhlyakova M. State and prospects of development of the market of milk and dairy products of Ukraine. *Agrosvit*. 2021. №16. p. 62-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2021_16_10
3. Orlova O. Potential for the development of the milk and dairy products market. *Kreativnij prostir*. 2022. №8. p.38-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krpr_2022_8_17
4. Pavlovska L., Kaschuck K. Current trends of dairy market development Economics. Management. Innovations. Series: Economic sciences. - 2021. - Vol. 2 (29). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2021_2_8

Тараненко Олексій

аспірант

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ВДОСКОНАЛЕННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЛОГІСТИЧНОЇ КОМПАНІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Ключові слова: бізнес-процеси, логістичні компанії, штучний інтелект, безпілотний транспорт.

Oleksii Taranenko

PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

IMPROVING BUSINESS PROCESSES OF A LOGISTICS COMPANY USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Key words: business processes, logistics companies, artificial intelligence, autonomous vehicles

Стрімкий розвиток технології штучного інтелекту призвів до її активного поширення як серед приватних осіб, так і в бізнес-середовищі. Як і багато інших інновацій, поява й активне поширення штучного інтелекту викликає неоднозначну реакцію в різних категоріях фактичних і потенційних користувачів. Частина з них висловлюють занепокоєння різного роду й ступеня інтенсивності – від доволі обґрунтованих побоювань щодо зростання рівня безробіття внаслідок витіснення частини співробітників штучним інтелектом до апокаліптичних прогнозів в дусі поневолення людства.

Проте представники бізнесу традиційно демонструють прагматичний підхід. Тому поява різного роду інструментів на основі штучного інтелекту, що підвищують ефективність бізнес-процесів, викликала істотну зацікавленість у підприємців. Щоправда можливості запровадження штучного інтелекту в різних сферах бізнесу є неоднаковими. Серед різноманітних сфер бізнесу як один з найбільш перспективних напрямків запровадження штучного інтелекту на даному етапі можна виділити сферу діяльності логістичних компаній. Це пояснюється тим, що логістичні компанії мають можливість запроваджувати інновації на основі штучного інтелекту не лише в частині рішень, заснованих на досягненнях генеративного штучного інтелекту, а й тих, що орієнтовані на перебудову технологічної складової їх бізнес-процесів.

Генеративний штучний інтелект може сприяти вдосконаленню таких бізнес-процесів логістичних компаній: запровадження чат-ботів на основі штучного інтелекту в службах підтримки клієнтів; використання штучного інтелекту для вдосконалення ідентифікації адресатів відправлень.

Якщо перший з окреслених напрямків на даний момент є чи не найпоширенішою сферою застосування генеративних моделей штучного інтелекту в бізнесі й не є специфічним саме для логістичних компаній, то другий напрямок покликаний сприяти вирішенню актуального саме для логістичних компаній завдання. Що ж до можливостей перебудови технологічної складової бізнес-процесів логістичних компаній на основі штучного інтелекту, то варто виділити такий пріоритетний напрямок, як безпілотна доставка відправлень клієнтам.

Попри те, що проблема автономних транспортних засобів привертає значну увагу в різних країнах, саме Україна виявилася в авангарді запровадження таких технологій. Одним з потужних драйверів цього стала необхідність запровадження вказаних технологій для ефективного вирішення військових задач. Проте й цивільні логістичні компанії України приділяють їм значну увагу. Серед таких логістичних компаній окремо можна виділити лідера ринку поштового зв'язку – ТОВ «Нова пошта».

Ще до початку відкритої агресії проти України, що розпочалася в 2022 році, ТОВ «Нова пошта» активно опрацьовувала варіанти застосування автономних транспортних засобів у своїх бізнес-процесах, зокрема, при доставці відправлень клієнтам. При цьому аналізувалося два перспективних напрями: – доставка з використанням повітряних дронів; – доставка з використанням безпілотних наземних транспортних засобів (зокрема, електроавтомобілів).

Проведені технічні випробування та економічне обґрунтування відповідних проєктів засвідчило їх технічну здійсненність та економічну ефективність. Перешкодою подальшого запровадження й масштабування цих технологій стали надзвичайні виклики, з якими стикнулася компанія у зв'язку з початком активної фази агресії. Проте в міру подолання найбільших викликів питання застосування безпілотних транспортних засобів у бізнес-процесах компанії знову починає набувати актуальності.

Крім зазначених вище, можна згадати й інші напрями застосування штучного інтелекту в логістичних компаніях, які виділяються українськими дослідниками, зокрема: прогнозування попиту, прийняття рішень в режимі реального часу, інтелектуальне складування, контроль та відстеження операцій [1, с. 62; 2].

Як висновок можна зазначити, що технології штучного інтелекту мають значний потенціал впровадження в бізнес-процесах логістичних компаній. Додаткові синергетичні ефекти може забезпечення поєднання штучного інтелекту з іншими провідними технологіями, такими, як блокчейн.

Список використаних джерел

1. Кирлик Н.Ю. "Штучний інтелект" та його використання в логістичних процесах. Актуальні проблеми економіки. 2021. №9-10 (243-244). С. 59-66.
2. Лопатін А., Іщенко Н. Значення використання штучного інтелекту при виборі постачальника у сучасних логістичних системах. Грааль науки. 2021. №9. С. 51-54.

Федишин Майя,
канд. екон. наук, доцент,
Абрамова Алла,
канд. екон. наук, доцент,
Чернівецький національний
університет імені Ю.Федьковича

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: іпотечне кредитування, доступність іпотеки, вартість іпотеки, державна підтримка, пільговий кредит, програма «Оселя»

Fedyshyn Maiia,
PhD, Associate Professor,
Abramova Alla,
PhD, Associate Professor,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

STATE AND PROSPECTS OF MORTGAGE LENDING IN WARTIME CONDITION

Key words: mortgage lending, mortgage availability, mortgage cost, state support, concessional loan, program «Oselya»

Третій рік в Україні триває війна, яка вразила усі сектори економіки. Суттєвих втрат зазнало іпотечне кредитування в основному через призупинення державних програм та стрімкого зниження попиту на нерухомість. І хоча запроваджені на початку війни кредитні канікули певною мірою зменшили тиск на позичальників, аналізуючи дані Нацбанку, відмітимо, що у 2022 році було видано лише 2009 іпотечних кредитів загальним обсягом 1,96 млрд грн, з яких на 1,2 млрд оформлено у січні-лютому, тобто до початку повномасштабного вторгнення [1]. Для порівняння: у 2021 році було оформлено 10800 іпотечних кредитів на суму 8,9 млрд грн [2]. Така ситуація стала поштовхом до розробки державних програм з метою відновлення іпотечного кредитування. Державною програмою, що стартувала у жовтні 2022 року стала програма «Оселя» – програма пільгового іпотечного кредитування задля забезпечення доступного житла для військовослужбовців, медичних працівників, науковців та педагогів.

Стрімкими змінами щодо динаміки виданих іпотечних кредитів запам'ятався також і 2023 рік. Позитивні зрушення на ринку іпотеки відбулися в другій половині року за рахунок зниження облікової ставки та розширення доступності програми «Оселя» для українців, які не мають власного житла. Важливою перевагою держпрограми «Оселя» є можливість придбати житло в іпотеку під 3% для окремих пільгових категорій і 7% для всіх інших громадян в той час, коли ставка банківського кредитування коливається в діапазоні 15-

25%. Активізація програми позитивно вплинула на обсяги виданих кредитів. Так, за підсумками 3 кварталу спостерігається зростання обсягів іпотечних кредитів у портфелях банків до 25,5 млрд грн з помітним зростанням у жовтні-листопаді. Таким чином, портфель кредитів за програмою доступної іпотеки «Оселя за підсумками 2023 року зріс до 8,85 млрд грн, що лише на 560 млн гривень менше, ніж сума іпотеки у довоєнному 2021 році (рис.1).

Рис.1. Динаміка іпотечних кредитів за обсягом та кількістю договорів

Джерело: 1-4

За даними Мінекономіки: від початку роботи держпрограми «Оселя обсяг виданих кредитів перевищив 10 млрд грн, а майже 6,7 тисяч українських родин змогли придбати власне житло у всіх регіонах країни, крім тимчасово окупованих або тих, де ведуться активні бойові дії. За темпами видачі іпотек лідирують Київ та Київська область. Популярністю серед громадян також користуються Рівненська, Львівська, Вінницька та Волинська області. Крім цього, попри близькість до фронту, 59 українців взяли кредит на купівлю свого житла на Харківщині та 13 на Запоріжжі [4].

Позитивними факторами зростання попиту на іпотечні кредити стали прийняті з січня 2024 року зміни у державній програмі, зокрема доступними для придбання в іпотеку стали приватні будинки, дуплекси і таунхауси, а пільгові категорії ветерани та учасники бойових дій зможуть придбати квартири під 7% річних в будинку, якому не більше 10 років для Києва та обласних центрів, або без обмежень по терміну введення в експлуатацію для інших населених пунктів країни.

Отже, на ринку українського іпотечного кредитування відбулися такі позитивні зміни:

- обсяг ринку зріс (див.рис.1), що позитивно впливає на рівень довіри до фінансових інститутів держави;
- запровадження державної програми «Оселя позитивно вплинуло як на позичальників так і забудовників;
- розширення умов кредитування сприяло підвищенню доступності іпотечних кредитів для широкої аудиторії українців;

- активізація роботи банківських установ, зокрема, у держпрограмі беруть участь сім банків-партнерів: Укргазбанк, Ощадбанк, Sense Bank, Укрексімбанк, Sky Bank, ПриватБанк, «Глобус»;
- макроекономічна стабілізація.

З досвіду зарубіжних країн відзначимо, що іпотечні кредити є вагомим складовою кредитних портфелів банків, є засобом інвестування, а умови іпотеки забезпечують доступність житла та розвиток житлового сектору. Визначну роль відіграло іпотечне кредитування і у відбудові Європи після Другої світової війни як інструмент вирішення житлових проблем, розвитку банківського сектору та будівельної інфраструктури.

Таким чином, створені в нашій країні умови для розвитку іпотечного кредитування стануть важливим фундаментом розвитку економіки, а тому державна підтримка цієї сфери має постійно зростати і вдосконалюватися через регулювання відсоткових ставок, розширення умов пільгового кредитування, зростання кількості банків-партнерів програми; нарощування кредитування на первинному ринку нерухомості, розвитку інфраструктури оцінки і реєстрації нерухомості.

Список використаних джерел

1. Іпотечне кредитування поступово відновлюється завдяки державним програмам – результати опитування. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ipotechne-kredituvannya-postupovo-vidnovlyuyetsya-zavdyaki-derjavnim-programam--rezultati-opituvannya> (дата звернення: 10.04.2024)

2. У 2021 році банки видали майже 9 млрд грн нової іпотеки, що у 2,4 раза більше, ніж за попередній рік – результати опитування. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-2021-rotsi-banki-vidali-mayje-9-mlrd-grn-novoyi-ipoteki-scho-u-24-raza-bilshe-nij-za-poperedniy-rik--rezultati-opituvannya> (дата звернення: 10.04.2024)

3. Обсяги іпотечного кредитування за 2020 рік. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-2020-rotsi-obsyagi-ipotechnogo-kredituvannya-zrosli-na-tretinu-do-38-mlrd-grn--rezultati-opituvannya#:~:text=%D0%97%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8%202020%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83%20%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B8,%D1%80%D1%96%D0%BA%20%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%BB%D0%B8%20%D0%BF%D1%8F%D1%82%D1%8C%20%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%96%D0%B2> (дата звернення: 10.04.2024)

4. За підсумками 2023 року кредитний портфель «Оселі майже досягнув рекордного обсягу довоєнного іпотечного кредитування. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=fe1e4050-43d8-4e59-91d3-cbb71cc9d10f&title=Kredituvannya> (дата звернення: 10.04.2024)

Филюк Галина,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Притула Ігор
старший консультант
ТОВ «КПМГ Україна»

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Ключові слова: економічна стабільність, бізнес-середовище, структура економіки, економічні тенденції, макроекономічний стан

Halyna Fyliuk,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Ihor Prytula,
Senior Consultant
KPMG Ukraine LLC

MACROECONOMIC TRENDS AND BUSINESS DEVELOPMENT PERSPECTIVES IN UKRAINE

Key words: economic stability, business environment, economic structure, economic trends, macroeconomic condition

Expectations and hopes were great for 2023. While millions of people fled the country, hundreds of thousands of working-age citizens were mobilized to the front, and tens of thousands of businesses were put on hold [1].

Among top priorities of the domestic policy was to transform the national economic system into a wartime one, to create an effective model of mobilization and repurposing of economic resources (financial, labor, material) to maximize the requirements of the military-defense sector and the armed forces.

In 2023, Ukraine's real GDP grew by 5-5.5%, demonstrating recovery growth after a sharp 28.8% decline in 2022. GDP growth occurred against the low comparison base of 2022, meaning that the economic recovery has actually faltered. In each quarter of 2023, real GDP was lower than in the same quarter of 2021 [2].

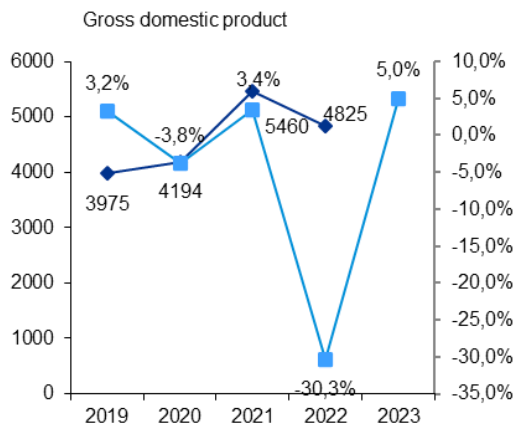

Fig. 1. GDP of Ukraine in 2018-2023

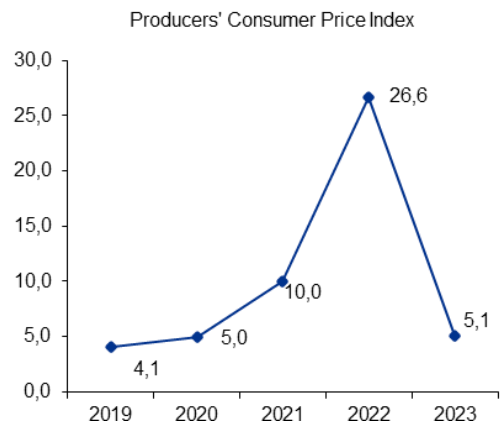

Fig. 2. Producers' Consumer Price Index, 2018-2023

There was record high inflation in early 2023 due to martial law and the NBU's monetary policy (hryvnia printing to cover military spending). However, inflation declined over the course of the year: regular foreign aid inflows allowed the NBU to stop monetary financing of the budget, and good harvests helped to reduce food prices. In December 2023, inflation amounted to 5.1%, which is 5% compared to 2021 [3].

In 2023, exports of goods amounted to USD 36,186.2 mln, which increased to 82.0% compared to 2022, while imports amounted to USD 63,562.4 mln, or 114.9%. The negative balance amounted to USD 27,376.2 mln (in 2022 it was also negative - USD 11,160.1 mln). The export-import coverage ratio amounted to 0.57 (in 2022 - 0.80). Foreign trade transactions were conducted with partners from over 230 countries [4].

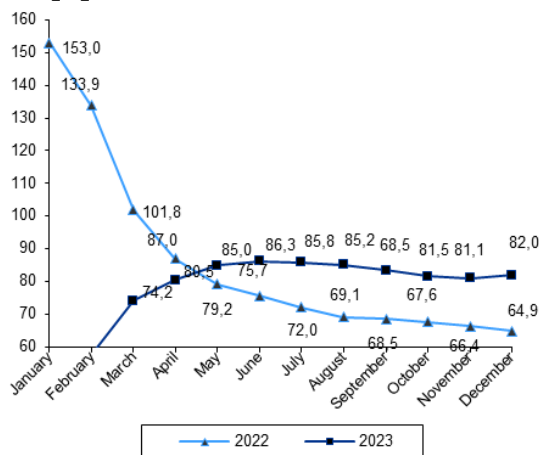

Fig. 3. Increase (decrease) in exports of goods (% YoY, cumulative)

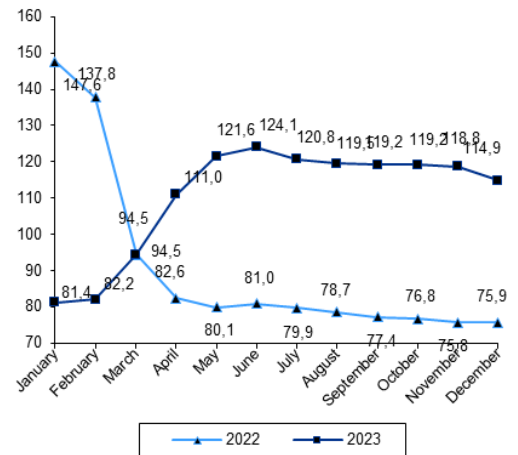

Fig. 4. Increase (decrease) in imports of goods (% YoY, cumulative)

In 2023, Ukraine entered the year with the official exchange rate fixed at UAH 36.6 to the USD. Meanwhile, the cash exchange rate was significantly higher: the NBU maintained the exchange rate at 36.6 UAH to the USD for most of the year, and the gap with the cash rate gradually narrowed. On October 3, the NBU switched to a managed flexibility regime, but due to significant foreign exchange interventions, the hryvnia even slightly strengthened. In December, the trend reversed and the dollar

began to rise, and Ukraine entered the new year of 2024 with an exchange rate of 38 UAH/USD [5].

The NBU Board decided to cut the key policy rate from 16% to 15% starting December 15, 2023. This decision is in line with the slowdown in inflation and improved inflation expectations, which will help maintain the attractiveness of hryvnia instruments for savings [5].

Among the main drivers of Ukraine's economy in 2023 were as follows:

- Ukraine retained its independence and state sovereignty.
- Attracting unprecedented amounts of military and economic assistance from external allies.
- Successful cooperation with the IMF.
- Ukraine's economy is gradually recovering from the initial military shock.
- The banking system remains stable.
- Currency stability is ensured.
- Systemic support for business and the population through the diverse channels of state grants, loans and guarantees has been implemented.
- The budget system is functioning smoothly, but with a significant fiscal deficit of more than 30% of GDP (excluding grants as part of revenues).
- The Government of Ukraine has begun the transition of the domestic industry to a war footing.
- Inflation at the end of 2023 fell to 5% year-on-year, while a year ago it was almost 30%.

The main risk in 2024 is the escalation of military actions, which may have unpredictable consequences for the economy. Forecasting precise economic outcomes is nearly impossible. However, escalation could lead to a significant reduction in production capacity and loss of labor force, resulting in decreased economic productivity and complicating its recovery. Other risks include:

- Geopolitical risks, involving potential reduced support for Ukraine from international partners due to political and geopolitical changes. This could adversely affect the country's financial stability and defense capabilities.
- Blockade of transportation routes, which could have negative consequences for the external trade balance, creating risks for currency stability.
- Technogenic disasters caused by shelling, which could lead to accidents at critical infrastructure facilities, requiring additional financial expenditures and reducing economic productivity.
- Elevated unemployment and economic hardships, which could exacerbate protest sentiments among the population.

Thus, the key tasks for 2024 are the maximum mobilization of resources: financial, material, and human. It is necessary to rationally utilize resources, maximize funds from various sources: foreign aid, tax payments, optimization of interbudgetary relations, and other financial mechanisms.

- It is important to reduce government spending through stringent expenditure policies, debt restructuring, and administrative measures in the financial market.

- The state should have a clear economic strategy for business, invest in critical projects, and make defense procurements.
- Businesses require access to markets, labor resources, and funding. This includes conditions for effective sales, employee support, and financial assistance.
- Funds from the state budget should be efficiently used to support the economy during wartime.
- It is necessary to increase the potential of military production through development programs, financial incentives, and insurance against war risks.
- Government programs should promote job creation and reduce currency risks.
- To maintain social consensus, it is important to enhance social justice through the tax system and cooperation between monetary and fiscal policies.

References:

1. Data from "Epravda" (epravda.com.ua). Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/04/8/712140/>
2. Data from the Center for Economic Strategy (ces.org.ua). Ukrainian Economy in 2023: Overview - Center for Economic Strategy (ces.org.ua). Available at: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/>
3. Data from the State Statistics Service. Report by the State Statistics Service - Dynamics of Ukraine's Export and Import in 2023. Available at: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.ukrstat.gov.ua%2Fexpress%2Fexpr2024%2F02%2F04.docx&wdOrigin=BROWSELINK>
4. Data from the State Customs Service. Available at: <https://customs.gov.ua/en/>
5. Data from the National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/>

Чехова Ксенія,
здобувачка ОС «Магістр»,
Одеський національний економічний університет
Наук. керівник д.е.н, професор, зав. кафедри фінансів
Слатвінська Марина Олександрівна

НАПРЯМИ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНИХ ПРОЦЕДУР

Ключові слова: статистичні методи, митний контроль, аналіз даних, митні процедури, ризики, оптимізація, інформаційні системи, митне адміністрування.

Chekhova Kseniia
Magister student,
Odesa National Economic University
Research Adviser: Doctor of Economic Sciences, Prof. Slatvinska M.O.

WAYS TO REDUCE RISKS AND IMPROVE THE EFFICIENCY OF CUSTOMS PROCEDURES

Keywords: statistical methods, customs control, data analysis, customs procedures, risks, optimization, information systems, customs administration

Аналіз ризиків у митній сфері є важливим етапом у формуванні напрямків їх зниження, оскільки дозволяє ідентифікувати та оцінювати потенційні загрози, які можуть виникнути під час митного контролю. Цей аналіз базується на ретельному вивченні різних аспектів митної діяльності, таких як логістика, технології, законодавство та економічні тенденції. Ідентифікація ризиків дозволяє розпізнати потенційні проблемні ситуації та розробити відповідні стратегії для їх управління.

Детальне оцінювання ризиків в митній сфері допомагає зрозуміти можливі наслідки порушень та визначити їх ймовірність виникнення. Це дозволяє митним службам ефективніше розподілити ресурси, підвищити увагу до найбільш критичних аспектів та вжити запобіжних заходів для мінімізації ризиків. [1] Крім того, відповідне оцінювання ризиків може сприяти попередженню можливих порушень митних правил та уникненню штрафів чи інших негативних наслідків для митного адміністрування.

Впровадження системи митного контролю на основі аналізу даних є важливим кроком у покращенні ефективності митних процедур. [2] Ця система дозволяє автоматизувати процес митного контролю та забезпечує більш точний та оперативний моніторинг переміщення товарів через кордон. Шляхом аналізу великих обсягів даних митні служби можуть ідентифікувати та класифікувати потенційні ризики, що дозволяє їм приділяти більше уваги найбільш критичним ситуаціям. [1]

Завдяки системі митного контролю на основі аналізу даних, митні служби можуть ефективно виявляти та реагувати на можливі порушення митних правил чи незаконний обіг товарів. [2] Це сприяє зменшенню вірогідності порушень та забезпечує більш високий рівень дотримання митних норм. Крім того, оперативна реакція на виявлені ризики дозволяє митним службам запобігати можливим загрозам безпеці та здоров'ю громадян, а також економічним збиткам для країни.

Забезпечення прозорості та стандартизації процедур митного оформлення є ключовим елементом для ефективного управління ризиками в митній сфері. [2] Це включає встановлення чітких та однакових правил для всіх учасників митного процесу, що сприяє уникненню непорозумінь та конфліктів. Зокрема, стандартизація процедур допомагає покращити співпрацю між митними органами, брокерами, виробниками та іншими сторонами, що залучені до зовнішньої торгівлі.

Встановлення чітких правил та процедур також сприяє забезпеченню дотримання вимог законодавства у сфері митного контролю. [3] Це створює сприятливі умови для розвитку законної торгівлі та підвищує довіру до митної системи як у внутрішньому, так і у міжнародному контексті. Прозорість у митних процедурах також є важливою складовою боротьби з корупцією та незаконною торгівлею, оскільки вона ускладнює можливість неправомірних дій та сприяє виявленню порушень.

Використання інноваційних підходів у зборі та обробці інформації є ключовим чинником для підвищення ефективності митного адміністрування. Впровадження системи блокчейн, наприклад, може революціонізувати спосіб обміну даними між митними органами, забезпечуючи високий рівень безпеки та надійності. [1] Це сприяє запобіганню шахрайств, підвищенню прозорості та підтримці довіри до митних процедур.

Застосування технології блокчейн у митному адмініструванні дозволяє створити безперервний та неушкоджуваний реєстр транзакцій, який забезпечує точність та неперевершену безпеку даних. Це дозволяє митним органам ефективно відстежувати рух товарів через кордон та перевіряти їх легальність. Крім того, блокчейн може спрощувати взаємодію між різними митними службами та зменшувати час, необхідний для обробки митних документів. [1]

Співпраця між митними органами різних країн є критично важливим елементом у здійсненні ефективного управління митними ризиками та забезпеченні безпеки міжнародної торгівлі. [3] Ця співпраця передбачає обмін інформацією та координацію дій між митними органами різних країн з метою спільного виявлення та запобігання порушенням митного законодавства.

Ефективний обмін інформацією між митними органами дозволяє вчасно виявляти потенційні ризики та надавати належну реакцію на них. Це включає в себе спільне використання аналітичних інструментів та даних про рух товарів, що дозволяє ефективно відстежувати потенційно небезпечні вантажі та запобігати їх незаконному ввезенню. [1] Крім того, координація міжнародних дій сприяє забезпеченню однакового рівня захисту митних кордонів та дотриманню міжнародних стандартів безпеки та контролю.

Варто підкреслити важливість застосування комплексного підходу до управління митними ризиками. Ретельний аналіз ризиків та використання інноваційних технологій у зборі та обробці даних дозволяють митним органам ефективно виявляти та управляти ризиками, що забезпечує безпеку міжнародної торгівлі та сприяє дотриманню митних норм. Стандартизація процедур митного оформлення та активна співпраця між митними органами різних країн є ключовими чинниками для забезпечення прозорості та ефективності митного контролю. Такий підхід сприяє підвищенню рівня довіри до митних процедур та забезпечує стабільність у міжнародній торгівлі.

Список використаних джерел:

1. Поняття і зміст митної політики. Studies.in.ua [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://studies.in.ua>.
2. Митні заходи захисту прав ІВ: законодавство, правозастосування, рекомендації Ips.ligazakon.net [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net>.
3. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI: станом на 13 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

Чигиринський Артем

аспірант,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ЦИФРОВІ ЕКОСИСТЕМИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТІЙКОСТІ В МЕЖАХ СТРАТЕГІЧНОЇ ВІЗІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: цифрова екосистема, технологія, війна, модернізація, стратегія, трансформація, відновлення.

Chyhyrnskyi Artem

PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

DIGITAL ECOSYSTEMS AS AN ELEMENT OF SUSTAINABILITY WITHIN THE STRATEGIC VISION OF SOCIO-ECONOMIC MODERNIZATION OF UKRAINE

Key words: digital ecosystem, technology, war, modernization, strategy, transformation, recovery.

Сьогодні питання розвитку цифровізації є особливо актуальним, оскільки сучасний світ знаходиться в процесі переходу до інформаційної (постіндустріальної) економіки, коли основним ресурсом стає знання, інформація, інтелект, а центральну позицію займає людина. Цифрова трансформація радикально змінює принципи управління виробничим процесом та взаємодіями економічних суб'єктів у міжгалузевій інтеграції. Цифрова революція швидкими темпами змінює сучасне суспільне життя, при цьому створюючи як можливості, так, і проблеми. З однієї сторони, розвиток цифрових технологій спричиняє вигоди від цифровізації, просуваючи ініціативи та прозорість; інновації, сприяючи загальному зростанню національної економіки. З іншої сторони, вони формують ризики з точки зору дотримання принципів конфіденційності і безпеки.

Швидкий технологічний розвиток актуалізує значення концепції цифрової екосистеми, яка відображає взаємозв'язок і взаємодію між цифровими технологіями, компаніями, громадськістю та урядовими структурами в єдиному цифровому середовищі. Цифрова екосистема є цифровим простором, в якому функціонує безліч сервісів однієї компанії або кількох учасників-партнерів. Інтеграція між ними дає змогу управляти користувацькою поведінкою, досягати максимальної швидкості та прозорості процесів, виявляти проблеми та напрямки оптимізації в різних бізнес-структурах діяльності. Цифрова екосистема є каталізатором інновацій, змінюючи спосіб функціонування бізнесу, освітньої системи, галузі медицини та інших сфер сучасного життя.

Формування цифрової екосистеми стає рушійною силою створення нового типу структурних одиниць, що складаються з цифрових компаній національної та глобальної дії. Трансформується структура, пропорції виробничого споживання праці та капіталу, змінюються умови та принципи їх продуктивності та ефективності. Базовим фактором виробництва стає цифровий інтелект, відбувається «софтізація» ресурсів. Створення доданої вартості на основі виробництва з цифровими технологіями визначає ефективність структурної моделі економіки і дає змогу їй займати домінуючі позиції на ринку технологічного лідерства, що закономірно призводить до їх високої ринкової капіталізації.

Економіка України під впливом глобалізаційних процесів цифрової трансформації, вимог, висунутих ЄС в структурі євроінтеграційних процесів, ще до початку війни була спрямована на розвиток цифрових технологій, проте під час повномасштабного вторгнення відмічене підвищення ролі цифрових технологій, які перетворюються на гнучкий інструмент забезпечення соціально-економічної модернізації країни [1]. Сектор інформаційно-комунікативних технологій з початку повномасштабного вторгнення в Україну демонструє тенденції до зростання. У 2021 році перед повномасштабним вторгненням український ІТ - ринок генерував більше 4 % ВВП. А в 2022 р., незважаючи на повномасштабне вторгнення, вклад ІТ-індустрії в українську економіку за рахунок експортної виручки становив 7,3 млрд дол. США (або 12,9 % від загального обсягу експорту України чи 45% від загального обсягу експорту послуг) [2].

Сьогодні Україна залишається однією із найпрогресивніших цифрових країн у світі, а український ІТ-сектор є одним з найбільших експортерів ІТ-послуг в ЄС та другим за величиною експорту в Україні. Він показав високу стійкість в умовах воєнного стану та залишається чи не єдиною експортною галуззю в Україні, яка у воєнний час працює повноцінно.

Тобто цифровий потенціал України навіть в умовах найбільшої європейської війни з часів Другої світової війни, демонструє високу стійкість для її економічного відновлення. Продовжується активне розширення можливостей для технологічного прогресу і економічного відновлення, свідченням чого є системна робота з поглиблення міжнародної співпраці у сфері цифрової трансформації, залучення іноземних грантів та позик для підтримання реформ, направлених на підвищення потенціалу модернізації української економіки та зміцнення цифрової інтеграції.

Війна в Україні виявила проблеми в економіці, які повністю або частково можна вирішити (або вже вирішуються) за допомогою цифрових інструментів. Для прикладу, припинення діяльності суб'єктів економічної діяльності або необхідність переміщення підприємств, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях чи територіях, де ведуться бойові дії, було організовано за допомогою цифрових платформ, а деякі проблемні питання міграції працездатних українців за кордоном можна вирішити через оформлення всіх бюрократичних процедур дистанційно в Україні. Окрім того, із використанням відповідних цифрових додатків та платформ можна зафіксувати факти руйнування житла українців, зміну логістичних стратегій

вітчизняних підприємств, боротьбу з кіберзагрозами, об'єктами яких є інформаційні системи державних органів влади і критичної інфраструктури. В умовах війни цифровізація є важливим інструментом боротьби з корупцією за рахунок цифровізації основних державних послуг, що послаблює вплив людського фактору [1].

В умовах радикалізації глобальної конкуренції цифрові екосистеми визначають не лише структурні тренди, але й моделі економічного розвитку. Ключові чинники і рушійні сили структурних змін, що відбуваються, пов'язані з лідируючими позиціями цифрових екосистем, створюють новий тип інститутів та економічних відносин, що стимулюють безперервні інновації, нові бізнес-моделі, формуючи цифрову парадигму суспільного розвитку.

Важливою особливістю цифрових екосистем є те, що концентрація інноваційних розробок, програмних платформ дозволяє формувати інтегровані рішення з модернізації технологій для задоволення ринкових потреб. Управління алгоритмами створення вартості у виробничому процесі через цифрові екосистеми дозволяє оцінити ефективність розробки та реалізації інновацій. Цифрова трансформація та цифрові системи відіграють все більшу роль в соціально-економічній модернізації України, впровадженні реформ та економічному відновленні в усіх галузях господарського комплексу. Розвиток цифрових платформ також забезпечує прогрес у впровадженні інновацій в Україні, які надалі сприятимуть втіленню нових цифрових можливостей.

Цифрові екосистеми сприяють більш дієвому втіленню реформ, яких вимагає від України статус кандидата на вступ до ЄС, оскільки вони допомагають реалізовувати реформи за принципами прозорості, відкритості, підзвітності і демократії участі. Прикладами використання цифрових екосистем в Україні є Портал Дія, система Трембіта, PROZORRO, Spending. Цифрові екосистеми використовуються державними установами, наприклад, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України використовує їх для подальшого реформування процесів децентралізації. Для цього були розроблені та впроваджені такі цифрові інструменти, як екосистема DREAM, Геоінформаційна система регіонального розвитку; оновлюється портал «Децентралізація» [3].

Таким чином, використання цифрових систем в Україні навіть в умовах воєнного стану дозволяє активно розвивати цифрову інфраструктуру, сприяти зміцненню технологічного потенціалу, зменшенню цифрового розриву, стійкому економічному відновленню і поглибленню інтеграції з європейським цифровим ринком. Радикальні зміни бізнес-моделей за рахунок впровадження цифрових систем, зміна ринків товарів і послуг, зміни форм взаємодії між наявними учасниками ринку в екосистемі форсують структурні зрушення, необхідні для соціально-економічної модернізації України.

Список використаних джерел

1. Пічкурова З. Розвиток цифрової економіки України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. №58. 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3326/3252>
2. Цифрова трансформація економіки України в умовах війни. Жовтень 2023 року. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-zhovten-2023>
3. Цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням. URL: <https://dream.gov.ua/ua>

Чубук Леся,
д-р. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ РОБОТИ СЕРВІСУ АВТОМАТИЧНОЇ ОЦІНКИ НЕРУХОМОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: оцінка вартості, нерухомість, сервіс автоматичної оцінки

Lesia Chubuk,
DSc (Econ.), Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PROBLEMS OF AUTOMATIC REAL ESTATE EVALUATION SERVICE WORK IN WAR CONDITIONS

Key words: valuation, real estate, automatic valuation service

Сервіс автоматичної оцінки нерухомого майна в Україні запрацював у дослідному режимі у 2021 році, а початок його роботи розглядався як один із етапів комплексної реформи у сфері вартісної оцінки, покликаної через справедливу оцінку активів і майна посилити довіру інвесторів до країни, підвищувати економічну стабільність [1].

Призначенням сервісу автоматичної оцінки є забезпечення можливості самостійно, швидко та безкоштовно провести оцінку нерухомості різних типів через авторизацію у кабінеті користувача на сайті Фонду державного майна України (ФДМУ) (<https://evaluation.spfu.gov.ua/>). У підсумку проведення такої оцінки формується довідка про оціночну вартість майна (е-Довідка), яка може слугувати підставою для розрахунку розміру податкових платежів при здійсненні угод відчуження об'єктів нерухомості. Податкові платежі нараховуються від суми угоди купівлі-продажу, але не нижчої, ніж становить оціночна вартість об'єкта нерухомості. У разі незгоди із оцінкою, вказаною у е-довідці, власник може звернутися до сертифікованого оцінювача. Відтак, призначенням сервісу можна вважати не лише ліквідацію монополії на ринку оціночних послуг для фізичних та юридичних осіб, які здійснюють операції відчуження різних видів нерухомого майна, забезпечення права вибору виду послуг (самостійне безкоштовне використання сервісу автоматичної оцінки чи платні послуги професійної оцінки сертифікованих оцінювачів), але й непрямо – підвищення ефективності фіскальної функції податків з операцій щодо нерухомості.

Із практичної точки зору процедура оцінки вартості нерухомості з використанням сервісу ФДМУ є достатньо простою. Для авторизації на сайті сервісу користувачі можуть використати файлові або апаратні ключі, а також ID.gov.ua. Технічні можливості Сервісу дають змогу безкоштовно визначити вартість 18 типів нерухомого майна під час здійснення операцій купівлі-

продажу. Визначення оціночної вартості об'єкта нерухомості здійснюється автоматично на підставі даних про об'єкт нерухомості, внесених до Єдиної бази будь-якою особою за допомогою мережі Інтернет. Усі сформовані користувачем довідки в PDF-форматі зберігаються в його кабінеті. Автоматично кожній довідці присвоюється унікальний реєстраційний номер, який може бути використаний для здійснення правочину не пізніше 30 днів від дати формування довідки [2].

Методологічні засади здійснення вартісного оцінювання, закладені в основу роботи сервісу автоматичної оцінки нерухомого майна, пов'язані із порівняльним (ринковим) підходом до оцінки, що означає своєрідну верифікацію отриманої вартості безпосередньо самим ринком майна. Проте конкретний метод оцінки, використаний у алгоритмах роботи сервісу, відрізняється від типового методу порівняльного продажу. Оціночна вартість нерухомого майна визначається шляхом усереднення зіставних показників подібного майна в районі розташування. При цьому індивідуальні особливості оцінюваного нерухомого майна, відмінності його від аналогів за основними елементами порівняння (ціноутворюючими характеристиками) не враховуються. Тобто, переваги або недоліки об'єкта оцінки, що суттєво відрізняють його за певним елементом порівняння від усіх аналогів (особливе місцеположення, зовнішнє оздоблення, ремонт тощо) не мають впливу на його вартість, яка при розрахунку тяжіє до середнього значення, визначеного за усіма аналогами, без врахування ваги їх окремих характеристик.

Інформаційна основа, на підставі якої формується автоматичне визначення оціночної вартості об'єктів нерухомості сервісом, є такою: - інформаційні джерела з відкритим доступом; - дані про ціни, зазначені в договорах купівлі-продажу об'єктів нерухомості, внесені нотаріусами до Єдиної бази; - дані про ринкову вартість об'єктів нерухомості, внесені до Єдиної бази на підставі звітів про оцінку [2]. Враховуючи, що вартість визначається автоматично на основі Єдиної бази звітів про оцінку, то вона безпосередньо залежить від якості, повноти та релевантності інформаційних джерел, які становлять підґрунтя для її визначення. Ця залежність пояснює основні причини недоліків у роботі сервісу.

Від початку функціонування сервісу головні зауваження щодо його роботи з боку користувачів та представників професійного середовища оцінювачів стосувались таких взаємопов'язаних аспектів як: - некоректність або методологічна неспроможність проведення оцінки без врахування індивідуальних особливостей майна та інформації з угод купівлі-продажу зіставного майна (аналогів), а також оцінювання на основі переважно цін пропозиції з відкритих джерел; - завищення або заниження оціночної вартості нерухомого майна (типово на 25%) порівняно із ринковою вартістю (що може бути визначена у процесі професійної оцінки експертом-оцінювачем);

- недоплата податків, визначених на основі оціночної вартості (у разі заниження оцінки порівняно із ринковою) [1; 3].

Цілу низку зауважень щодо роботи сервісу представники ФДМУ вважають суспільними міфами та упередженнями, викликаними нерозумінням основ його роботи, помилками при внесенні вхідної інформації та незнанням

нормативної бази. Так, насамперед відкидають як безпідставне поширене упередження щодо того, що «...сервіс автоматичного визначення оціночної вартості нерухомого майна систематично завищує вартість об'єктів нерухомості» [4]. Неточності в розрахунках у переважній більшості випадків спричинені некоректним заповненням вихідних даних про об'єкт, оціночну вартість якого потрібно визначити.

Слід відзначити, що проблеми роботи сервісу автоматичної оцінки нерухомості загострюються в умовах війни, коли відбувається суттєве зниження кількості угод на ринку нерухомості [5]. Тому на сьогодні існує об'єктивна проблема з кількістю об'єктів порівняння, необхідних для коректного формування оціночної вартості. Також інформаційні джерела з відкритим доступом поки містять високий відсоток «довоєнних» показників вартості об'єктів нерухомості, що, відповідно, впливає на визначений показник оціночної вартості. Отже, через неактивний ринок нерухомості значно зростає ймовірність отримання значення оціночної вартості, яка не відповідає ринковим реаліям [3].

Проте ключові недоліки роботи сервісу носять системний характер, пов'язані із вадами методології та інформаційної бази і не викликані винятково воєнним станом. Для зменшення недоліків у його роботі потрібно стимулювати учасників угод до розкриття інформації (щоб при оцінці від цін пропозиції аналогів максимально переходити до цін продажу), враховувати принаймні частину індивідуальних характеристик об'єкта оцінки як ціноутворюючих факторів та обмежуватись використанням сервісу для оцінки об'єктів лише на масових сегментах ринку нерухомості.

Список використаних джерел

1. Модуль більшої вартості: чому не все так просто з безплатною оцінкою житла. *LB*: вебсайт. URL: https://lb.ua/economics/2021/08/05/490842_modul_bilshoi_vartosti_chomu.html (дата звернення: 19.04.2024).
2. Коваль В. Відтепер можливо за допомогою сервісу оцінки від Фонду державного майна України визначити вартість своєї нерухомості. *КБУ*: вебсайт. URL: <https://zn.ua/ukr/finances/otsinka-nerukhomosti-dlja-opodatkuvannja-zdijsnjudetsja-na-osnovi-shche-dovojennikh-tsin.html> (дата звернення: 24.04.2024).
3. Сімонова Л. Сьогодні довідки про оцінку нерухомості не відбивають реальної ринкової вартості. *Дзеркало тижня*: вебсайт. URL: <https://zn.ua/ukr/finances/otsinka-nerukhomosti-dlja-opodatkuvannja-zdijsnjudetsja-na-osnovi-shche-dovojennikh-tsin.html> (дата звернення: 19.04.2024).
4. Белова Ю. Автоматична оцінка нерухомості – розвінчуємо міфи про сервіс. *Interfax-Україна*: вебсайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/767540.html> (дата звернення: 19.04.2024).
5. Як війна в Україні вплинула на ринок нерухомості. *Оцінка майна*: вебсайт. URL: <https://ocenka.ua/yak-vijna-v-ukrayini-vplynula-na-rynok-nerukhomosti/> (дата звернення: 19.04.2024).

Шегинський Ігор

к.е.н., доцент

Львівський національний університет
імені Івана Франка

РОЛЬ ОСВІТИ ТА НАУКИ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ІЗРАЇЛЮ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Ключові слова: освіта, наука, економічне зростання, сталий розвиток, інновації, технічний прогрес.

Shehynskyy Ihor

PhD, Associate Professor

Ivan Franko National University of Lviv

THE ROLE OF EDUCATION AND SCIENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE ISRAELI ECONOMY: LESSONS FOR UKRAINE.

Key words: education, science, economic growth, sustainable development, innovation, technological progress.

У цьому контексті варто розглянути окремі аспекти впливу освіти та науки на економічний розвиток Ізраїлю. Насамперед, варто звернути увагу на те, що ізраїльські урядовці вважають якісну вищу освіту фундаментом розвитку та важливою складовою економічного успіху. В ізраїльських університетах формується кадровий потенціал, який відповідає вимогам сучасного ринку праці. Спеціалізовані освітні програми з макроекономіки, мікроекономіки та міжнародної економіки готують студентів до викликів економічного середовища. Статистичні дані підтверджують розуміння громадянами Ізраїлю цієї тези адже за останні роки кількість студентів в ізраїльських університетах зросла на 15%. [1]

По-друге, є чітке розуміння великого позитивного впливу інновацій та технологічного прогресу. Ізраїль став справжнім економічним лідером завдяки активному використанню наукових досліджень для розвитку інновацій. Інститути та лабораторії, пов'язані з університетами, створюють умови для народження та розвитку технологічних стартапів. Заохочуючи технологічний трансфер, ізраїльтяни активно впроваджують новаторські рішення в практику, що підтримує стале економічне зростання. Ізраїль витрачає більше 4% ВВП на дослідження та розвиток, що робить його однією з найбільш інвестиційно активних країн у цьому напрямку. [2]

По-третє, держава активно сприяє взаємодії з приватним сектором економіки. Співпраця університетів та приватного сектору визначає ефективність використання наукових розробок на практиці. Ізраїльські університети активно розвивають програми технологічного трансферу, сприяючи перенесенню інновацій у сферу бізнесу. Ця взаємодія створює умови для створення високотехнологічних продуктів та розвитку нових галузей

економіки. Станом на сьогодні понад 60% інновацій, що виникають в університетських лабораторіях, успішно комерціалізуються та впроваджуються в промислове виробництво. [3]

По-четверте, є розуміння того, що вища освіта є надзвичайно важливою для ефективного розвитку стратегічних галузей економіки країни. Система вищої освіти в Ізраїлі акцентує увагу на актуальних потребах критично важливих для економіки галузей. Підготовка фахівців у сфері біотехнологій, інформаційних технологій та інших стратегічних секторах економіки забезпечують необхідний приплив висококваліфікованих кадрів, які стають двигуном економічного зростання національної економіки Ізраїлю. За останні п'ять років вищі навчальні заклади Ізраїлю подвоїли кількість випускників у галузях біотехнологій та інформаційних технологій. [4]

По-п'яте, Ізраїль розуміє, що ситуацію в освіті та науці потрібно аналізувати у міжнародному вимірі. Міжнародна співпраця розширює можливості для обміну знаннями та технологічними інноваціями. Кооперування з провідними світовими університетами зміцнюють позиції ізраїльської науки та відкривають нові горизонти для подальшого її розвитку. Понад 30% наукових досліджень в Ізраїлі передбачають участь міжнародних дослідницьких колективів, що забезпечує глобальний вимір наукової роботи. [5]

Висновок, який можна зробити з дослідження ізраїльського досвіду розвитку освіти та науки є однозначним: освіта та наука є керованою силою, що визначає темпи економічного розвитку Ізраїлю. Сучасний конкурентний світ вимагає залучення у виробничі процеси високоосвічених фахівців. Університети та інші наукові інституції мають відповідати цим вимогам та стати ключовими рушіями сталого економічного зростання національних економік.

Список використаних джерел

1. Ізраїльський Центр Статистики. URL: <http://www.cbs.gov.il>.
2. Організація економічного співробітництва та розвитку. URL: <http://www.oecd.org>.
3. Агентство інновацій Ізраїлю. URL: <http://www.matimop.org.il>.
4. Міністерство освіти Ізраїлю. URL: <https://www.education.gov.il>.
5. Національний інститут високих технологій Ізраїлю. URL: <https://www.ihst.org.il>.

Наукове видання

**ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. БІЗНЕС. УПРАВЛІННЯ
ВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДО ЗРОСТАННЯ**

EFBM 3.0

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОГО
ФОРУМУ

Комп'ютерна верстка: Лісова Р. М.

Обкладинка: Свиридюк Т.В.

Електронна версія збірника доступна за посиланням:

